

MIKLÓS TAMÁS

**A második világháború
harceseményei Esztergom
társágében 1944–45-ben
és a város háborús
embervesztesége**

Miklós Tamás

A második világháború harceseményei Esztergom térségében 1944–45-ben
és a város háborús embervesztése

Magyar Nemzeti Levéltár
Komárom-Esztergom Megyei Levéltára
Évkönyvei 29.

Sorozatszerkesztő
WENCZ BALÁZS

Miklós Tamás

**A második világháború harceseményei
Esztergom térségében 1944–45-ben
és a város háborús embervesztesége**

Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára

Esztergom

2022

A kötet megjelenését támogatta

Lektorálta:
Négyesi Lajos, Ungváry Krisztián

A kötet címlapján:
Az esztergomi Bazilika sérült szobrai, háttérben a lerombolt Mária Valéria híddal, 1945.
(Forteapan 183828, adományozó: Divéky István)

A borítót tervezte: Nagy Attila

Nyomdai előkészítés: Máté István

ISSN 2559-8082
ISBN 978-963-7234-33-0

KOMÁROM-ESZTERGOM
MEGYEI LEVÉLTÁRA

Felelős kiadó: Wencz Balázs, az MNL
Komárom-Esztergom Megyei Levéltára igazgatója
Nyomta: Séd Nyomda, Szekszárd
Felelős vezető: Dránovits Anna

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás	7
Bevezetés és historiográfiai áttekintés	9
A halálos tavasztól a dermedt csendig	
Halálos tavasz	11
Az esztergomi zsidóság deportálása	13
Események az első szovjet megszállásig	17
Az első szovjet megszállás	
„Karácsony első ünnepére dermedt csend borult a városra.”	23
Élet az első szovjet megszállás idején	33
Bujkáló németek és nyilasok a Pilis hegységben	36
Ismét német kézen	
Egy különleges vállalkozás a Dunán	38
A harcok újra fellángolnak Esztergom térségében	39
Város a frontvonalban	48
A második szovjet megszállás	
Az Esztergomért folytatott harcok utolsó szakasza	55
A 83. tengerészgyalog dandár táti partraszállásának előkészítése	56
Megmozdul a frontvonal	58
Élet a front elvonulását követő hetekben	69
Károk és veszteségek	
Háborús anyagi károk Esztergomban	72
Esztergom második világháborús embervesztesége	75
A veszteségkutatás kiindulópontjai	75
Polgári áldozatok	76
Esztergom katonáldozatai	79
Esztergom háborús veszteségeinek összegzése	81
Az Esztergom térségében harcoló katonaság vesztesége	81
Felhasznált források és irodalom	85

A második világháború esztergomi polgári áldozatai	95
A második világháború azon nem esztergomi lakhellyel rendelkező polgári áldozatai, akiknek halálesetét Esztergom polgári halotti anyakönyvének másodpéldányába jegyezték be	133
Rövidítések	142
A holokauszt esztergomi áldozatainak névsora	143
Térképek	149
Fényképek	155
Azon személyek és szervezetek névsora, akik adományaikkal anyagilag is hozzájárultak Esztergom második világháborús emlékművének felállításához ..	179

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ez a könyv nem jöhetett volna létre Wencz Balázs, a Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára igazgatójának támogatása és önzetlen segítsége nélkül, ezért első helyen neki szeretnék köszönetet mondani. Külön köszönettel tartozom Berta Kristófnak, aki az orosz nyelvű levéltári anyagok fordításánál nyújtott pótolhatatlan segítséget. Hálás vagyok néhai Meleghné Bartal Máriának, aki annak idején rendelkezésemre bocsátotta Einczinger Ferenc háborús naplóját, amely jelen kötet egyik legfontosabb forrása lett. Köszönettel tartozom lektoraimnak, Négyesi Lajosnak és Ungváry Krisztiánnak észrevételeikért és hasznos tanácsaikért. Köszönet illeti szerkesztőmet, Erdélyi Szabolcs főlevéltárost, aki aprólékos és türelmes munkával javította és gondozta kéziratomat. Munkám során számos segítséget és tanácsot kaptam Számvéber Norberttől, Dávid Zsolttól és Ványai Mártontól, amelyért szintén hálás vagyok. A kötet végén található térképvázlatokért Berta Mártonnak, a fotókért pedig Csáthy Péternek, Deák Sándornak, Erős Ambrusnak, Jon Davidsonnak (Kanada), Mirko Bayerl kutatónak (Svédország), Sárosi Ádámnak, Tóth Ferencnek és Viola Bencének mondok köszönetet.

BEVEZETÉS ÉS HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

A második világháború idején a frontvonal közel három hónapig húzódott Esztergom térségében. A város sorsára nézve mindvégig meghatározó körülmény volt Budapest közelsége, ugyanis a környéken lezajlott főbb harcesemények elsősorban a magyar főváros ostromával függtek össze.

1944. december 26-án Esztergomnál zárult be a Budapest köré vont szovjet ostromgyűrű, azonban a két város további sorsa már akkor eldőlt, amikor Adolf Hitler 1944. december 1-jén erőddé nyilvánította Budapestet. A szovjetek még be sem kerítették a magyar fővárost, Hitler már Budapest felmentésére adott ki utasításokat. Ennek következményeként került Magyarországra a német IV. SS-páncéloshadtest, valamint a 96. és 711. gyaloghadosztály. A főváros felmentéséért megindított „Konrad” hadművelet során foglalta vissza Esztergomot a 711. gyaloghadosztály 1945. január 6-án.

Mivel a IV. SS-páncéloshadtest főerői nem tudtak áttörni Bicske irányában, január 9-én a támadás súlypontját a hadtest balszárnyára helyezték át, és a „Konrad 2” hadművelet során Esztergomból megindulva két irányban próbálkoztak a főváros felmentésével.

A közvetlenül a Duna mentén megindított német vállalkozás csak korlátozott sikereket ért el, ezzel szemben a Pilis hegységben harcoló 711. gyaloghadosztály támadása, a heves erdei harcok ellenére, lassan teret nyert. Január 10-én ezért az utóbbi sávjában vetették be a megerősített „Westland” SS-harccsoportot, amely január 12-ére egészen Pilisszentkeresztig jutott előre. A település elfoglalását követően a támadó csapatok azonban már nem tudtak látványos sikereket felmutatni, ezért Hitler parancsára az SS-harccsoportot kivonták az arcvonalból, és a IV. SS-páncéloshadtest többi részével együtt Székesfehérvár körzetébe csoportosították át.

Az Esztergomból kiinduló német támadások következményeként a Pilis hegységben szilárdult meg a frontvonal. Ez az állapot egészen 1945 tavaszáig tartott. A szovjetek 1945. március 21-én foglalták el Esztergomot másodszer – immár véglegesen. Mind a személyi veszteségeket, mind pedig az anyagi károkat tekintve ebben az 1945. január 6-tól március 21-ig tartó időszakban érte a várost a legtöbb veszteség.

Először Csiffáry Nándor kísérelte meg Esztergom második világháborús történetét feldolgozni. Tanulmányának kézírata 1970-ben született, majd 1979-ben jelent meg *A felszabadult Esztergom első hónapjai* című tanulmánykötetben. Munkája igen alapos, azonban áthatja a korszakban elvárt ideológiai szemlélet, és több pontatlanságot is tartalmaz.¹ Más szerzők korábban nem próbálkoztak hasonló feldolgozással. Kifeje-

¹ Csiffáry 1979.

zetten Esztergom hadtörténetével foglalkozik Csorba Csaba 1978-ban megjelent könyve, azonban a második világháború eseményeinek meglehetősen kevés figyelmet szentel.²

Az egyes harceseményeket már részletesebben feldolgozta a történészszakma. Az 1944 decemberi harcokkal Számvéber Norbert foglalkozik részletesen a *Páncélos-hadviselés a budapesti csatában*³ című könyvében. Szintén ő dolgozta fel részletekbe menően a pilisi német áttörési kísérletet is.⁴ Rajta kívül Ungváry Krisztián⁵ és Lippai Péter⁶ is foglalkozott ezzel a hadművelettel. Igen érdekes szemszögből rekonstruálja az eseményeket Négyesi Lajos, aki csata- és hadszíntérkutatóként értékes kutatásokat végzett a helyszínen. Tanulmánya az Esztergom Évlapjaiban jelent meg 2000-ben.⁷ Ennek párhajként, ugyanebben az évkönyvben publikálta írását Dobay Pál is, aki egykor erdészként szintén bejárta a Pilis hegységet, és amatőr kutatóként több szemtanút is megszólaltatott.⁸ A felmentési kísérlettel a külföldi szakirodalom is részletesen foglalkozik, így a 3. „Totenkopf” SS-páncélosadosztály és az 5. „Wiking” SS-páncélosadosztály, valamint a német 96. gyaloghadosztály harcait feldolgozó hadosztálytörténetek is beszámolnak a környékbeli harcokról.⁹ Utóbbinak vonatkozó részei magyar fordításban is megjelentek a Dorogi füzetek sorozatban, azonban szakmai és fordítási hibák sokat levonnak értékéből.¹⁰ A táti szovjet partraszállást és a második világháború utolsó harceseményeit Szekeresné Niszler Mária dolgozta fel a legrészletesebben. Tanulmánya előbb a Hadtörténelmi Közleményekben, majd önálló kötet formájában is megjelent.¹¹ Érdekes adalékokkal egészítik ki mindezt Temesy Károly utász alhadnagy feljegyzései, amelyek Koditek Pál jóvoltából folytatásos sorozatként jelentek meg az Esztergom és Vidéke hasábjain.¹²

A lakosság háborús megpróbáltatásairól ezzel szemben viszonylag kevés visszaemlékezés és tanulmány jelent meg. Kivételnek csak Csorba Géza, Jócsik Lajos és Huszár Imre (P. Jeromos OFM) visszaemlékezései számítanak.¹³ A háborús hétköznapiak tör-

² Csorba 1978.

³ Számvéber 2018.

⁴ Számvéber 2013.

⁵ Ungváry 2005.

⁶ Lippai 2005.

⁷ Négyesi 2000.

⁸ Dobay 2000.

⁹ Vopersal 1991; Strassner 2000; Pohlman 1959.

¹⁰ Pohlman 1998.

¹¹ Szekeresné 1980; 1984.

¹² Temesy Károly 1993; Temesy Károly 1994a; Temesy Károly 1994b.

¹³ Erre vonatkozólag lásd Jócsik 1972; illetve Csorba 2004a; Csorba 2004b; Csorba 2004c; illetve: P. Jeromos [Huszár Imre OFM] visszaemlékezése.

ténéseit jelen kötet szerzője dolgozta fel egy 2017-es tanulmányában.¹⁴ A várost ért anyagi károkról Csombor Erzsébet írt először.¹⁵

Könyvünkben a már megjelent szakirodalmat és eddig publikálatlan levéltári forrásokat felhasználva kíséreljük meg bemutatni Esztergom történelmének ezt a nehéz időszakát. Munkánk során rengeteg új és értékes információt találtunk az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Irattára (Centralnij Arhiv Minyisztyersztva Oboroni Rosszjiszkoj Fegyercsij) által a Pamjaty Naroda projekt keretében az elmúlt években az internetre feltöltött szovjet hadműveleti iratokban,¹⁶ valamint a <http://wwii.germandocsinrussia.org> weboldalon közzétett zsákmányolt német hadműveleti iratok között.¹⁷ A hivatkozásoknál mindkét forráscsoport esetében az eredeti levéltári jelzetet adtuk meg.

A HALÁLOS TAVASZTÓL A DERMEDT CSENDIG

Halálos tavasz

1944. március 18-án egy átlagosnak tűnő tavaszi hétvégére virradt. A hetente kétszer megjelenő Esztergom és Vidéke szombati kiadásának címlapján az éppen ötven éve meghalt Kossuth Lajosra emlékeztek. A Kultúr Mozgóban *Kivirul az Őreg szív* címmel az „*évad legszebb, legbájosabb*” világfilmjét játszották, a Bottyán mozi pedig a *Tengerparti randevú* című filmet mutatta be éppen, Pelsőczy Irén főszereplésével.¹⁸

Mindeközben Hitler Klessheimbe rendelte Horthy Miklós kormányzót, ahol kész tények elé állítva közölte vele Magyarország megszállását. Másnap a német haderő egészen a Tisza vonaláig szállta meg az ország területét.

Március 19-én, máig tisztázatlan körülmények között kettő, más források szerint három német repülőgép zuhant le a Pilis hegységben. Az eseményt 10 óra 13 perckor a Csendőrség Nyomozóparancsnoksága is jelentette: „*A reggeli ködös időben, a Piliszentkereszt község határában lévő hegyoldalba, 2 db német egymotoros vadászrepülőgép csapódott be. A*

¹⁴ Miklós 2017.

¹⁵ Csombor 2000.

¹⁶ <https://pamyat-naroda.ru/> (A lábjegyzetekben az idézett dokumentumok eredeti jelzetét tüntettük fel.)

¹⁷ <http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/1-fond-500> (A lábjegyzetekben az idézett dokumentumok eredeti jelzetét tüntettük fel.)

¹⁸ Szalva László: Emlékezés Kossuth Lajosra, a magyar nép atyjára. *Esztergom és Vidéke*, 1944. március 18., 1–2.; illetve *Esztergom és Vidéke*, 1944. március 18., 4.

*kiküldött csendőrrörök a két gép roncsai között a két összegegett pilóta hulláját is megtalálták.*¹⁹

A két pilóta, Wilhelm Brose és Franz Dittmann halálesetét néhány nappal később Esztergom polgári halotti anyakönyvébe jegyezték be.²⁰

Esztergomba csak március 20-án vonultak be a német csapatok. Ekkor a páncélos-tanhadosztály (Panzer-Lehr-Division) törzse települt a városban.²¹

A német megszállásra vonatkozóan még csak egy elejtett célzást sem találni az Esztergom és Vidékében. Az országban bekövetkező további lényeges politikai változásokról, így a Sztójay-kormány kinevezéséről is csak a miniszterek felsorolásával számolt be a lap. Pedig a megszállást követő időszak Esztergomban sem telt eseménytelenül, ugyanis nagyobb létszámú német katonaságot szállásoltak el a város különböző intézményeiben, illetve magánházaknál. Egy 1944. április 27-én készült kiemelés szerint Esztergomban ez idő tájt 47 szobában legalább 85 német katona volt elszállásolva.²²

1944. április 11-ére virradóan a brit királyi légierő (RAF) 205. bombázócsoportjának repülőgépei aknákat telepítettek a Duna esztergomi szakaszán.²³ A városban élők számára eddig szokatlan jelenségről így számolt be másnap az Esztergom és Vidéke: „A rádióbemondások között egészen új mondat ütötte meg azoknak a hallgatóknak a fülét, akik keddre virradó éjszaka két és három óra között a rádió mellett ültek. A rádió-bemondó minden szavát ismeri már a közönség és amit a rádióban hallunk, azt hamar továbbadja mindenké, hogy azok is felkészülhessenek, akiknek nincs rádiójuk.

*Ezen az éjszakán azonban váratlanul új szöveget mondott a szpíker: Aknaveszély! Aknaveszély! Esztergom és Vác között! Aknaveszély! Aknaveszély! A hajók azonnal parthoz álljanak horgonyra! Ugyanezt a bemondást megismételte német nyelven.*²⁴

A Dunába telepített aknáknak és az időközben megáradt folyó arra kényszerítették a hajóstársaságokat, hogy a dunai személyforgalmat leállítsák – adta tudtul az Esztergom és Vidéke 1944. április 19-én.²⁵ Rövid szünetet követően az MFTR május 1-jével indította meg újra a személyhajózást a Dunán.²⁶

¹⁹ Jánkfalvi 2004, 74. A témára vonatkozóan lásd még: Tóth 2003.

²⁰ HU-MNL-KEML-XXXIII.2.a. Esztergom város polgári halotti anyakönyvének másodpéldánya, 111/1944. és 112/1944. sz. bejegyzések. (A két pilóta halálesete 1950-ben ismételten bekerült a halotti anyakönyvbe: lásd 284/1950. és 286/1950. sz. bejegyzések.)

²¹ NARA Microfilm Publication, T314, R1498, F551 és F567. LVIII. Panzerkorps, Ia Kriegstagebuch mit Anlagen, 6. März – 7. April 1944.

²² HU-MNL-KEML-V.2.a. 5564/1944. sz. ügyirat.

²³ A Duna elaknásítását célzó Gardening-hadműveletről részletesen lásd: Cseh 2020, 201–208.

²⁴ Aknákat rakott le ellenséges repülőgép a Dunán. *Esztergom és Vidéke*, 1944. április 12., 1.

²⁵ Hajókat robbantottak a Dunán úszó ellenséges aknáknak. *Esztergom és Vidéke*, 1944. április 19., 1–2.

²⁶ Személyhajójaratok megnyitása. *Esztergom és Vidéke*, 1944. május 3., 2.

Az aknák jelentős veszélyt jelentettek a hajóforgalomra. Ez okozott tragédiát június 19-én, amikor 15 óra 30 perckor a *Regensburg* vontató a Duna 1724. folyamkilométere-nél (a szénrakodónál) aknára futott. A vontató az oldalára fordult, és azonnal elmerült, az első sor közepén lévő Duna uszály pedig ráúszott az elmerült vontatóra, majd azt derékszögben megtörve felcsúszott a felépítményre is.²⁷ A balesetben a személyzet 12 tagja veszítette életét.

A sajtó az angolszász légitámadásokat a nyugati szövetségesek elleni propagandához használta fel. Idővel szinte már abszurd hírek is szárnyra keltek. Áprilisban *Megyénkben is dobtak le halálos gyermekjátékokat a terrortámadók* címmel jelent meg az Esztergom és Vidékében a következő, alig hihető beszámoló: „*Ugyancsak f. hó 13-án a terrortámadás után a dorogi bányai igazgatóság udvarán és a vármegyében több helyen arzénnel mérgezett tölgyfaleveleket találtak. Az igazgatóság vezetősége felfigyelt a levelekre, mivel a környéken tölgyfa nincs, hogy azok honnan származnak. Az igazgatóság a leveleket elküldte közegészségügyi intézetbe, ahol megállapítást nyert, hogy a levelek arzénnel vannak átitatva. Tették ezt a gaz támadók azért, hogy a gazdaközösség által Szt. György napján kibajtott állatok ezt felleljék és ezáltal állatállományunk pusztuljon.*”²⁸

Az ilyen és ehhez hasonló, repülőgépekről ledobott robbanóanyaggal töltött tollakról és játékokról szóló rémhírekkel kapcsolatban egyetérthetünk a *Légi háború Magyarországon felett* című kétkötetes mű szerzőivel, akik megállapították, hogy „[a] korabeli leírások alapján egyértelműen kijelenthető, hogy ezek az eszközök nem tévesztetők össze sem nébzéppuska- vagy géppuskalőszerrel, sem utászgyutaccsal. Repülőgépről szabadon ledobni ilyen szerkezeteket lehetetlen, konténert sehol sem találtak. Így véleményünk szerint az esetek vagy a fantázia termékei, amely más baleseteket nagyítottak – tudatosan vagy tudatlanul – rémbírré, vagy szándékos provokációk – ellenséges titkosszolgálatok földi úton elkövetett diverzói – voltak.”²⁹

Az esztergomi zsidóság deportálása

A magyar zsidóság – az antiszemita törvényhozás³⁰ és az ebből eredő hátrányos egzisztenciális következmények ellenére – egészen Magyarország német megszállásáig viszonylagos létbiztonságban élt. Az elkövetkező hónapok folyamán azonban felgyorsult a zsidóságot korlátozó rendeletek kiadása, és a Sztójay-kormány idején rövid idő alatt mintegy 85 rendeletet (ebből 36 kormányrendelet) adtak ki, amelyek tulajdonképpen maradék vagyonától és emberi méltóságától is megfosztották a zsidóságot.

²⁷ Tóth 2007, 82.

²⁸ *Megyénkben is dobtak le halálos gyermekjátékokat a terrortámadók. Esztergom és Vidéke*, 1944. április 29., 2.

²⁹ Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992, 16–17.

³⁰ 1938 és 1944. március 19. között 21 zsidótörvény és 267 zsidórendelet született. Lásd Karsai 2005, 141–143.

A helyi sajtóban, így az Esztergom és Vidékében is egyre gyakrabban jelentek meg antiszemita írások, valamint rendszeresen ismertették a megjelent zsidórendeleteket és azok következményeit az ország más területein. Részint ezeknek a beszámolóknak a tükrében, valamint levéltári források alapján megkíséreljük bemutatni az esztergomi zsidóság életét a háború utolsó előtti évében.

A rendeletek az 1941. évi XV. törvénycikket, vagyis az úgynevezett fajvédelmi törvényt vették alapul, amely szerint „*zsidó az, akinek legalább két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született, úgyszintén – tekintet nélkül származására – az, aki az izraelita hitfelekezet tagja. Az, akinek két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, nem esik a zsidókkal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett mind a két szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt.*”³¹ Bizonyos körülmények, így például magasabb katonai kitüntetés vagy 75 százalékos hadirokkantság, elméletileg ugyan mentességet jelentettek a rendeletek hatálya alól, de a gyakorlatban sokszor ezek sem érvényesültek.

Az 1944. évi 1.240. M. E. rendelet április 5-ei hatállyal elrendelte a zsidóknak megkülönböztető jelzés viselését, amely gyakorlatilag dehumanizálta annak viselőit. Azt, aki megszegte a rendeletet, elzárással vagy akár internálással is büntethették, amire többször is felhívta a figyelmet az esztergomi rendőrkapitányság.³² Ennek a rendeletnek a megszegéséért ítélték el például 1944 májusában Ganz Lajost és feleségét is. Előbbire 10 napi, utóbbira pedig 5 napi elzárást szabtak ki.³³ Később mindketten Auschwitzban haltak meg.³⁴

A Ganz házaspárhoz hasonlóan Kláger Hugó esztergomi nyomdász is elzárásra ítélték, mert nem viselte a sárga csillagot. A 15 napi elzárás letöltése után pedig további internálással büntették. Hasonló büntetést szabtak ki Szalai József szíjgyártóra, aki „*zsidóvagon rejtegetésében*” volt vétkes.³⁵ Ebből a rövid híradásból is láthatjuk, hogy a hatóságok nem csak a zsidóságot büntették, hanem azokat is, akik valamilyen úton – esetleg azzal, hogy megőrizték az üldözöttek vagyontárgyait – segíteni próbáltak nekik. Obermüller Ferencről, a Szent Imre Gimnázium igazgatójáról például fennmaradt az a történet, hogy „*amikor a sárga csillagos viselés kötelező lett, a gimnázium kapujában fogadta az ifjúságot, és a sárga csillagos ruhadarabokat levetette a viselőjükről, mondván, az iskolában ő parancsol és nem tűr meg sem vallási, sem faji megkülönböztetést, mindenki egyenlő.*”³⁶

³¹ 1941. évi XV. tc. 9. §.

³² 1.240/1944. M. E. rendelet; Figyelmeztetés a sárga csillag viselése ügyében. *Esztergom és Vidéke*, 1944. április 19., 2.; A rendőrség felhívása a zsidókhöz. *Esztergom és Vidéke*, 1944. április 22., 3.

³³ Büntetések a zsidójelvények nem viselése miatt. *Esztergom és Vidéke*, 1944. május 27., 3.

³⁴ HU-MNL-KEML-XXXIII.2.a. Esztergom város polgári halotti anyakönyvének másodpéldánya, 290/1947 és 291/1947 sz. bejegyzések.

³⁵ Rendőrségi hír. *Esztergom és Vidéke*, 1944. június 21., 2.

³⁶ Németh 2000.

Az egymást követő zsidórendeletek lépésről lépésre fosztották meg a zsidóságot egzisztenciájuktól, így például az értelmiségi állások betöltésétől is eltiltották őket.³⁷ Ugyanígy sújtották őket a gazdasági korlátozások is, az 1.600/1944. sz. M. E. rendelettel pedig zár alá helyezték az összes zsidó vagyont, amelyet április 30-ig voltak kötelesek bejelenteni.³⁸

Egészen megdöbbentő, ahogyan később már az élelmiszerellátást is korlátozták. Május 1-től a zsidók havi cukorfejadagját 30 dekára szállították le, valamint hetenként csak 10 deka marha-, vagy lóhúst kaphattak fejenként. Ezenkívül nem részesülhettek vaj-, paprika-, tojás-, rizs- és mákellátásban sem.³⁹

Elrendelték a zsidó tulajdonban lévő rádiókészülékek beszolgáltatását is, amelyeket május 9-én és 10-én kellett leadni a postahivatalban. Később azt is megtiltották, hogy a zsidók keresztény házaknál hallgathassanak rádiót. Egy rövid hír szerint, amely az Esztergom és Vidékében jelent meg, országszerte több esetben is eljárás indult azért, mert valaki lehetővé tette zsidók számára a rádióhallgatást.⁴⁰

A belügyminiszter rendeletei alapján Igaz Lajos, Esztergom vármegye alispánja 1944. május 2-án intézkedett a város és a járás zsidóinak összetelepítéséről, amelynek határideje május 12. délelőtt 11 óra volt. Május 4-én az alispán az összeköltöztetendő zsidók számára kijelölendő házakról is intézkedett. Dr. Etter Jenő, aki 1941 óta volt Esztergom polgármestere, és akinek korábban nagy szerepe volt a lengyel menekültek megsegítésében is, igyekezett tompítani a rendeletet, és megtagadta a gettó létesítését. Ezzel kapcsolatban az alábbiakat írta az alispánnak: „*A lakások az egész város területén elszórva fekszenek, és nincs egyetlen utca vagy városrész, ahol a zsidók nagyobb számmal élneek vagy laknának, mint a keresztény polgárok. Így Geto [sic!] kijelölésének alapfeltételei nincsenek.*”⁴¹

Végül 1944. május 11-én megjelent a polgármester véghatározata az összetelepítésről, amely tételesen felsorolta az összeköltözésre kijelölt lakóházakat is. Ezeket a házakat sárga alapon fekete betűkkel kiírt „*Zsidók lakásául kijelölve*” feliratú kartontáblákkal kellett megjelölni.⁴² Az összeköltöztetés maradéktalan végrehajtásáért a Galambos József, Lenkei Emil és Bauer Emil alkotta helyi Zsidó Tanácsot tette felelőssé.⁴³

Az összeköltöztetés előtti napon Schrank Ödön likörgyáros vacsorára hívta meg barátait és a vele üzleti kapcsolatban állókat. Németh Ferenc így idézte fel az esetet: „*Édesapám is meghívottak között volt, mert abban az időben a Nemzeti Banknak nem volt fiókja Esztergomban, és ezeket a pénzügyeket a posta főpénztára intézte, vagyis édesapám, a postafőpénz-*

³⁷ Zsidó nem lehet semmiféle értelmiségi alkalmazott. *Esztergom és Vidéke*, 1944. április 26., 2.

³⁸ 1.600/1944. M. E. rendelet; A zsidók vagyona zár alatt. *Esztergom és Vidéke*, 1944. április 26., 2.

³⁹ Rendelet a zsidók élelmiszer ellátásáról. *Esztergom és Vidéke*, 1944. április 29., 3.

⁴⁰ Zsidó keresztény háznál sem hallgathat rádiót. *Esztergom és Vidéke*, 1944. május 13., 3.

⁴¹ HU-MNL-KEML-V.2.a. 7717/1944. sz. ügyirat, 59.

⁴² HU-MNL-KEML-V.2.a. 7717/1944. sz. ügyirat, 42.

⁴³ Kovács 2007, 435.

táros. Az »utolsó vacsora« komor hangulatban zajlott le, mindenki tisztában volt az elkövetkezőkkel. Vacsora után Sebrank házi múzeumához bírta vendégeit, amelyben a líkőrgyár fennállása óta készült termékeinek egy-egy példánya volt, és megkérte őket, hogy mindenki vigyen el a múzeumból 2-2 üveget azszal, ha vége lesz az örült szörnyűségnek és a líkőrgyár folytatja üzemét, akkor hozzák vissza az üvegeket. Ha viszont nem lesz folytatás és sem ő, sem gyermekei nem kerülnek elő, akkor emlékükre igyák meg az üveg tartalmát.”⁴⁴ Schrank Ödön is Auschwitzban halt meg.

Esztergomban ebben az időszakban 406 zsidó élt 178 lakásban. Az előbb említett rendelet értelmében május 11-én a járásbeli zsidókat is útnak indították Esztergomba, ahol végül 530 főt költöztettek össze 39 házban, összesen mintegy 178 szobában.⁴⁵ Mivel a zsidók számára kijelölt lakóházakban keresztény családok nem maradhattak vissza, ezért az áttelepítések során 13 keresztény családot és 18 albérlőt is kitelepítettek, akiket cserelakásokban helyeztek el.⁴⁶

Ezt követően az Esztergomba beköltöztetett zsidók közül 32 főt adtak ki külön engedéllyel munkára, 18 férfit munkaszolgálatra hívtak be, öt főt pedig internáltak.⁴⁷

Az összeköltöztetés során összesen 107 zsidólakás „szabadult fel”, amiből 17 komfortos volt. A korabeli szociálpolitika és az antiszemitizmus összefonódását is mutatja, hogy a megüresedett lakások egy részét szociális lakásként kívánták kiutalni. Azonban ez sem valósult meg teljesen. Június 13-án a vármegye közigazgatási bizottsága arról számolt be, hogy május folyamán Esztergom lakáshivatalában 104 lakásigénylő jelentkezett 189 családtaggal, a hivatal ezzel szemben csak 57 lakást utalt ki 57 családfő részére 134 családtaggal. A beszámoló szerint a zsidók összeköltöztetése folytán felszabadult lakások azért nem hoztak lényeges javulást a polgári lakások szükségletének kielégítése terén, mert azoknak majdnem 90 százalékát más célokra foglalták le.⁴⁸

Mindemellett 40 zsidó üzlethelyiséget zártak le. Feltételezhető, hogy Esztergomban is sokan érdeklődhettek az üzletek vagy azok árukészletének átvétele iránt, ugyanis külön cikkben hívta fel a figyelmet arra az Esztergom és Vidéke, hogy „teljesen céltalan a hatóságokat ilyen kérelmekkel ostromolni. A hatóságok ezeket a beadványokat anélkül, hogy azokkal érdemben foglalkoznának, válasz nélkül irattárba helyezik. Hasonlóképpen céltalan az olyan kérelmek előterjesztése is, amelyben egyesek vállalatvezetői minőségben való kirendelésüket kérik. A lezárt zsidó üzletek élére ugyanis csak abban az esetben kerül vállalatvezető, ha az üzlet fenntartására honvédelmi vagy közellátási érdekből feltétlenül szükség van. Vállalatvezetőket az

⁴⁴ Németh 2000.

⁴⁵ HU-MNL-KEML-V.2.a. 7717/1944. sz. ügyirat, 28.; vö. Ortutay 2005, 272–274.

⁴⁶ Ortutay 1994, 30.

⁴⁷ Kelemen 1994, 94.

⁴⁸ Alispáni jelentés. *Esztergom és Vidéke*, 1944. június 17., 1.

*ilyen üzletek élére különben sem személyes jelentkezés útján, hanem az illetékes szakma javaslatára és elsősorban a vállalat megbízható, keresztény alkalmazottai közül rendelnek ki.*⁴⁹

1944 májusában korlátozták a zsidók fürdőlátogatását is. A gőzfürdőt a férfiak hetenként egyszer, keddenként délelőtt 11 órától délután fél 3 óráig, a nők ugyanezen a napon délután fél 3 órától este 6 óráig vehették igénybe. A kádfürdőt ugyancsak keddenként, délelőtt 11 órától este 6 óráig használhatták.⁵⁰

A bizonytalan és egyre kilátástalanabb helyzetben többen az öngyilkosságot választották.⁵¹

Az esztergomi zsidókat 1944. június 5-én először Komáromba, a Monostori Erődbe deportálták. A deportáltak között lévő Bauer cipőkereskedő már az indulást követően meghalt. Holttestét Süttőn tették ki a marhavagonból.⁵² A Monostori Erődben 5500 főt zártak össze, ugyanis a mintegy 2000 főnyi helyi zsidóságon kívül ide kerültek Ács, Baracska, Biatorbágy, Bicske, Ercsi, Esztergom, Felsőgalla, Galánta, Guta, Kajászó, Kisbér, Kolta, Martonvásár, Oroszlány, Perbete, Pusztazámor, Sósút, Szár, Tárnok, Tata, Tatabánya és Vereb zsidó közösségei is. Az itt összegyűjtött zsidókat június 13-án és 16-án indították útnak Auschwitz felé.⁵³

Események az első szovjet megszállásig

Amint említettük, dr. Etter Jenő a lehetőségeinek megfelelően igyekezett oltalmazni az esztergomi zsidóságot, ezért a belügyminiszter felmentette állásából, és Máramarosziget megyei város polgármesterévé nevezte ki.⁵⁴ Etter azonban ezt visszautasította, ezért Esztergom képviselőtestülete július 12-ei rendkívüli közgyűlésén 1944. augusztus 1-jével 86%-os nyugdíjjal nyugállományba helyezte.⁵⁵ Az esetleges letartóztatástól – vagy rosszabb esetben deportálástól – barátai mentették meg, akik katonai behívót szereztek neki.⁵⁶ Etter 1944 júliusától főhadnagyi rendfokozatban előbb a m. kir. 1. honvéd hadsereg anyagi alosztályánál teljesített irodai szolgálatot, majd 1944 decemberétől a m. kir. 24. gyaloghadosztály pihentető állomásának volt parancsnoka.⁵⁷ Utódául dr. Sudár József tanácsnokot nevezték ki, aki 1944. július 6-

⁴⁹ Zsidóüzletek kiutalását ne kérjük a hatóságtól. *Esztergom és Vidéke*, 1944. május 17., 1.

⁵⁰ Zsidók fürdése. *Esztergom és Vidéke*, 1944. május 13., 3.

⁵¹ HU-MNL-KEML-XXXIII.2.a. Esztergom város polgári halotti anyakönyvének másodpéldánya, 198/1944, 199/1944 és 204/1944 sz. bejegyzések.

⁵² Németh 2000.

⁵³ Lásd Braham 1997, 659.

⁵⁴ HU-MNL-KEML-XV.6.c. 180. tek. 298/1944. kgy. sz.; 69.157/1944. B. M. rendelet.

⁵⁵ HU-MNL-KEML-XV.6.c. 180. tek. 326/1944. kgy. sz.

⁵⁶ Magyar 2008, 62.

⁵⁷ HU-HL-AKVI 1897/406. dr. Etter Jenő kézzel írott önéletrajza, 1951. július 4.

án tette le a hivatali esküt a vármegye alispánja előtt.⁵⁸ A háborús időszak utolsó képviselő-testületi ülését 1944 augusztusának végén tartották meg.⁵⁹

Románia 1944. augusztus 23-ai átállása alapján változtatta meg az ország háborús helyzetét. A román, majd a szovjet csapatok előrenyomulásával párhuzamosan kezdődött meg a különböző intézmények nyugatra telepítése, amelyet jelentős számú menekülő tömeg is kísért. Vitéz Szurmay Lajos vezérőrnagy, kiürítési kormánybiztos 1944. szeptember 12-én kiadott 4.200/1944. számú rendeletében felvázolta a hadműveleti kiürítéssel kapcsolatos intézkedéseket a felvevőterületekre vonatkozóan. A terv szerint az esztergomi járás területére telepítették volna át a tiszai középjárás, valamint az ungi közigazgatási kirendeltség alá tartozó nagybereznai és perecsényi járások területéről a kitelepítendő hivatalokat és személyeket. Karcag és Kisújszállás városok részére Esztergomot jelölték meg felvevőterületként.⁶⁰ A rendelet mellékletében külön megnevezik a görgényisztimrei Erdészeti szakiskolát (12 fő), továbbá az ungvári törvénytészeti ügyészséget és járásbírószéket (240 fő), mint Esztergomba áttelepítendő hivatalokat.⁶¹

1944. szeptember 5-én 10 óra 50 perckor légitámadás érte Esztergomot. Ennek következtében egy fő életét veszítette, egy fő súlyosabban, két fő pedig könnyebben sérült meg.⁶²

Szeptember végén a kiürítési kormánybiztos rendeletére a városban helyezték el a német 114. gépjárműjavító-ezredet és a 9. tábori vasút osztály egyes részeit. Előbbi részére a Hajós Egylet épületének öt szobáját és a hajóállomás két várótermét, az utóbbi részére pedig a Fürdőszálló két szobáját és tánctermet, a Magyar Király Szálló négy szobáját, a Schrank likörgyár két földszinti helyiségét és a kereskedelmi iskola négy helyiségét utalták ki.⁶³

Október 11-én az amerikai 15. légi hadsereg 332. vadászcsoportjának vadászgépei alacsony támadást hajtottak végre a város ellen. Céljuk az Esztergom és Pozsony közötti vasúti és vízi szállítások zavarása volt. A várost 13 óra 30 perckor érte el 20 repülőgép, s a rossz időjárási viszonyok közepette három nem azonosított leszállóhelyen (jelentéseik szerint) 17 repülőgépet semmisítettek meg, továbbá néhány mozdonyt a vasúti síneken, hat uszályt pedig a Dunán rongáltak meg.⁶⁴

⁵⁸ HU-MNL-KEML-XV.6.c. 180. tek. 299/1944. kgy. sz.; 69.154/1944. B. M. rendelet; vö. Magyar 2008, 64.

⁵⁹ Bády 1989, 49.

⁶⁰ HU-MNL-KEML-V.2.a. 16.381/1944. sz. ügyirat, 3. és 6.

⁶¹ HU-MNL-KEML-V.2.a. 16.381/1944. sz. ügyirat, 35. és 37.

⁶² HU-MNL-KEML-V.2.a. 4/1945. sz. ügyirat, 94.

⁶³ HU-MNL-KEML-V.2.a. 1845/1945. sz. ügyirat.

⁶⁴ Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992, 197. és 252.

A tervszerű áttelepítésekkel párhuzamosan nagy számban érkeztek olyan menekültek is a városba, akik a front előtt menekülve önszántukból hagyták el otthonaikat. Nagy létszámuk súlyos terhet jelentett a város közellátása szempontjából, ezért október 12-én Esztergom vármegye alispánja körlevelet adott ki az Esztergomban tartózkodó menekültek hadműveleti kitelepítésével kapcsolatban. Ebben kifejtette, hogy annak dacára, hogy ezen polgári személyeknek más vármegye lett felvevőterületként kijelölve, mégis nagy számban érkeztek itt lakó rokonaikhoz. Hangsúlyozta, figyelemzetni kell ezen egyéneket arra, hogy szabálytalanul tartózkodnak a városban, és amennyiben sor kerül a vármegye területére kijelölt hatóságok idehelyezésére, távozásra kell őket felszólítani.⁶⁵ *„Nagyon sajnálom azokat a menekülteket, akik százával mennek el az utcánkban kocsikkal. Itt a tél és nincs semmijük. Az emberek nem szívesen fogadják be őket, mert »megeszik az ő élmüiket.« Sajnos ezt a dolgot egy menekült asszony mondta el a riadó alatt a légvédelmi pincében, aki Marosvásárhelyről jött.»* – jegyezte fel október 13-án a 14 éves Schneider Imre.⁶⁶

A személygazdálkodás országos kormánybiztosa (Nagyószy Miklós vezérőrnagy) rendeletének értelmében október 15-én össze kellett írni a 18–48 éves korcsoportba tartozó, katonai és csendőrségi szolgálatot nem teljesítő városi és ideiglenesen ott jelenlévő férfilakosságot. Az összeírás lebonyolítása a légó házcsoport-parancsnokok feladata volt. Ennek eredményes végrehajtása érdekében október 5-én a tűzoltólaktanyában 280 házcsoport-parancsnokot oktattak ki.⁶⁷

Az 1944. októberi sikertelen kiugrási kísérletet követően német segítséggel a nyilaskeresztes párt vette át a hatalmat, majd október 16-án megalakult a nyilas kormány is Szálasi Ferenc vezetésével. A kormányzat minden erőfeszítésével a háború folytatására törekedett. Egymás után jelentek meg az ország anyagi készleteinek felhasználásáról és a lakosság mozgósításáról szóló rendeletek. Október 17-én elrendelték a totális mozgósítást, három nappal később pedig rendelet született arról, hogy a katonai munkaszolgálatra beosztott 18–20 éves, illetve a III. korcsoportbeli leventék (17 éves kor feletti) a katonai büntetőtörvények alatt állnak.⁶⁸

Október 24-én és 27-én szóban, november 1-jén és 8-án pedig írásban is kérelmezte Serédi Jusztinián hercegprímás, hogy az ország jelesebb városait, de legalább Budapestet és Esztergomot nyilvánítsák nyílt várossá. Ez ügyben Edmund Veesenmayernél, Németország teljhatalmú birodalmi megbízottjánál és Szálasi Ferencnél is eljárta. Szálasi nem ellenezte a kérést, de szükségesnek látta a németek beleegyezését is. Veesenmayer kijelentette, hogy a hercegprímás kérését továbbítja Hitler felé, azonban a birodalmi

⁶⁵ HU-MNL-KEML-V.2.a. 17.475/1944. sz. ügyirat, 39.

⁶⁶ Schneider Imre 1944. október 13-ai és 14-ei naplóbejegyzései: Schneider Imre naplója, 1.

⁶⁷ HU-MNL-KEML-V.2.a. 17.087/1944. sz. ügyirat, 11. és 15.

⁶⁸ Morva 1970, 287.

követ csak Esztergom esetében vélte lehetségesnek a kedvező választ, mivel Budapestet a németek mindenféleképpen tartani akarták.⁶⁹

1944 őszén még megkezdődött az iskolai tanév, de csak igen rövid ideig tartott, ugyanis a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 9.700/1944. számú rendeletével a legtöbb oktatási intézményben október 29-ével beszüntette a tanítást.⁷⁰ Novemberben a honvédelmi miniszter az iskolaépületek és a tanulóotthonok honvédségi célra való igénybevételéről intézkedett.⁷¹

A Szent Benedek-rendi katolikus gimnáziumot már 1944. október 6-án hadikórház céljaira foglalták le. Az intézmény ezt követően a szomszédos ferences gimnáziumban kapott néhány termet, ahol kevesebb óraszámmal ugyan, de néhány napig még tovább folytatható a tanítás. Október 12-étől azonban az egyre közeledő frontvonal miatt a szülők már nagy számmal vitték haza gyermekeiket.⁷²

„P. Rector⁷³ kibírdette, hogy az általános helyzetre való tekintettel mindenki írjon hazá, hogy jöjjenek érte.” – írta naplójába október 13-án a ferences gimnáziumban tanuló Schneider Imre. Ez idő tájt már alig volt 60 tanulója a mintegy 300 fős intézménynek.⁷⁴ A tanítás beszüntetéséről az alábbiakat jegyezte fel a rendház Historia Domusa: „Még mielőtt a mi iskolánk kiűrtésére sor került volna, a bencés gimnáziumot kórház céljaira foglalták le, miéltis hogy előadásait folytathassák, tornacsarnokunk öltözőjét és iskolánk egyes teremt Főatyánk hozzájárulásával átengedtük nekik használatra. Amde mikor a riasztó hírek következtében egyre több szülő kérte hazá növendékeinket, a mi tanításunk is lehetetlenné vált. Tehát hogy diákjaink hazakerülhessenek, még lehetséges volt az utazás, széteresztettük őket, sőt rendi gimnáziumi kispapjainkat is szüleihez küldöttük. Tettük ezt annál is inkább, mert épületünket a katonaság kórházi célokra igényelte.”⁷⁵

1944. november 5-ével lépett hatályba az a miniszterelnöki rendelet, amely a hadkötelezettség alsó korhatárát a 17. életévre szállította le.⁷⁶ Ugyanezen a napon amerikai repülőgépek sikertelenül bombázták az Esztergom és Párkány között átívelő Mária Valéria hidat.⁷⁷

November 19-én és 20-án szintén az amerikai 15. légi hadsereg kötelékébe tartozó vadászgépek hajtottak végre alacsony támadást Esztergom ellen.⁷⁸

⁶⁹ Orbán–Vida 1990, 118–119.

⁷⁰ 9.700/1944. V. K. M. rendelet.

⁷¹ 84.120/1944. H. M. eln. rendelet.

⁷² Szent István Gimnázium évkönyve 1947, 3.

⁷³ P. Szalóczi Pelbárt, a gimnázium igazgatója.

⁷⁴ Schneider Imre 1944. október 13-ai és 14-ei naplóbejegyzései: Schneider Imre naplója, 1.

⁷⁵ HU-MFL-VII.9. Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa, 305.

⁷⁶ 3.890/1944. M. E. rendelet.

⁷⁷ Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992, 253.

⁷⁸ Pataky–Rozsos–Sárhidai 1992, 252.

A hadi helyzet romlásával párhuzamosan egyre gyakrabban jelentek meg a kiűritési rendeletek, amelyek Esztergomot is érintették. Például a m. kir. 2. honvéd kerületi parancsnokság november 20-ai rendelete több honvéd egészségügyi intézmény Esztergomba történő áttelepítését írta elő. Ez alapján az 517. számú hadikórházat az érseki szemináriumban és a Simor Szeretetházban, a nagyváradi csapatkórházat a bencés gimnáziumban és a Szent Antal konviktusban, a szegedi 5. helyőrségi kórházat pedig az Érseki Tanítóképző Intézet és Internátusban kellett elhelyezni.⁷⁹ Végül a szegedi 5. helyőrségi kórház a Szent Antal konviktusba, a nagyváradi csapatkórház pedig Szombathelyre települt ki. A ferences rendház Historia Domusában az alábbi feljegyzéseket olvashatjuk a hadikórházakra vonatkozóan: „*Elsőnek a beregszászi vöröskeresztes üdülő kb. 150 fővel, majd a szegedi helyőrségi kórház teljes személyzettel költözött intézetünkbe. Ez utóbbi kezdetben betegek nélkül működött nálunk, később kétszázat is meghaladó beteglétszámmal. Így alakultak át iskolai tantermeink, intézeti hálószobáink és egyéb helyiségeink irodákká, kórtermekké, műtővé, rendelőké stb. katonáink érdekében!*

A beregszászi üdülő, melynek ápolójai számára az ezredes-parancsnok tanári karunk tagjaitól előadásokat is kért, még a konyhánkat is használta. A szegediek külön főztek a szabadban, a nagyváradiak pedig, akik a bencés gimnáziumban voltak, áttörték a garázs helyiségeket a főpátuncán, oda ajtót és ablakot készítették és ott rendezték be anyagraktárukat és konyhájukat. Hemzsegett épületünk és udvarunk a katonaságtól!”⁸⁰

Az Esztergomba áttelepített intézetek elhelyezésével kapcsolatban az alispán november 27-én a polgármesternek írott levelében nehezményezte, hogy dr. Tóth József, a város lakásügyi és elhelyezési osztályának vezetője az ő megkérdése és hozzájárulása nélkül több szállást is kiutalt különböző katonai alakulatok és polgári menekültek részére. Továbbá kérte a polgármestert, hogy mentesítse a vármegye házáat a beszállások alól, mivel abban az alispánhoz beosztott menekült tisztviselő, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye idemenekült tisztviselői és alispáni hivatalának kirendeltsége, a vármegyei katonai parancsnokság, valamint a Szalastakarmány Központ esztergomi kirendeltsége lett elhelyezve.⁸¹

December 3-án nyilas gyűlés volt a városházán, amelyen részt vett Mógor József, Schuszter Antal és több pesti nyilasvezető is.⁸²

1944. december 6-án a 6.230/1944. M. E. rendelettel a főispánokat is felruházták azokkal a „különleges hatáskörökkel”, amelyek korábban csak a hadművelleti kormánybiztosokat illették.⁸³ Két nappal később Vajna belügyminiszter előterjesztésére

⁷⁹ HU-MNL-KEML-V.2.a. 1845/1945. sz. ügyirat, 1082.

⁸⁰ HU-MFL-VII.9. Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa, 305.

⁸¹ HU-MNL-KEML-V.2.a. 1845/1945. sz. ügyirat, 1094.

⁸² HU-MNL-KEML-XXV.2. Nb. 9/1946. sz. ügyirat (Nyitra József népbírói ügye).

⁸³ Kovács 2009, 90.

Szálasi leváltotta Dr. Frey Vilmost, Esztergom vármegye főispánját, és helyére Rehák Gyulát⁸⁴ nevezte ki.⁸⁵

A város elleni első súlyosabb légitámadást december 8-án a szovjet 5. légi hadsereg 218. bombázó-hadosztályának 452. és 453. bombázó-ezredébe tartozó repülőgépek hajtották végre.⁸⁶ Jelentős károk keletkeztek a Vízivárosban, találatot kapott többek között a telefonközpont és a német táborig kórház is. Az esztergomi polgári halotti anyakönyvek áttanulmányozása során 13 személy halálesetét lehetett a légitámadáshoz kötni, ugyanakkor a ferences rendház Historia Domusa szerint a bombázás kb. 30 áldozatot követelt.⁸⁷

December 11-én a polgármester már hirdetőben szólította fel a városba menekülteket, hogy lehetőség szerint hagyják el Esztergomot.⁸⁸ Egy december 19-én keltezett polgármesteri jelentésből tudhatjuk, hogy addig az időpontig 8566 fő kibombázott és menekült jelentkezett a városban élelmiszerjegyért.⁸⁹

Ugyanezen a napon kezdődött meg a III. korcsoportba tartozó leventék nyugatra telepítése is: a fiúknak délelőtt 11 óráig négy napos hidegévellemmel és takaróval ellátva kellett jelentkezniük a nagylaktanyában, a járési leventeparancsnokságon.⁹⁰

December 13-án Rehák Gyula főispán hadművelleti kormánybiztosként elrendelte a vármegye azon fontosabb anyagi javainak nyugatra telepítését, amelyek meghaladták a lakosság elsőrendű szükségletét. Másnap pedig Esztergom és az egész megye területére kihirdették a rögtönítélő bíraskodás bevezetését.⁹¹

⁸⁴ Rehák Gyula (Szabadka, 1894–?), géplakatos szerelő. 1941-ben lép be a nyilas pártba, de már előtte is aktív szélsőjobboldali. 54 holdon gazdálkodott. 1943-ban Bács-Bodrog megye nyilas pártvezetője, zentai városvezető. A háborús események miatt menekült Esztergomba. A Budapesti Népbíróság 7, a Népbíróságok Országos Tanácsa 5 év börtönre ítélte.

⁸⁵ Kovács 2009, 83., illetve 300.

⁸⁶ Horváth 2013, 224.

⁸⁷ HU-MFL-VII.9. Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa, 307.

⁸⁸ HU-MNL-KEML-V.2.a. 20.688/1944. sz. ügyirat.

⁸⁹ Ortutay 1988, 283.

⁹⁰ HU-MNL-KEML-V.2.a. 20.672/1944. sz. ügyirat, 10.

⁹¹ Kovács 1984, 9.

AZ ELSŐ SZOVJET MEGSZÁLLÁS

„Karácsony első ünnepére dermedt csend borult a városra.”⁹²

1944. december elején a Budapestet déli irányból támadó szovjet 3. Ukrán Front csapatai elakadtak a Duna és a Dráva között kiépített védelmi rendszer, az ún. „Margit” állás előterében. A veszteségteljes harcokat követően a szovjet hadvezetés belátta, hogy a 3. Ukrán Front erői önmagukban elégtelenek Budapest birtokbavételéhez, ezért a szovjet főparancsnokság december 12-én elrendelte, hogy a 2. és 3. Ukrán Front csapatai közösen, északi és déli irányból kerítsék be a magyar fővárost.

1944. december 20-án a 3. Ukrán Front hozzálátott a „Margit” állás áttöréséhez, azonban a támadás kezdeti üteme elmaradt az elvártnál. Tolbuhin marsall ezért december 21-én a 2. gárda-gépesítetthadtestet, a 7. gépesítetthadtestet és a 18. harckocsihadtestet is harcba vetette. Ennek következtében súlyos páncélosütközet alakult ki Székesfehérvár körül, amelyben december 20–23. között német adatok szerint 216 szovjet harckocsit és rohamlöveget lőttek ki. December 23-án a szovjeteknek sikerült áttörniük a „Margit” állást, és mivel további kiépített védelmi vonal már nem állt útjukba, szinte akadály nélkül folytathatták előnyomulásukat Budapesttől nyugatra.

Az időközben megélénkült szovjet légi tevékenység már a front közeledtét jelezte az esztergomiak számára. A város feletti légtérben ekkor a 2. Ukrán Front 5. légi hadserege tevékenykedett. 1944. december 22-én a szovjet 218. bombázó-hadosztály 48. és 453. bombázó-ezredei támadták a várost és a Duna-hidat.⁹³ Német hadijelentések szerint a támadó repülőgépek közül kettőt lelőttek, amelyek közül egyet a német légvédelem semmisített meg.⁹⁴ Szovjet forrásokból tudható, hogy a szovjet 452. bombázó-ezred gépei helyi idő szerint 12 óra 52 perckor 300 méteres magasságból bombázták a Mária Valéria hidat. A támadó köteléket öt nagyobb és 10 kisebb kaliberű légvédelmi ágyú vette tűz alá. A sárga 253893-as farokjelzésű Douglas A-20G-10-DO „Boston” bombázót a cél felett légvédelmi találat érte, majd Párkány mellett a Garam torkolatánál földbe csapódott. A teljes személyzet életét veszítette.⁹⁵

A Párkány és Esztergom elleni szovjet légitámadások az éjszaka folyamán is megismétlődtek.⁹⁶

⁹² Einczinger Ferenc naplóbejegyzése 1944. december 25-én: Einczinger Ferenc naplója, pótlap a 3. és 4. oldal között.

⁹³ Horváth 2013, 225.

⁹⁴ CAMO f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 339.

⁹⁵ Horváth 2013, 72.

⁹⁶ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 332.

December 23-án kezdődött meg az esztergomi ferences rendházban működő szegedi 5. számú helyőrségi kórház nyugatra telepítése. A parancssal egyedül dr. Németh András karpaszományos tizedes szállt szembe, aki vállalta, hogy Kovács István karpaszományos honvéddel a sebesültek mellett marad. Dr. Laborczy Vilmos orvos alezredes ebbe beleegyezett, és ezt parancs formájában meg is erősítette, továbbá megbízta Faragó László tábori lelkész főhadnagyot, hogy vezesse a kórház adminisztrációját.⁹⁷

A nap folyamán August Schmidt altábornagy, a német LXXII. hadtest parancsnoka Esztergomba utazott, ahol Brackmeyer őrnagy, az esztergomi harcparancsnok (Kampfkommandant Esztergom) jelentette, hogy a védelmi állások kiépítéséhez nem áll rendelkezésére magyar erő, mert a lakosság már menekül a városból.⁹⁸

December 24-én is élénk szovjet légi tevékenység folyt Párkány és Esztergom térségben, amely során a 218. bombázó-hadosztály 453. bombázó-ezrede támadta a folyami átkelőt. Esztergomot, Párkányt és a Mária Valéria hidat négy alkalommal is (9 órakor, 11 órakor, 14 óra 50 perckor és 15 óra 25 perckor) bombázták szovjet kötelékek.⁹⁹ A támadások során a híd is találatot kapott.

21 óra 30 perckor Lenz alezredes, a német 52. utászdzandár parancsnoka jelentette a LXXII. hadtest hadművelleti osztályának, hogy a Mária Valéria híd ismét járható, ugyanakkor a kompátkelés ez idő szerint még nem lehetséges, mert a gőzhajót is találat érte. A hadtest utasította az 52. utászdzandárt, hogy küldjön a hídra egy tisztet robbantási parancssal, azonban gyenge ellenséges erők közeledése esetén nem szabad a hidat rombolni, arra csakis akkor kerülhet sor, ha már nincs kilátás az átkelő további tartására. Lenz alezredes jelentette, hogy Beck hadnagy személyében már odaküldött egy tisztet, valamint közölte, hogy a híd kiesése esetére nagyjából december 25-én esztére két komp fog rendelkezésre állni.¹⁰⁰

Időközben a déli irányból előnyomuló szovjet páncélosok 20 óra 30 perckor elérték Leányvár térségét. Esztergom-Táborból német kezelőszeméllyel három Jagdpanzer 38 (t) vadászpáncélost indítottak útba Leányvárhoz.

Ezt követően a német 93/II. páncélgránátos-zászlóalj a „Thierfelder” csoporthoz irányították Dorogra.¹⁰¹

Este a „Balck” seregcsoport meghatározta a LXXII. hadtest december 25-ei feladatait. Ennek lényege:

⁹⁷ Németh 1988, 67–68. A kórház egészen 1945. február 7-ig működött a ferences rendház épületében, az utolsó betegeket ekkor Tatára szállították át. Lásd: HU-MFL-VII.9. Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa, 308.

⁹⁸ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F625.

⁹⁹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F920.

¹⁰⁰ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F624.

¹⁰¹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F584.

- A jelenlegi állások tartása. Újabb erők átcsoportosítására a Dunától délre kialakult helyzet miatt nem lehet számítani.
- Körvédelemre kell berendezkedni az esztergomi hídfőben. Be kell vezetni a felderítést déli irányban, valamint páncéltörő ágyúkkal és műszaki akadályokkal le kell zárni a déli irányból Esztergomba vezető utakat.¹⁰²

A magyar 2. páncélosadosztály törzse december 24-éről 25-ére Pilisszentlélekről Esztergomba helyezte át harcálláspontját. Éjjel 1 óra 30 perckor Joachim Möller vezérkari ezredes, a LXXII. hadtest vezérkari főnöke tájékoztatta Perjés Antal vezérkari őrnagyot, a 2. páncélosadosztály vezérkari főnökét, hogy Thierfelder őrnagy Dorognál bevetett csoportját a hadosztálynak rendelik alá.¹⁰³

- A 2. páncélosadosztály aznapi feladatait az alábbiakban határozta meg a hadtest:
- A Dunakanyarban bevetett biztosító erőkkel továbbra is ellenőrizze a Duna vonalát, és a készenlétkébe helyezett, járművekkel mozgékonyra tett tartalékokkal akadályozza meg a szovjetek átkelési kísérleteit.
 - Az Esztergom ellen déli irányból páncélosokkal előnyomuló ellenséget támadó harcmodorral tartóztassa fel. A Dorogra előretolt „Thierfelder” csoportot azonban nagymértékű ellenséges bekerítés esetén nem szabad a megsemmisülésnek kitenni. Ebben az esetben halogató harcokat vívva, ugyanakkor az előretört páncélos ékek ellen szüntelenül támadólag fellépve, kell a város szélén lévő főellenállási vonalra visszavonulnia.
 - A főellenállási vonal futása: Nyáros-sziget északi csücske – 108-as magaslat (az esztergomi Duna-hídtól 3 kilométerre délnyugatra) – Laposiföldek – 222-es magaslat (Sas-hegy) – 289-es magaslat – 300-as magaslat – 237-es magaslat – 281-es magaslat – 108-as magaslat a Duna partján (Basaharctól 2 és fél kilométerre nyugatra).
 - Ez a védelmi vonal minden körülmények között megtartandó, a kiépítésére pedig haladéktalanul igénybe kell venni a civil lakosság legszélesebb körét.
 - A „Bernolák” rohamtüzérsztyályt a 2. páncélosadosztálynak rendelik alá.
 - Minden eszközzel gyorsítani kell a Dunakanyarban bevetett erők kivonását, hogy ezekkel meg lehessen erősíteni az Esztergomtól délre lévő arcvonalat.¹⁰⁴

A Mária Valéria híd robbantásával kapcsolatban az alábbiakat rendelte el a LXXII. hadtest:

- A hidat csak a legszükségesebb esetben lehet felrobbantani, ha fennáll annak a veszélye, hogy a túlerőben lévő ellenség elfoglalja.

¹⁰² NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F600.

¹⁰³ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F592.

¹⁰⁴ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F590.

- A robbantásra való előkészítésért, valamint a híd rombolásáért a magyar 2. páncélosadosztály parancsnoka viseli a teljes felelősséget.
- Amennyiben a híd rombolása szükségessé válna, mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az esztergomi hídfőben bevetett erőket, különösen a nehéz fegyvereket, még a robbantás előtt vissza lehessen vonni az északi partra.
- Annak biztosítására, hogy az előretört ellenséges részek ne hogy meglepetésszerűen elfoglalhassák az átkelőt, a híd közvetlen védelmére két rohamlöveget, legalább két páncélobbontó csoportot és egy gyorszárakkal ellátott utászcsoporthoz kell alkalmazni.
- A híd semmilyen körülmények között sem kerülhet épségben az ellenség kezére. Gyorstölteteket kell készenlétben tartani arra az esetre, ha a hídra már felszerelt töltet csődöt mondana.¹⁰⁵

Thierfelder őrnagy törzse azt a feladatot kapta, hogy minden rendelkezésére álló erővel a Leányvár–Ebszönybánya–Tát vonalban építse ki az esztergomi hídfő külső védelmi vonalát. Ehhez vegye fel a szoros összeköttetést Thams alezredessel, az Esztergom-Táborban lévő Hetzer-tanfolyam vezetőjével, valamint az esztergomi harcparancsnokkal. A legsürgősebb feladat a Dorog–Tinnye műút lezárása volt. Thierfelder őrnagy törzse az összeköttetés létrejöttével kerül a 2. páncélosadosztály alárendeltségébe, addig közvetlenül a LXXII. hadtest vezetése alatt marad.¹⁰⁶

A 3. Ukrán Front 00962/OP számú direktívájának értelmében a 18. harcoksihadtestnek 1944. december 25-én estig ki kellett jutnia a Tát – Bajna – Dág – Tinnye vasútállomás¹⁰⁷ – Dorog terepszakaszra, valamint erőinek egyes részeivel birtokba kellett vennie a Pilisvörösvártól 2 kilométerre nyugatra fekvő hágót, hogy megakadályozza a német és magyar alakulatok nyugati és északnyugati irányú visszavonulását. Ezt követően el kellett foglalnia Esztergomot, és át kellett kelnie a Dunán. A 18. harcoksihadtest parancsnoka ennek megfelelően kiadta rendelkezéseit:

- A 110. harcoksidandár, megerősítve az 1961. páncéltörő tüzérezreddel és az 1331. légvédelmi tüzérezreddel, erőinek zömével folytassa a támadást Tinnye vasútállomásától, és előrevetett osztagaival – ezen belül egy megerősített harcokszázaljaljal – vegye birtokba a Pilisvörösvártól 2 kilométerre nyugatra fekvő hágót.
- A 181. harcoksidandár, megerősítve a 363. gárda nehéz önjáró tüzérezreddel, az 1694. légvédelmi tüzérezreddel és az 1962. páncéltörő tüzérezreddel, támadjon

¹⁰⁵ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F589.

¹⁰⁶ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F591.

¹⁰⁷ Ma: Pilisjászfalu vasútállomás.

Dág–Dorog–Esztergom irányba, és 14 óra¹⁰⁸ körül a 32. gépkocsizó lövészdandárral együttműködve vegye birtokba Esztergomot, majd a kelet és délkelet felől a városba vezető utak mentén fedezőerőket hátrahagyva keljen át a Dunán.

- A 170. harckocsidandár, megerősítve az 1000. páncéltörő tüzérezreddel, valamint a 106. gárda aknavető tüzérosztállyal, jusson ki Tát térségébe, előrevetett osztagaival foglalja el Nyergesújfalut, majd egy osztaggal biztosítsa az Órisápnál lévő útkereszteződést. Hajtson végre felderítést a Bajna–Nyergesújfalu út mentén.
- A 32. gépkocsizó lövészdandár és a 292. aknavetőezred hagyjon fedezőerőket Budajenő térségében, főerőivel pedig támadjon Dorog–Esztergom irányba, és a 181. harckocsidandárral együttműködve keleti és délkeleti irányból támadva vegye birtokba Esztergomot.
- A 200. aknavetőezred az 58. gárda-aknavetőezreddel támogassa a 32. gépkocsizó lövészdandár és a 181. harckocsidandár Esztergom elleni támadását.¹⁰⁹

December 25-én reggel 7 órakor a szovjetek három T–34-es harckocsival és a rájuk ültetett gyalogsággal lerohanták a Leányvár előtti német biztosító vonalat. Az itt bevetett három német Hetzer rohamlöveget kilőtték.¹¹⁰ Ezt a 2. páncéloshadosztályhoz beosztott német 149. összekötő törzs 9 órakor rádióon jelentette a LXXII. hadtestnek. Az összekötő törzs úgy vélte, hogy a szovjetek egy órán belül Esztergomban lehetnek, mert a hadosztálynak nincsenek páncéltörő fegyverei, és a „Thierfelder” csoport is csak gyenge biztosító erővel rendelkezik. Ezért kérte a hadtest utasításait, szükség esetére pedig a Duna északi partjára való átkelés engedélyezését.¹¹¹

9 órakor a LXXII. hadtest hadműveleti osztálya tájékoztatta Ludwig Heinrich Gaedcke vezérőrnagyot, a 6. hadsereg vezérkari főnökét, hogy a 2. páncéloshadosztálynak alárendelt magyar Hetzerek („Bernolák” rohamtüzérosztály) még nem érkeztek be. Gaedcke vezérőrnagy utasította a hadtestet, hogy a Hetzereket és a 93/II. páncélgránátos-zászlóaljat együttesen alkalmazva Dorogról déli irányban támadjon, és addig nyomuljon előre, ameddig csak lehetséges.¹¹²

10 órakor Thierfelder őrnagy jelentette, hogy Leányvárnál a szovjetek nyolc T–34 harckocsival áttörtek, Dorog déli széléről pedig percek óta harci zaj hallatszik. A német 93/II. páncélgránátos-zászlóalj beérkezett, és bevetésre került, azonban a Hetzerekről továbbra sem tudtak semmit.¹¹³

¹⁰⁸ A szovjet iratok egységesen a moszkvai idő szerint adják meg az egyes események időpontját, munkánkban azonban az eltérő időzóna miatt a helyi időt használtuk.

¹⁰⁹ CAMO, f. 3415, op. 1, gy. 61, li. 37.

¹¹⁰ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F576.

¹¹¹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F577.

¹¹² NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F592.

¹¹³ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F592.

Nem sokkal később az esztergomi harcparancsnok jelentéséből kiderült, hogy a 21 magyar vadászpáncélos még csak ez idő tájt haladt át a Mária Valéria hídon.¹¹⁴ Számvéber Norbert kutatásai alapján tudható, hogy – a LXXII. hadtest hadinaplójával ellentétben – ekkor nem csak a „Bernolák” rohamtüzérsztály Hetzerei keltek át a Dunán, 14 vadászpáncélos ugyanis a 20. rohamtüzérsztály 1. ütegehez tartozott.¹¹⁵

10 óra 25 perckor a LXXII. hadtest mind a 21 Hetzert előre rendelte azzal a feladattal, hogy előbb Dorog körül reteszállást létesítsenek, majd a rájuk ültetett páncélgránátosokkal széles arcvonalon támadjanak déli irányba. Ezen felül egy Bajna irányában végrehajtott előretörést is elrendeltek.¹¹⁶

10 óra 40 perckor a hadtest vezérkari főnöke tájékoztatta Gaedcke vezérőrnagyot a Dorognál kialakult helyzetről. A 6. hadsereg vezérkari főnöke ismertette Hermann Balck tábornok parancsát, amely elrendeli a déli irányba való támadást, hogy ezáltal megakadályozzák a gyenge szovjet erők előretörését. Möller vezérkari ezredes 11 óra 50 perckor továbbította a parancsot Thierfelder őrnagynak.¹¹⁷

11.00 órakor a szovjet páncélosok és a rájuk felültetett gyalogság támadást intéztek a Leányvárról Dorogra vezető műút mentén. Egy T–34 harckocsit egy 8,8 cm-es légvédelmi ágyú kilőtt. 11 óra 49 perckor a „Thierfelder” harccsoport rádión jelentette, hogy a magyar Hetzerek állásba mennek.¹¹⁸ A beérkező magyar „Bernolák” rohamtüzérsztály vadászpáncélosai Dorog és Kesztlőc között foglaltak állást.

12 óra 35 perckor a 2. páncélososztály vezérkari főnöke jelentette a LXXII. hadtest hadműveleti osztályának, hogy a még rendelkezésre álló mintegy három teherautónyi gyalogsággal Dorogra megy. A hadtest hadműveleti osztálya parancsot adott Perjés vezérkari őrnagynak, hogy a Hetzerekre felültetett gyalogsággal vezesse be a felderítést Bajna irányába, a híradókapcsolat felvételével a „Thierfelder” csoport a hadosztály alárendeltségébe kerül.¹¹⁹

13 óra 20 perckor a LXXII. hadtest kérdésére a „Thierfelder” harccsoport rádión jelentette, hogy a Bajna irányában kiküldött felderítés még nem érkezett vissza.¹²⁰

A szovjet 32. gépkocsizó lövészdandár és a 292. aknavetőezred beérkezése után 14 órakor a 181. harckocsidandár felújította Dorog elleni támadását, azonban heves ellenállásba ütközött, és további három T–34/85 harckocsit veszített.¹²¹

¹¹⁴ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F592.

¹¹⁵ Számvéber 2018, 535.

¹¹⁶ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F594.

¹¹⁷ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F594.

¹¹⁸ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F569.

¹¹⁹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F594.

¹²⁰ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F564.

¹²¹ Számvéber 2018, 538.

Ezt követően a 18. harckocsihadtest parancsnoka az alábbiakat rendelte el:

- A 32. gépkocsizó lövészdandár parancsot kapott, hogy a Dorogért folytatott harcokat az erők szétbontakoztatása nélkül kell végrehajtania, valamint a dandár északkelet felől kerülje meg a települést.
- A 181. harckocsidandár parancsnoka szervezze meg a tüzérség munkáját. Az ellenséges harckocsikat közvetlen tűzzel semmisítsék meg. Szervezzék felderítést a Dorogról kivezető utakhoz, a veszteségek elkerülése végett pedig ne támadjon közvetlenül az utakon.¹²²

14 óra 25 perckor a „Thierfelder” harccsoport jelentette, hogy Csolnoknál 20 ellenséges páncélost figyeltek meg.¹²³

14 óra 45 perckor a 2. páncélosadosztályhoz beosztott német összekötő törzs jelentette a LXXII. hadtestnek, hogy a Leányvár ellen elrendelt támadás nem tudott megindulni, mert a szovjetek Dágról páncélosokkal, Sárísápról pedig gyalogsággal támadták Csolnokot. A település végül a szovjetek kezére került, de attól északra és északkeletre sikerült elreteszelnie az ellenség további előnyomulását. Ugyanakkor bevezették a felderítést Bajna irányában.¹²⁴

15 óra 55 perckor már azt jelentette a „Thierfelder” harccsoport, hogy a szovjetek két páncéltörő ágyúval és gyalogsággal megszállták a Dorogtól délre lévő 194-es és 167-es magassági pontokat, valamint erős kötelékeket (két páncélost és egy zászlóaljnyi gyalogságot) figyeltek meg a Dorogtól keletre lévő erdős részen. A Csolnoknál bevett század Tokodra vonult vissza.¹²⁵

16 órára a 32. gépkocsizó lövészdandár elfoglalta Keszölcöt.¹²⁶ Itt a m. kir. 20. rohamtüzérosztály 1. ütegének 12 Jagdpanzer 38(t) vadászpáncélosa vette fel a szovjetekkel a harcot. Henkey-Hőnig József őrnagy így emlékezett vissza a Dorog körüli harcokra 1980-ban: *„Másnap, karácsony első napján bevetés Keszölcönél, Esztergomtól délre. Az oroszok reggel támadnak. Készen várjuk. Remek kilátás a hóval fedett síkságra. A harckocsikat és páncéltörő fegyvereket úgyszólván megjelenésük pillanatában sikerül kilőni. Minden kiválóan megy, míg be nem sötétedik. Az oroszok beszívárognak a hosszan elnyúltan fekvő községbe, és ádáz utcai harc keletkezik. Magam is csúnyán megsebesülök kézigránáttól. Benzint nem sikerült szerezni. Két rohamlöveget feltankolunk a többiekétől leszívott üzemanyaggal. A két löveg Esztergom felé kitör. A gyalog maradt rész egyik, a helyi viszonyokat jól ismerő tiszt vezetésével a szőlőkön keresztül megy Esztergomba. Szintén sebesült ütegparancsnokokkal (Simák főbadnagy) oldalkocsis*

¹²² CAMO, f. 3415, op. 1, gy. 61, li. 38–39.

¹²³ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F560.

¹²⁴ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F558.

¹²⁵ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F555–556.

¹²⁶ CAMO, f. 3415, op. 1, gy. 61, li. 39.

*motorkerékpáron követjük a két löveget. Esztergomban leadtam a jelentésemet, vérveszteség következésében rosszul lettem, és a landsbuti kórházban tértem magamhoz.*¹²⁷

Kesztölcnél az üteg legalább négy vadászpáncélost veszített.¹²⁸

16 óra 50 perckor a LXXII. hadtest hadműveleti osztálya parancsot adott a 2. páncélosadosztálynak, hogy a Dunakanyarban bevetett utászszászadot és a két tüzerüteget vonja ki és indítsa útba Esztergomnak.¹²⁹

18 órakor a LXXII. hadtest vezérkari főnöke parancsot adott Thierfelder őrnagynak, hogy halogató harcot folytatva vonuljon vissza az esztergomi hídfőbe, és rendezkedjen be védelemre.¹³⁰

Este 18 óra 45 perckor Hermann Balck tábornok elrendelte, hogy a magyar 2. páncélosadosztály vonja ki a Dunakanyarban partvédelemben lévő erőit, és a szűkebb esztergomi hídfőben vonja össze azokat. Itt egyesüljön a magyar vadászpáncélosokkal és a német 93/II. páncélgránátos-zászlóaljjal, és tartsa az esztergomi hídfőt.¹³¹

Dorogon 19 óra és 19 óra 30 perc körül elcsendesedtek a nehézfegyverek, már csak puska- és géppisztolylövés hallatszottak.¹³² A település elfoglalásával szovjet zsákmány lett az a több száz megrakott tehervagon is, amely a dorogi vasútállomáson rekedt. A kiürítésre szánt szerelvények a szénbányavállalat anyag- és élelmiszerraktárának készleteit és egyéb használati cikkeket tartalmaztak. A készleteket a helyi szovjet parancsnokság nem foglalta le hadizsákmányként: szovjet katonák feltörték a vagonokat, és tartalmukat szétszortották a lakosság között.¹³³

21 óra 30 perc körül az előnyomuló szovjet páncélosok már Esztergom-Tábor területére is betörték.¹³⁴

22 óra 17 perckor a LXXII. hadtest utasította a német 149. összekötő törzset (s ezáltal a 2. páncélosadosztályt), hogy a vezetési törzsnek Esztergomban kell maradnia, a vezetéshez nem szükséges részeknek pedig Muzsla térsége lett gyülekezési helyül kijelölve.¹³⁵

Mindeközben a nap folyamán a szovjet 170. harckocsidandár alakulatai a déli órákban elfoglalták Sárísápot és Tokodot. 15 órakor 10 harckocsival már Táltól egy kilométerre délre harcoltak, ahol rövid időre megakadt az előnyomás. 16 órakor a szovjet csapatok

¹²⁷ Idézi Számvéber 2018, 538.

¹²⁸ 1948-ban készült egy jelentés, amely négy kilőtt rohamlöveget sorolt fel Kesztölcnél. HU-HL-VIII.1.a. 1948 486590/ált.

¹²⁹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F595.

¹³⁰ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F595.

¹³¹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F595.

¹³² Csiffáry 1995, 18.

¹³³ Ungváry 2005, 58.; illetve Csiffáry 1995, 19.

¹³⁴ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F595.

¹³⁵ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F536.

felújították támadásukat, és keleti, illetve délnyugati irányokból újra megrohmozták a községet. Tát mintegy kétórás harc után elesett. A támadók kilőttek egy löveget, valamint 250 német és magyar katona elfogását jelentették saját veszteség nélkül. Az esti órákban a szovjet csapatok körkörös védelemre rendezkedtek be a településen.¹³⁶

A szovjet 181. harckocsidandár aznap hat páncélos, három 8,8 cm-es légvédelmi ágyú, négy különféle űrméretű ágyú, három lövészpáncélos, két gépkocsi, 15 géppuska, továbbá 150 ellenséges katona és tiszt megsemmisítését jelentette. Ezen felül 60 gépjárművet, 120 vasúti kocsinyi felszerelést és egy hadianyagraktárt zsákmányolt, illetve 115 főt ejtett hadifogságba. Saját vesztesége ezzel szemben négy T-34/85 harckocsi, 26 halott és 48 sebesült volt.¹³⁷

December 25-én is élénk szovjet légi tevékenység jellemezte a napot, amely során az 5. légi hadsereg 218. bombázó-hadosztályának 453. bombázó-ezrede támadta a Mária Valéria hidat.¹³⁸ Egy német jelentés szerint a folyami átkelőt 10 órakor, 11 óra 45 perckor és 12 óra 40 perckor is bombázták.¹³⁹

Mivel a szovjet 3. Ukrán Front parancsnoka elégedetlen volt a támadás ütemével, még december 25-én este kiadta 999. sz. parancsát, amelyben a támadási ütem fokozását követelte, és elrendelte, hogy a 18. harckocsihadtest legkésőbb 26-án estére foglalja el Esztergomot és Piliscsét.¹⁴⁰

December 26-án a LXXII. hadtest parancsa szerint az esztergomi hídfőt védő magyar 2. páncélosadosztálynak az alábbi vonalon kellett védelemre berendezkednie: 108-as magaslat (az esztergomi Duna-hídtól 3 kilométerre délnyugatra) – 222-es magaslat (Sas-hegy) – 289-es magaslat – 300-as magaslat – 281-es magaslat – 108-as magaslat (Basaharctól 2 és fél kilométerre nyugatra). A LXXII. hadtest korábbi parancsának megfelelően a Mária Valéria híd nem kerülhetett épségben a szovjetek kezébe, de csakis a legvégső esetben volt rombolandó. Az átkelő megfelelő időben történő felrobbantásáért a 2. páncélosadosztály parancsnoka, Zádor Endre ezredes felelt.¹⁴¹

Időközben a robbantásra előkészített hídra egy 1000 kg-os gyorstöltetet szereltek.¹⁴²

A 181. harckocsidandár folytatta támadását Esztergom felé, és hajnali 1 órakor elérte Esztergom-Tábort, ahol három önjáró löveget és egy harckocsit semmisített meg.¹⁴³

Hajnali 4 órakor a magyar 2. páncélosadosztálytól jelentés érkezett a LXXII. hadtesthez, amely szerint a megparancsolt védelmi állások elfoglalása már nem volt le-

¹³⁶ Nagy 1983, 429–430.; illetve Számvéber 2018, 536.

¹³⁷ CAMO, f. 3415, op. 1, gy. 61, li. 39.; Számvéber 2018, 538.

¹³⁸ Horváth 2013, 225.

¹³⁹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F914.

¹⁴⁰ Veress 1984, 89.

¹⁴¹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F598.

¹⁴² NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F597.

¹⁴³ CAMO, f. 3415, op. 1, gy. 61, li. 40.

hetséges, mert az ellenség erős nyomására a csapatok azt már elhagyták. A „Thierfelder” harccsoport az ellenséggel szoros harcérintkezésben Esztergom déli és délnyugati szélére vonult vissza. Az esti órákban a szovjetek páncélosokkal támogatva folytatták támadásukat, és heves utcai harcokban benyomultak Esztergom központjába. A jelentés szerint a védelemre rendelkezésre álló erő nem volt elegendő a hídfő megtartására, új erők beérkezésére pedig csak a reggeli órákban lehetett számítani, ez azonban a védelem szempontjából már túl késő lett volna.

Az Esztergomtól keletre bevetett erők kivonása ekkor még folyamatban volt. A Tahítótfalutól délre lévő csoport beérkezése azonban bizonytalan volt, ugyanis Vácnál a szovjetek további nagy erőkkel keltek át a Dunán.¹⁴⁴

A Duna-védelem két százada és egy ütege hajnali 4 órakor beérkezett Esztergomba.¹⁴⁵

Időközben Möller vezérkari ezredes Esztergomban végiglátogatta a 2. páncélos-hadosztály és a „Thierfelder” harccsoport harcálláspontjait.¹⁴⁶

Ekkor az esztergomi hídfőt védő magyar–német erők összesen 111, gyalogságként harcoló katonával rendelkeztek. Ebből 63 fő a német 93/II. páncélgránátos-zászlóalj állományába tartozott. A hídfőben nyolc magyar Hetzer vadászpáncélost is bevetettek, továbbá három német 8,8 cm-es légvédelmi ágyú a Duna északi hídfőjéből fedezte a Mária Valéria hidat.¹⁴⁷

Reggel 5 órakor a „Thierfelder” harccsoport, amelynek harcereje mindössze 70–80 főt tett ki, jelentette, hogy a reggeli szürkületig még tartani tudja az állásait, azonban a napot már nem képes átvészelni, mert a szovjetek a kisebb utcákon már beszivárognak Esztergomba.

A német LXXII. hadtest vezérkari főnöke végül 5 óra 40 perckor kiadta az esztergomi hídfő kiürítésére és a Mária Valéria híd felrobbantására vonatkozó parancsát.¹⁴⁸

Néhány perccel korábban Lenz alezredes azt jelentette a hadtestnek, hogy a híd készen áll a robbantásra, valamint az átkelő közvetlen védelmére egy légvédelmi löveget állított be.¹⁴⁹

Időközben a szovjet felderítés megállapította, hogy Esztergom kelet felől megkerülhető, így a 181. harcokcsidandár a 32. gépkocsizó lövészandárral és a 363. gárda nehéz önjáró tüzérezreddel együttműködve 6 órakor három irányból támadást indított Esztergom elfoglalására.¹⁵⁰

¹⁴⁴ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F916.

¹⁴⁵ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F908.

¹⁴⁶ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F531.

¹⁴⁷ Számvéber 2018, 548.

¹⁴⁸ Számvéber 2018, 548.

¹⁴⁹ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F523.

¹⁵⁰ CAMO, f. 3415, op. 1, gy. 61, li. 40.; Számvéber 2018, 549.

A visszavonuló német és magyar erők előbb a Kis-Duna hídjait robbantották fel maguk mögött, majd 7 óra 30 perckor a Mária Valéria hidat is a levegőbe röpítették.¹⁵¹ A híd robbantásánál a LXXII. hadtest vezérkari főnöke is jelen volt, hogy személyesen győződhessen meg az átkelő tartós rombolásáról.¹⁵²

A magyar 2. páncélos hadosztályhoz beosztott német 149. összekötő törzs jelentése szerint a saját erők nagy részének még a hidak felrobbantása előtt sikerült a Duna túlsó partjára átkelni.¹⁵³

Esztergom elfoglalását követően a 32. gépkocsizó lövészdandár és a 181. harckocsidandár körkörös védelmet alakított ki Esztergom körül északkeleti, keleti és délkeleti irányban, valamint szakaszerejű harcokosi leszállásokat alakított ki Esztergomtól 2,5 kilométerre keletre az út mentén és a 209-es magassági pont körzetében. Egy motorkerékpáros zászlóalj a téglagyártól 1 kilométerre délkeletre összpontosult, és délről fedezte Esztergomot. A 363. gárda nehéz önjáró tüzérezred a 200. aknavetőezreddel és az 58. gárda-aknavetőezreddel Esztergomban tartózkodott, és felkészült egy esetleges északkeleti, vagy délkeleti irányú ellenséges ellentámadásra. A csoportosítás ekkor 37 T–34 és T–34/85 harckocsival, 19 ISzU–122 önjáró löveggel, 21 120 mm-es aknavetővel, 16 M–13 sorozatvetővel, valamint 1720 főnyi lövészgyalogsággal rendelkezett.¹⁵⁴

A szovjet 18. harckocsihadtest az Esztergomért vívott harcokban összesen nyolc páncélos, 20 különféle űrméretű löveg, két lövészpáncélos, 17 géppuska és három gépkocsi, továbbá 300 ellenséges katona és tiszt megsemmisítését jelentette. Mindezek mellett nagy mennyiségű hadizsákmányt (többek között 15 páncélos, 12 kisharckocsi, valamint 200 gépjármű) és mintegy 1200 (!) hadifoglyot ejtettek. Saját veszteségük ezzel szemben mindössze öt halott és 21 sebesült volt.¹⁵⁵

Élet az első szovjet megszállás idején

„December 26-ára virradóra szokatlanul élénk volt a barci tevékenység. Nem aludtunk azon az éjszakán, megfeszülve figyeltük a kívülről jövő hangokat. Hajnaltájt nagy némaság ült a városra. Lélegzetelállító csend. Úgy 7 óra felé egymás után három nagy robbanás rázképttatta meg a falakat: kívülről üvegcserepek zápora, kőtörmelékek zuhanása hallatszott.

¹⁵¹ A híd felrobbantásának idejével kapcsolatban több időpont is előfordul a levéltári iratokban és a szakirodalomban. Temesy Károly utász alhadnagy visszaemlékezése szerint például a Lőrinc utcai Horthy-hidat reggel 6 óra 35–36 perckor, a vízivárosi Vaszary Kolos hidat pedig 6 óra 50 perc körül robbantották fel. Lásd: Temesy 1993.

¹⁵² NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F532.

¹⁵³ NARA Microfilm Publication, T314, R1567, F908.

¹⁵⁴ CAMO, f. 3415, op. 1, gy. 61, li. 40.

¹⁵⁵ CAMO, f. 3415, op. 1, gy. 61, li. 40–41.; Számvéber 2018, 549.

Felöltözöködtünk, majd kíváncsi óvatossággal a kapualjba lopakodtunk. Néhány szovjet tank gázolt keresztül a Lőrinc utcán, néhány fát gyúrt maga alá, megtorpant a kis híd roncsainál, s vörös katonák ugrottak le az ijeszítő vasszörnyekről. ... Germanszki szoldát? – ordították. Németeket kerestek. Tudtukra adtuk, hogy itt már nincsenek germánok. A katonák előbb óvatosan, egyenként, majd csoportosan nyomultak be a házakba.

– *Vino! Vino! Óra, óra! Davaj! Davaj! – kiáltották. Voltak közöttük, kik nem merték elbagyni a bunkert, de sokan felismerték, hogy jobb ilyenkor otthon tartózkodni, s nem magára hagyni a házat.*” – írta Csorba Géza szobrászművész emlékirataiban, aki Esztergomban bujkálva vészelte át a háború utolsó hónapjait.¹⁵⁶

A ferences rendház Historia Domusa az alábbiéppen örökítette meg a szovjetek bevonulását: „*Az első orosz járőr, mely épületünkbe berontott egy kapitány vezetésével jött. Nem sokat okvetlenkedtek. A quadrumba löttek egyet géppisztolyukból. Németeket kerestek nálunk. Nem találtak. Kérdezték, hogy mi van itt. Mikor megballották, hogy monostor és kórház is sebesültekkel, a kapitány elrendelte, hogy tűzzük ki a vöröskeresztes zászlót az épületre. Közben egy orosz nevetve vette el P. Gerencsér Sándor zsebóráját. Aztán rövidesen távoztak.*

Attól kezdve nem is nagyon zaklattak minket. Legfeljebb az alagsori bőrkészletet dézsmálták, hogy értékesítsék borért és egyébért; továbbá hogy lovaiknak vizet vigyenek, vagy hogy a nálunk ápolt kórházi beteg katonák közt meglátogassák az oroszokat... Ez utóbbinak köszönhattük, hogy az oroszokat különleges ellátásban és elhelyezésben kellett részesíteniük, és egy alkalommal még ők küldtek 60 kg. marhabúst a betegeknek.”¹⁵⁷

A harcok elől mintegy 600 fő keresett menedéket a primási palota és a szeminárium pincéjében. Az Érseki Papnevelő Intézet egyik hallgatója évekkel később így emlékezett vissza a szovjet csapatokkal való első találkozásra: „*Mivel szlovákul jól beszélek és szláv nyelveket általában megértem, [...] Meszlényi Zoltán püspök engem bízott meg az oroszok fogadásával. Szilvási István kispappal együtt feltartott kézzel mentünk ki az utcára, amikor kb. 40 orosz katona közeledett a szemináriumhoz. A csorda módjára viselkedő katonák körülvettek és barátságosan köszöntöttek: »Üdvözlünk téged, fiatal pap!« Majd hozzátették: »Hol van a szakállad?« Nagyon csodálkoztak rajta, hogy egy fiatal pap szakáll nélkül is létezik. Megnyugtattak, hogy ne féljek, ők csak átkentatják az épületet, hogy nincs-e valahol elbújt német katona. A pincében valóban nem bántottak senkit, de motozás közben igen sok órát szedtek el. Kijelentették, hogy az »orosz katona jó, és senkit nem bánt, csak óra kell neki«. Átkentatták a primás palotáját is, néhány érdekesebb holmit elvittek, majd elmentek.*”¹⁵⁸

December 26-án a dunai hidaktól eltekintve nem keletkeztek súlyosabb károk a városban. A lakosság megpróbáltatásai ezzel szemben még nem értek véget. Az imént idézett teológushallgató így ábrázolta a városban uralkodó állapotokat: „*Az első éjjel*

¹⁵⁶ Csorba 2004b.

¹⁵⁷ HU-MFL-VII.9. Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa, 309.

¹⁵⁸ HU OSA 300-1-2-53126, 1–2.

Esztergom egy felkavart hangyabolyhoz hasonlított, mert az egész városban általánosságban folyt a nők keresése és megbecstelenítése. Már jóformán hely sem volt, mégis állandóan jöttek a menedéket kereső nők. Sokan csecsemő gyermeküket tartották karjukon, összetépett ruhájukkal és véresen estek be az ajtón. Legtöbbjüket első segélyben kellett részesíteni.

*Megtudtam másnap, hogy azokat a nőket, akik ellenkeztek, sok esetben agyonlőtték a felbőszült és részeg katonák. Az agyonlövés előtt többen is keresztül mentek rajta.*¹⁵⁹ Esztergom polgári halotti anyakönyveinek vizsgálata során nem találtunk erre vonatkozó konkrét bejegyzéseket a kérdéses időszakban. Einczinger Ferenc naplója alapján azonban feltételezhetjük, hogy például ilyen körülmények között gyilkolták meg Hegedűs Sándornét és a védelmére siető férjét.¹⁶⁰ Hasonló gyilkosságokat a környékbeli településeken is feljegyeztek, így például Pilismarót községben két konkrét esetet is ismerünk, amely során a zaklatott nők védelmére kelőket egyszerűen agyonlőtték.¹⁶¹

Egy későbbi nyilas propagandaröplap szerint az első szovjet megszállás tizenegy napját követően kb. 300 megbecstelenített nőt részesítettek orvosi kezelésben.¹⁶² A kérdés további részletesebb vizsgálatához a lakosság emlékezetének bevonása lenne szükséges. Más források hiányában ma már lehetetlen megállapítani a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszak esetek tényleges számát, így a nyilas röplap tartalmát sem lehet már cáfolni vagy megerősíteni. Osztrák kutatások szerint a nemi erőszak esetek aránya általában azzal függött össze, hogy egy települést milyen súlyos harcok árán sikerült elfoglalni. Elhúzódó és veszteségteljes harcok esetén a női lakosságnak akár 40 százaléka is nemi erőszak áldozatává válhatott. Ezzel szemben, ha a településre harc és feszültség nélkül sikerült bevonulni, a női lakosságnak 6 százaléka került szexuális kapcsolatba a szovjet katonákkal. Vidéki, gyéren lakott vagy rejtőzködésre alkalmas területeken ez az arány pedig még kisebb is lehetett.¹⁶³

December 27-én a szovjet 86. gárda-lövészadosztályt a 10. gárda-lövészhadtest alárendeltségébe rendelték, majd Esztergom és Dorog térségébe irányították. Esztergomban a 263. gárda-lövészezred, Dorogon pedig a 260. gárda-lövészezred szállásolt be, a hadosztály harmadik lövészezrede egyelőre Bicskén maradt.¹⁶⁴

Az év utolsó napjaira nagyjából helyreállt a rend a városban. Az utcákon már vörös karszalagos rendőrök teljesítettek szolgálatot, és december 28-án a városi hivatalok is

¹⁵⁹ HU OSA 300-1-2-53126, 3.

¹⁶⁰ Einczinger Ferenc 1945. január 5-ei naplóbejegyzése: Einczinger Ferenc naplója, 17.

¹⁶¹ Versegi 2002.

¹⁶² A tizenegy napos esztergomi megszállás borzalmai. [Kétoldalas nyilas röplap; 20,5 x 13,8 cm] HU-PL-I-11-B 387/1945. sz. iratgyűjtemény, 100.

¹⁶³ Pető 1999, 87. Az utóbbi években több helytörténeti vonatkozású tanulmány is részletesen foglalkozott a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszak kérdésével. Lásd Sántha 2017.; Czetz 2017.

¹⁶⁴ Nevenkin 2019, 1:566.

megkezdtek a munkát.¹⁶⁵ A vármegyei tisztségviselők közül vitéz dr. Ónody-Jánoskúty József vármegyei főjegyző és Maros Antal főszolgabíró, a város vezetői közül pedig Sudár polgármester és Bády István tanácsos is a helyén maradt.¹⁶⁶ December 30-án a szovjet parancsnokság intézkedésére a bencés gimnázium kihirdette, hogy 1945. január 2-ától folytatódik a tanítás. Az intézményben végül 25-30 fiatal oktatása kezdődött meg, azonban a hamarosan megváltozó hadi helyzet következtében az iskolai munka január 6-tól április 5-ig ismételen szünetelt.¹⁶⁷

December 30-áról 31-ére virradó éjjel német éjszakai csatarepülőgépek szovjetek által megszállt településeket és ellenséges oszlopokat támadtak Esztergom és Bicske térségében.¹⁶⁸ Légítámadás érte a Kolos kórházat is, amelynek következtében megszűnt a villanyvilágítás, a vízellátás és a központi fűtés is.¹⁶⁹

„*A hajdani pezsgős, bizakodó Szilveszter éjszakának még az emléke sem támadt a világgégés nyugtalan zűrzavarában*” – búcsúzott az óévtől naplójában Einczinger Ferenc.¹⁷⁰

Bujkáló németek és nyilasok a Pilis hegységben

Még 1944. december 24-én este a budapesti Gestapo részlegei, a hadosztályok szerelő-, hadtáp- és javítóegységei Esztergom irányában a Pilis hegységen keresztül elhagyták a fővárost. Velük tartott több ezer nyilas párttag is családjukkal, valamint a nyilas ifjúsági szervezetek is.¹⁷¹

December 25-én a Budapestről a dobogókői úton Esztergomig küldött motorke-rékpáros járőr 17 óra 40 perckor azt jelentette, hogy a műúton Budapestről Esztergom irányába igen erős forgalom van. Továbbá a járőr 1500-2000 fő felfegyverzett hungarista újoncot látott menetben Esztergom felé.¹⁷²

Amikor a szovjet csapatok december 26-án elfoglalták Esztergomot, egy Budapest-ről kijutni szándékozó, és egy Budapest felé haladó német járműkonvoj rekedt a Pilis hegységben. Szemtanúk elbeszélései szerint egészen Pilisszentkeresztől majdnem Esztergomig a makadámút mindkét oldalát elhagyott német és magyar járművek bo-

¹⁶⁵ Csiffáry 1979, 12.

¹⁶⁶ Einczinger Ferenc 1944. december 28-ai naplóbejegyzése: Einczinger Ferenc naplója, 5.

¹⁶⁷ Szent István Gimnázium évkönyve 1947, 3.

¹⁶⁸ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 483.

¹⁶⁹ Osvai 2002, 138.

¹⁷⁰ Einczinger Ferenc 1944. december 31-ei naplóbejegyzése. Einczinger Ferenc naplója, beszúrás a 6. oldalhoz.

¹⁷¹ Ungváry 2005, 65.

¹⁷² Számvéber 1999, 35.

rtították.¹⁷³ A járművek egy részére a 13. „Feldherrnhalle” páncélosadosztály jelvényei voltak felfestve.¹⁷⁴

December 27-én a kora reggeli órákban a szovjet 180. lövészhadosztály 86. lövészezrede Pilisvörösvár–Pilisszántó irányából elfoglalta Pilisszentkeresztet, ahol 715 foglyot ejtett (köztük egy tábornokot és 28 tisztet), valamint egy önjáró löveget, két tüzérési eszközt, 258 gépjárművet és 200 lovat zsákmányolt.¹⁷⁵ Mátyás Kálmán, Pilisszentkereszt plébánosának leírása szerint a település elfoglalását követően a szovjetek mintegy 4000 katonát szállásoltak be a kb. 950 lakosú faluba.¹⁷⁶

December 28-ától az Esztergomban beszállásolt 263. gárda-lövészezred, valamint a Dorogon lévő 260. gárda-lövészezred megerősített járőrei a környező erdőket kutatták át, ugyanis a Pilis hegységben rekedt német és magyar csapatok 30-40 fős csoportokban Leányvár körzetében próbálták meg kijutni a szovjet gyűrűből.¹⁷⁷

A hegyekben rekedt nyilasok egy része civilként próbált elvegyülni a környező településeken. Monostori Gyula, a zuglói nyilasper XII. rendű vádlottja így emlékezett vissza tárgyalásán 1967-ben: „*Amikor reggel felébredtünk, már Dobogókőn voltunk, ahol nagyon sok nyilas tartózkodott már. Majdnem mindenki fegyverrel jött. Ekkor közölték velünk, hogy be vagyunk kerítve. Másnap reggel Szelepcsényi és a Vigh testvérek arról beszéltek, hogy ne menjünk együtt a nagy csoporttal, amehyik át akar törni a fronton, mert az veszélyes, hanem szakadjunk le... Estefelé egy vadászörbázhoz értünk, ott töltöttük az éjszakát. Már nagyon ki voltunk merülve. Aztán Dorog környékén értünk ki újra a bécsi útra. Itt elbújtunk, mert orosz katonajárőrt és egy tankot láttunk. Mindegyikünk egyenruhában volt. Itt két pártra szakadt a társaság. Szelepcsényi mindenképpen tovább akart menni Nyugatra, még harc árán is. Mások meg azt mondták, dobjuk el a fegyvert. Vighék ez utóbbiak közé tartoztak. El is dobtuk fegyvereinket, a nyilas tagkönyvet, s bóval mindent betakartunk. Hollós mondta, hogy nála van egy bőrrönd pénz, meg arany, ő elindul Nyugat felé.*” Monostori később sikeresen visszajutott Bajára.¹⁷⁸

Valószínűleg szintén menekülő nyilasok rejtették el rablott kincseiket a Pilisszentlélektől északnyugatra található Kinizsi-forrásban, amelyekre a helyiek bukkantak rá a háború után. Erre utalva a környékbeliek még évekig „Arany-forrásnak” nevezték a helyet.¹⁷⁹

¹⁷³ Néhai Erős Béla erdész kb. 600 járműre (zömmel tehergépkocsira) becsülte a Kétebükfa-nyeregtől a Szalma-hídig húzódó menetoszlopot. (Dobay Pál személyes közlése, 2007. július 27.)

¹⁷⁴ Lippai 2005, 307.

¹⁷⁵ Nevenkin 2019, 1:564.

¹⁷⁶ Az akkori plébános, Mátyás Kálmán kb. kétezerre becsülte a hegyekben bujkálókat. Lásd: Dobay 1994, 283.

¹⁷⁷ Nevenkin 2019, 1:568.

¹⁷⁸ Sólyom–Szabó 1967, 154.

¹⁷⁹ Ungváry 2005, 65.

December 30-án a Piliscséven tartózkodó Flekács Vendel is feljegyezte naplójába, hogy még mindig vannak az erdőben „*németek, civilek (talán nyilasok) és magyar katonák.*”¹⁸⁰

ISMÉT NÉMET KÉZEN

Egy különleges vállalkozás a Dunán

Budapest bekerítését követően a német hadvezetés annak a lehetőséget is megvizsgálta, hogy lehetséges volna-e a fővárosban rekedt erők vízi úton történő ellátása. Egy ilyen vállalkozás több szempontból is kockázatos volt: egyrészt a Duna jobb partja Duna-almástól, a bal partja pedig Helembától kezdve egészen Budapestig a szovjetek kezén volt, másrészt a németek előtt teljesen ismeretlen volt, hogy egyáltalán lehetséges-e a még decemberben felrobbantott Mária Valéria híd roncsai között az áthaladás. Nehézséget jelentett az is, hogy a szovjetek már átkeltek a Szentendrei-szigetre, valamint a Duna szentendrei ága legnagyobb valószínűséggel hajózhatatlan volt az alacsony vízállás miatt. További érv volt a Dunán történő utánpótlás-szállítással szemben, hogy a németek december 24-én aknazárat létesítettek, amely az Újpest feletti szakaszon Dunakesziig elzárta a Duna főágát.¹⁸¹

Mindezek ellenére 1944. december 31-éről 1945. január 1-jére virradóan az SS-Jagdverband Donau kötelékébe tartozó KT 37 jelzésű hajó mintegy 600 tonna lőszerrel és ellátmányt kísérelt meg bejuttatni a körülvárt fővárosba, azonban január 1-jén éjjel 3 órakor a tahitótfalui hídnál zátonyra futott. A legénység a fedélzeten maradt, és megkísérelte kiszabadítani a hajót. Mindezt a hajón tartózkodó Priemer SS-Hauptsturmführer jelentette rádión a „Balck” seregcsoportnak.¹⁸² Érdekes adalék, hogy a személyzetnek egy része egyébként szovjet egyenruhát viselt.¹⁸³ A zátonyra futott hajót a szovjetek felfedezték, és gyenge erőkkel megtámadták. Mivel a vízállás a szentendrei Duna-ágban tovább csökkent, nem maradt remény a hajó kiszabadítására, ezért elrendelték az ellátmány kirakodását és elrejtését.

¹⁸⁰ Flekács Vendel naplója, 5.

¹⁸¹ Budapest vízi úton történő ellátásáról részletesen lásd Schirer 2020.

¹⁸² CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 410, li. 15.

¹⁸³ Schirer 2020.

1945. január 2-án a IX. SS-hegyihadtest egy hajót kért a „Balck” seregcsoporttól a zátonyra futott hajó rakományának átpakolásához.¹⁸⁴ E célból indult útnak január 3-án este a DGT March motorosa, amelynek legénységét két tengerész, öt Waffen-SS-tag, öt Wehrmachtbeli katona és hat civil alkotta. A motoros 22 órakor haladt át az akkor még szovjet kézen lévő Esztergomnál. A hajót csak gyenge puska- és géppuskatűz érte, azonban nem sokkal Esztergom után, az 1714,2 folyamkilométernél a bal parttól 300 méterre szintén zátonyra futott, amelyről a legénysége nem tudta kiszabadítani. A szovjetek felfedezték a hajót és egy, időközben az északi parton felállított löveg két lövéssel felgyújtotta azt. Négy Waffen-SS-tag odaveszett. A megmaradt legénység átszállt a kísérő csónakba, és partra szállt a déli parton. A legénység magyar tagjainak helyismeretére alapozva a csoport úgy döntött, hogy megkísérel eljutni Budapestre, ezért a part menti úton Visegrád felé indult el, ahova január 4-én reggel érkezett meg. Visegrádon két napot töltött el a csoport, azonban mivel időközben a magyar civilek felszívódtak, a megmaradt német legénység úgy döntött, hogy megkísérel visszaküzdeni magát a saját vonalakig. Január 6-áról 7-ére virradó éjjel a németek a part menti úttól délre elindultak Dömös irányába. Egy napot Dömösön töltöttek, majd innen már a hegyeken keresztül, a turistaösvényeken haladva folytatták útjukat nyugati irányban Esztergom felé, ahova január 10-én érkeztek meg.¹⁸⁵

A harcok újra fellángolnak Esztergom térségében

Még be sem zárult a magyar főváros körül a szovjet ostromgyűrű, Adolf Hitler már 1944. december 24-én Budapest felmentéséről intézkedett. A hadműveletre a Visztula mellett, Modlin térségében lévő IV. SS-páncéloshadtestet jelölték ki, amely a 3. „Totenkopf” és az 5. „Wiking” SS-páncélosadosztályokból állt. Szintén Magyarországra vezényelték a német 96. és 711. gyaloghadosztályokat is. A Budapest felmentésére tervezett hadművelettel kapcsolatban két változat készült. Az ún. „Südlösung” („Déli megoldás”) Székesfehérvár térségéből kiindulva, a páncélosok számára kedvező terepen kísérelte volna meg a főváros felmentését, míg az ún. „Nordlösung” („Északi megoldás”) során a IV. SS-páncéloshadtest Komárom térségéből támadott volna. Az utóbbi terv előnye az 5 nappal rövidebb felvonulási idő és a 900 köbméterrel kevesebb üzemanyagigény volt, ugyanakkor a hegyvidéki terep akadályozta a páncélosok mozgását. A német hadvezetés végül a „Nordlösung” („Északi megoldás”) mellett döntött. A hadművelet a Konrad fedőnevet kapta, amely a támadás kiindulópontjára, Komáromra (németül Komorn) utalt. A támadás 1945. január 1-jén este indult meg. A IV.

¹⁸⁴ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 410, li. 38.

¹⁸⁵ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 410, li. 249.

SS-páncéloshadtestnek a Vértesen keresztül, Bicske irányában kellett átjutni a szovjet vonalakon.

Január 4-én az 5. SS-páncélosadosztály sávjában a megerősített 5. SS-páncélos fel-derítőosztály elérte a Bicskétől 5 kilométerre nyugatra lévő falu északi szélét, ahol erős páncéltörő reteszállásba ütközött. A Germania ezred elfoglalta a Mánytól 4,5 kilométerre északnyugatra lévő falut. A 3. SS-páncélosadosztály támadást intézett a Bajnától délre és délkeletre lévő magaslatokon kiépített ellenséges páncéltörő reteszállások ellen, és felszámolta azokat. A páncélozott csoport délkeleti irányban megindított támadása Bajnától 4 kilométerre keletre azonban egy újabb erős páncéltörő reteszállásba és egyes páncéloscsoportokba ütközött. A megindított átfogó támadás elérte Szomor északnyugati szélét. A hadosztály más részeinek Sárísápról Kirva (ma: Máriaalom) ellen megindított támadása jól haladt előre.

A 96. gyaloghadosztály mindeközben az esti órákban elfoglalta Tokodot. A Dorog ellen indított támadása azonban a szovjet páncélosok ellenállása miatt csak lassan haladt előre. A 711. gyaloghadosztály a nap folyamán elfoglalta Dunaszentmiklóst és a Neszmélyhez tartozó Xavér-majort.

A „Balck” seregcsoport aznapi rendelkezései szerint a IV. SS-páncéloshadtestnek folytatnia kellett a támadását délnyugati irányban, és el kellett érnie a Székesfehérvár és Budapest közötti utat, hogy ezzel elvágja és később megsemmisíthesse a Dunakanyarban lévő szovjet erőket. Az 5. SS-páncélosadosztálynak Bicskén keresztül Martonvásárra kellett támadnia, a 3. SS-páncélosadosztálynak pedig Zsámbékon és Bián keresztül Tárnok és Érd irányában kellett előnyomulnia. A 96. gyaloghadosztály azt a feladatot kapta, hogy Dorogon és Pilisvörösváron keresztül támadjon Budapest irányába. A 711. gyaloghadosztályt Tátra kellett előrevonni, ahonnan a hadi helyzet függvényében vagy Esztergom elfoglalására és onnan kiindulva Pilisszentkereszten keresztül egy Budapest elleni támadásra alkalmazták volna, vagy a 3. SS-páncélosadosztály és a 96. gyaloghadosztály között Budakeszi irányában vetették volna be.¹⁸⁶

Mindeközben Esztergomban az ortodox karácsonyra készülõ szovjet tiszték 24 tortát rendeltek az ünnepre, amelyet végül a bekövetkező események miatt már nem tudtak elfogyasztani. Einczinger Ferenc így emlékezett meg naplójában az esetrõl: *„Ma ismét arra íbredtünk, hogy megszűnt a villany- és vízszolgáltatás. Hajnalra és délelõtt sok bomba hullott. Mondják, hogy Dorogot sűrű robbantás érte, és ez rongálta meg a villanyvezetékét, amelynek következtében a vízmű is leállt. Az orosz helyõrség erõsítésre, a frontra ment ki, még a városparancsnokság is beszüntette mûködését. Délutánra mint mondták visszajõnnek, mert ünnep elõestbezt készülnek. Farnadi cukrásznál 24 tortát rendeltek, ma délre le is szállította.”*¹⁸⁷ Két nappal késõbb Einczinger még egy gondolat erejéig visszatért az esetre: *„Nekik sem*

¹⁸⁶ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 410, li. 76.

¹⁸⁷ Einczinger Ferenc naplóbejegyzése 1945. január 4-én: Einczinger Ferenc naplója, 11.

*lett jobb ünnepük, mint nekünk, mert az ünnepi előkészületek dacára mostanáig sem jelentkeztek, és a sok torta hiába készült.*¹⁸⁸

Január 5-én a 711. gyaloghadosztály azt a feladatot kapta, hogy összes bevethető részeivel és rendelkezésre álló páncéltörő ágyújával vegye birtokba a Dorogtól északkeletre lévő hegyvonulat – 309-es magassági pont – Esztergom-Tábor – 108-as magassági pont (a Duna mellett) alkotta vonalat, és alakítson ki itt egy erős páncéltörő reteszállást, hogy ezáltal megakadályozza az Esztergomból délnyugati irányban indított esetleges szovjet ellentámadásokat. A hadosztály zömének ezen vonal mögött haladéktalanul délkeleti irányban kellett támadnia a Keszölcsekre vezető út mentén, hogy kiszélesítse a 96. gyaloghadosztály támadóékeit, és segítse annak támadását Piliscsaba irányában. Mindemellett utász- és robbantócsapatokkal át kellett vágnia az Esztergom és Pilisszentlélek közötti makadámutat, és fel kellett derítenie a Pilismaróttól nyugatra eső területet, hogy megállapítsa, lehetséges-e onnan meglepetésszerűen birtokba venni az Esztergomtól keletre húzódó hegytömböt.¹⁸⁹

Január 6-án a német 711. gyaloghadosztály elérte Esztergom előterét, majd délutánra elfoglalta Zsidópusztát, a Strázsa-hegyet és Sátorkő-pusztát. Délután a hadosztály egyetlen, felderítésre kiküldött gránátoszázada elfoglalta Esztergomot, a 744. gránátosezred III. zászlóalja pedig birtokba vette a várostól keletre uralkodó magaslatot. Ezt követően a hadosztály összes rendelkezésre álló, már kirakodott alakulatát Esztergomhoz irányították.¹⁹⁰

A kialakult hadi helyzetre azonban jelentős hatással volt, hogy ugyanezen a napon reggel a 2. Ukrán Front 7. gárda-hadserege és 6. gárda-harcoksihadserege is támadásba ment át a Duna bal partján, és áttörték a német védelmet a Garam folyó nyugati partján a Kéménd és a Duna közötti 15 kilométer hosszú arcvonalszakaszon. Ennek eredményeképpen a szovjet csapatok egyes irányokban mintegy 18 kilométert nyomultak előre, és többek között Párkányt is elfoglalták.

Január 7-én a 711. gyaloghadosztály birtokba vette a Zsidópusztától 2,5 kilométerre délkeletre lévő magaslatot, majd Pilisszentlélek felé nyomult előre, amelyet 23 óra körül el is foglalt. Ezután a hadosztály egy része Dorog felé fordult.¹⁹¹

Mideközben a német 96. gyaloghadosztály két gyalogezrede Dorog irányában támadott. A 287. gránátosezred a Tátról Dorogra vezető úttól északra, a 283. gyalogezred pedig attól délre nyomult előre. A déli órákra a község közepéig jutottak. Az igen súlyos harcokban a 283./II. zászlóalj parancsnoka is elesett. A délutáni órákban a szovjetek páncélosok támogatásával ellentámadásba mentek át, és estére sikerült vissza-

¹⁸⁸ Einczinger Ferenc naplóbejegyzése 1945. január 6-án: Einczinger Ferenc naplója, 18.

¹⁸⁹ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 410, li. 101.

¹⁹⁰ Vopersal 1991, 549.; illetve Számvéber 2013, 92.

¹⁹¹ Vopersal 1991, 552.

foglalniuk a várost. Csak Dorog északi felét (Borbála-telep) védte makacsul a német 287./II. gránátoszászlóalj, hogy megakadályozza Esztergom délnyugati irányú átkaolását.¹⁹²

Január 8-án a 711. gyaloghadosztály tovább támadott délkeleti irányban. A jobbszárnyon támadó harccsoport elérte a Keszötöltől északra és északnyugatra emelkedő magaslatokat, a hadosztály balszárnyán előnyomuló harccsoport pedig Pilisszentlélektől 2 kilométerre délkeletre jutott. A délutáni órákban a szovjetek erős gyalogsági támadást indítottak Keszötölről, és kiindulási állásaiba vetették vissza a 711. gyaloghadosztály jobbszárnyát, valamint Zsidópusztától keletre elérték és átvágták a Dobogókőre vezető makadámutat. A 96. gyaloghadosztály jobbszárnyán lévő 284. gránátosezredet ezért kivonták az arcvonalból, és Esztergomhoz irányították, ahol felváltotta a 747. gránátosezredet. Utóbbi ezt követően a dobogókői út megtisztítására vetették be.¹⁹³

A 284./I. gránátoszászlóalját Esztergom körkörös védelmére rendelték, a 284./II. gránátoszászlóalj pedig a várostól 2-3 kilométerre keletre lévő erdős dombokon támpontszerű védelmet épített ki.¹⁹⁴

Január 7-én és 8-án a IV. SS-páncélos hadtest erői már nem értek el számottevő eredményeket, ezért a Dél hadseregcsoport azt a feladatot adta a IV. SS-páncélos hadtestnek, hogy a támadás súlyát helyezze át a balszárnyra, valamint Esztergomtól keletre nyissa meg a Duna déli partján vezető utat.¹⁹⁵

Ugyanezen a napon a 284. gránátosezred parancsot kapott, hogy Esztergomtól keletre számolja fel a szovjet part menti reteszállást, így nyitva utat a „Philipp” harccsoportnak a Duna mentén. A rögtönzött harccsoport feladata az volt, hogy Szentendre irányában megindulva foglalja el a pomázi repülőteret. A támadás a „Husarenritt” („Huszárvágtá”) fedőnevet kapta, vezetésével pedig maga Hitler bízta meg Ernst Philipp alezredest, az 1. páncélosezred parancsnokát. A vállalkozás menetét félóránként jelenteni kellett a Führer főhadiszállásának. A „Philipp” harccsoportot a „Feldherrnhalle” páncélos hadosztály két, újoncokból álló páncélgránátos-menetszázada, a 284./II. gránátoszászlóalj, egy szakasz utász, hat lövészpáncélos, öt harckocsi és rohamlöveg (a 3. és 5. SS-páncélos hadosztályok állományából), három nyolckerekű nehéz felderítő páncélgépkocsi (a 3. SS-páncélos-felderítőosztálytól) és a II./196. tüzérszázada alkotta. A támadásnak január 9-én 22 órakor kellett volna megindulnia.¹⁹⁶ Az előnyomulást a 711. gyaloghadosztálynak a Pilis hegységben megindított támadása is segítette volna.¹⁹⁷

¹⁹² Pohlman 1959, 357.

¹⁹³ HU-HL-VII.237. 629. tekeres (7212934. felvétel), Tagesmeldung vom 8.1.1945.

¹⁹⁴ Pohlman 1959, 360.

¹⁹⁵ HU-HL-VII.237. 629. tekeres (7212938. felvétel), Tagesmeldung vom 8.1.1945; illetve Vopersal 1991, 554.

¹⁹⁶ Vopersal 1991, 556.

Január 9-ére virradóan kivonták a frontvonalból a 10. „Westland” SS-páncélgránátos ezredet, amelyet az 5/1. SS-páncélos-utászszázalójjal, az 5/1. SS-páncélos-felderítőszázaddal, az 5/1. SS-páncélvadászosztállyal, az 5/II. SS-gépvontatású tüzérszállyal és az 504. SS-sorozatvető-osztály két ütegeivel erősítettek meg. Az így létrehozott csoportosítás parancsnoka maga a hadosztályparancsnok, Karl Ullrich SS-Standartenführer volt. A harccsoport a nap folyamán Gyarmatpusztán gyülekezett, ahonnan 15 órakor indult meg Esztergom térségébe. Az azonban ekkor még nem dőlt el, hogy a harccsoport a „Philipp” harccsoport sávjában vagy a Pilis hegységben kerül majd bevetésre.¹⁹⁸

A nap folyamán a 711. gyaloghadosztály három zászlóalja elfoglalta a Pilisszentlélektől délkeletre emelkedő Dobogókőt. A támadás akadályozására a szovjetek felrobantották a Pilisszentlélek feletti viaduktot, azonban a német erők valószínűleg Felső-rét – Mexikó-pusztá felől megkerülték az akadályt.¹⁹⁹ A szovjet 99. lövészadosztály 206. és 1. lövészrezredének egy-egy zászlóalja Pilisszentléleknél bekerítette a 731. gránátosezredet.²⁰⁰

Január 9-én a 96. gyaloghadosztály 284/II. gránátoszászlóalja azt jelentette, hogy felszámolta az Esztergomtól keletre lévő szovjet útzárat.²⁰¹ Innen kellett volna 22 órakor megindulnia a „Philipp” harccsoportnak Szentendre–Pomáz irányában, azonban kiderült, hogy a 96. gyaloghadosztály korábbi jelentése nem bizonyult valósnak, ezért a „Philipp” harccsoport támadását el kellett halasztani.²⁰²

Január 10-én hajnali 3 órakor a 284/I. gránátoszászlóalj részeivel megerősített 284/II. gránátoszászlóalj felújította támadását. Az előnyomulás során két lövészpáncélos aknára futott, egy nyolckerekű nehéz felderítő páncélgépkocsi pedig árokba csúszott, és harcképtelenné vált. Reggel 9 óra 40 perckor a „Balck” seregcsoport vezérkari főnöke, Heinz Gaedcke vezérőrnagy már nem hitt „a gyors áttörésben”. Philipp alezredes délebbre helyezte át a támadást, hogy a hegyvidéken keresztül az ellenség hátába kerülhessenek, amit 11 óra 40 percre sikerült is megvalósítani. A harccsoport ezután beleütközött egy második szovjet vonalba, amelyet csak súlyos harcokban tudott leküzdeni.²⁰³ A támadás során a 284. gránátosezred parancsnoka is megsebesült.²⁰⁴

¹⁹⁷ Számvéber 2013, 116.

¹⁹⁸ Vopersal 1991, 555–556.

¹⁹⁹ Négyesi Lajos kutatásai szerint erre utal, hogy a Mexikó-pusztai bekötőúttal szemben egy páncéllhárító tűzkörlet került kiépítésre, amely már a január 14. után kiépült szovjet védelmi rendszernek lehetett a része. Általánosan megfigyelhető, hogy a később kiépített védelmi rendszer kialakítása során a korábbi harcok tapasztalatait használták fel. Lásd Négyesi 2000, 235.

²⁰⁰ Számvéber 2013, 123.

²⁰¹ Számvéber 2013, 123.

²⁰² Vopersal 1991, 556.

²⁰³ Vopersal 1991, 557–559.

²⁰⁴ Pohlman 1959, 361.

A 711. gyaloghadosztály támadása a Pilis hegységben a heves erdei harcok következtében csak lassan nyert teret. Délután 15 órakor végül itt vetették be a megerősített „Westland” SS-harccsoportot. A páncélosok támadásának elméletileg kedvezett a hegyvidéken átvezető főút szilárd burkolata, azonban a kedvezőtlen időjárás és a jegesedés, valamint a meredek emelkedők és hajtúkanyarok meglehetősen lassították az előnyomulást.²⁰⁵

Január 11-én a „Westland” SS-harccsoport már az úgynevezett Római út mentén harcolt, és sikerült elfoglalnia a Pilis-nyerget.²⁰⁶ Az esti órákban a harccsoport a magyar 1. SS-rohamvadászrezreddel együtt betört Pilisszentkeresztre, amelyet másnap reggel 7 óra 30 perc tájt el is foglalt. A faluba elsőként Franz Hack SS-Obersturmbannführer tört be lövészpáncélosával, aki később bátorságáért és Pilisszentkereszt elfoglalásáért megkapta a Vaskereszt Lovagkeresztjét.²⁰⁷

Még január 11-én a „Philipp” harccsoportnak sikerült elfoglalnia Basaharcot, de a Duna túloldaláról lőtt szovjet tüzérségi tűz, valamint a megindult szovjet ellentámadás 12-én reggelre Esztergomtól 5 km-re keletre vetette vissza őket.²⁰⁸

Január 12-én az 1. magyar SS-rohamvadászrezred már Pilisvörösvár térségében támadott, amely során sikerült a helységbe is betörniük, az ezred másik része pedig Pomáz előtt állt.²⁰⁹

Mivel a német támadás nem tudott számottevő eredményeket felmutatni a Pilis hegységben, már január 11-én este megérkezett Hitler parancsa az azonnali átcsoportosításról a „Südlösung” („Déli megoldás”) sávjába. Herbert-Otto Gille SS-Obergruppenführer, a IV. SS-páncéloshadtest parancsnoka mindent megtett a támadás folytatása érdekében, azonban nem tudta elérni a parancs visszavonását.

Január 13-án a német I. lovashadtest vette át a IV. SS-páncéloshadtest korábbi arcvonalszakaszán a parancsnokságot. A január 14-ére virradó éjjel pedig a 711. gyaloghadosztály részei is leváltották a „Westland” SS-harccsoportot, amely elindult új gyülekezési körlete felé.²¹⁰ A súlyos veszteségeket szenvedett 1. magyar SS-rohamvadászrezdet (két tiszt, 127 altiszt és közkatoná esett; két tiszt, 17 altiszt és közkatoná eltűnt) január 13-án Tatára vonták vissza.²¹¹ A Pilis hegységben elért eredmények megőrzése, valamint az SS-harccsoport átcsoportosításának álcázása érdekében a 711. gyaloghadosztály részei tovább folytatták támadásukat.

²⁰⁵ Lippai 2005, 307.

²⁰⁶ Vopersal 1991, 560.

²⁰⁷ Ungváry 2005, 175.

²⁰⁸ Számvéber 2013, 134.

²⁰⁹ Kovács–Számvéber 2001, 424.

²¹⁰ Számvéber 2013, 142–143.

²¹¹ Kovács–Számvéber 2001, 424.

Az előretört német csapatok visszaszorítására a szovjetek az 5. gárda-lovashadtest 11. és 12. gárda-lovashadosztályát is bevetették a térségben. Előbbinek két lovasezredével, a 71. harcokocsiezredével és a 182. gárda tüzér-aknavetőezredével előbb vissza kellett foglalnia Pilisszentkeresztet, majd Pilisszentlélek irányában tovább támadnia. A 12. gárda-lovashadosztálynak Pilismarót térségéből kellett Pilisszentlélek felé előrenyomulnia.²¹²

A szovjet 10. gárda-lövészhadtest 99. lövészadosztálya az 5. gárda-lovashadtest 11. gárda-lovashadosztályával együtt január 14-én a hajnali órákban foglalta vissza Pilisszentkeresztet, majd a szovjetek északnyugati irányban folytatták előnyomulásukat. A támadást nyolc harcokocsi is támogatta.²¹³

A Pilisszentkeresztet ismételen elfoglaló szovjet csapatok elrendelték a falu kiürítését. A lakosok nagy része Pilisszántóra menekült. A nap folyamán a súlyos utcai harcok és a tüzérségi tűz során kilenc helybéli lakos meghalt, 31 fő (köztük 11 fő súlyosan) pedig megsebesült.²¹⁴

Kesztölc térségéből egy zászlóalj erejű szovjet csoportosulás északi irányban támadott, és sikerült birtokba vennie egy magaslatot, ahonnan tűz alatt lehetett tartani az Esztergom és Pilisszentlélek közötti makadámutat.²¹⁵ A Pilismarót körzetéből támadó 12. gárda-lovashadosztály 14 óra körül már Pilisszentlélek elfoglalásáért harcolt.²¹⁶

Szovjet adatok szerint a térségben január 14–18. között német részről 1805 fő esett el vagy sebesült meg, és 77 fő esett hadifogságba. Továbbá hat páncélosban, nyolc lövészpáncélosban, nyolc lövegben, 21 aknavetőben, 20 golyószóróban és 396 egyéb kézfegyverben adták meg a németek veszteségét. A 11. és 12. gárda-lovashadosztályok ezzel szemben 98 halottat, 366 sebesültet, egy T–34 harcokocsit, két páncéltörő ágyút és két golyószórót veszítettek.²¹⁷

Az Esztergomból megindított német felmentési kísérletek tehát kudarcot vallottak, azonban a város térségében lezajlott harcok következtében itt szilárdult meg a frontvonal. Az a szerencsétlen helyzet alakult ki, hogy a Duna bal partján, a Pilis hegységben, valamint Dorogon is szovjet csapatok voltak. Ennek következményeként egyrészt szinte minden irányból tűz alatt lehetett tartani Esztergomot, másrészt jelentősen megnehezítette a városba juttatható élelmiszer- és egyéb utánpótlás mennyiségét, ugyanis a városba vezető, egyetlen, relatíve biztonságosan használható út a táti út volt, de az is csak éjjel.

Jól jellemzi Esztergom helyzetét a német I. lovashadtestnek a 6. hadsereg-parancsnoksághoz írott január 23-ai keltezésű javaslata is, amelyből megtudhatjuk, hogy az

²¹² Számvéber 2013, 143.

²¹³ HU-HL-VII.237. 629. tekercs (7212981. felvétel), Tagesmeldung vom 14.1.1945; illetve Számvéber 2013, 144.

²¹⁴ Dobay 1994, 284.

²¹⁵ HU-HL-VII.237. 629. tekercs (7212981. felvétel), Tagesmeldung vom 14.1.1945.

²¹⁶ Számvéber 2013, 144.

²¹⁷ Számvéber 2013, 144.

Esztergomban bevetett német 711. gyaloghadosztály fő feladata az volt, hogy megátolja a szovjetek átkelését a Dunán. Azonban erre csak addig lett volna képes, amíg a szovjetek nem próbálkoznak komolyabban az átkeléssel. A dokumentumból ugyanis az is kiderül, hogy január végére a Duna a jégzajlás és a jégtorlódás következtében a lerombolt Mária Valéria hídtól a felvív irányában 2 kilométer hosszan befagyott, így a folyam már nem képzett jelentős akadályt a szovjetek előtt.

Az irat szerint ezek a körülmények körvédelemre kényszerítik a városban védekező német 711. gyaloghadosztályt, amelynek azonban további hátrányai vannak. Egyrészt két üteg kivételével a tüzérség valamennyi tüzelőállása belátható valamelyik oldalról az ellenség által, továbbá a terepviszonyok nem teszik lehetővé a tüzérség körvédelmét, mivel az ütegek keskeny szurdokokban, többnyire egymás mögött vannak elhelyezve, amiből kifolyólag egy 180 fokos elforgatás nem lehetséges. Másrészt az Esztergom körüli erdős magaslatok biztonságga csak akkora erővel lennének tarthatók, amennyivel a hadosztály sosem rendelkezett. Mindezek alapján a dokumentum összeállítója úgy vélte, hogy az Esztergomban védekező német 711. gyaloghadosztály számára egy, a befagyott Dunán keresztül megindított szovjet gyalogsági támadás jelentené a legnagyobb veszélyt, amely a helységhegycsúcsokon azonnal megbénítaná a teljes német vezetési apparátust. Ugyanakkor a hadosztálytörzs és a tüzérezred Esztergomon kívülre történő áttelepítése sem jelentene megoldást, mivel az pedig a szorosabb harcvezetést veszélyeztetné. Mindezeket szem előtt tartva a német I. lovashadtest javaslatot tett az esztergomi hídfő feladására.²¹⁸

A „Balck” seregcsoport január 27-ére azt a feladatot adta az I. lovashadtestnek, hogy építsen ki erős partvédelmet, helyezzen készenlétbe egy rohamlövegekből álló mozgékony tartalékot, valamint Esztergomtól nyugatra csoportosítsa át a tüzérséget egy esetleges szovjet átkelési kísérlet elhárítására.²¹⁹ A lovashadtest parancsot kapott arra is, hogy rohamcsapatokkal a Dunán átkelve, fogolyszerzés útján tisztázza a szovjetek szándékait.²²⁰

Január 27-én az I. lovashadtest azzal egészítette ki korábbi jelentését, hogy a jégzajlás és a jégtorlódás következtében a Dunát Süttő és Esztergom között összefüggő jégta-
karó borítja, amely az idő szerint 5 km szélességben a gyalogság, 2 km szélességben pedig páncélosok átkelésére is alkalmas volt.

Esztergom ellátási helyzetével kapcsolatban a dokumentum megjegyezte, hogy készletek hiányában a város napi utánpótlásra szorul, azonban a jégtorlódás okozta magas vízállás tartósan elöntéssel fenyegeti a városba vezető egyetlen utat. Ugyanakkor a terepviszonyok nem tették lehetővé más útvonal használatát. Nem jöhetett számí-

²¹⁸ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 409, li. 135–136.

²¹⁹ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 409, li. 204.

²²⁰ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 409, li. 207.

tásba a Tokod és Esztergom között húzódó vasúti töltés sem, mivel az déli irányból célzott, ellenséges páncéltörő ágyú- és géppuskarok alatt állt.

Mivel az I. lovashadtestnek az Esztergomnál lévő jégtorlasz felszámolására irányuló próbálkozásai kudarcot vallottak, a hadtest a „Balck” seregcsoporthoz fordult segítségért.²²¹

Január 30-án a „Balck” seregcsoport utasította az I. lovashadtestet, hogy vizsgálja meg, az Esztergom térségében harcoló alakulatok ellátásának biztosítására hol lehetne ledobóhelyeket, illetve adott esetben tehervitorlázó repülőgépek és futárgépek számára leszállóhelyeket kialakítani arra az eshetőségre, ha egy ellenséges támadás vagy egy árvíz elvágná az ott bevetett erőket.²²²

Az I. lovashadtest január 31-ei helyzetértékeléséből az is kiderül, hogy a seregtest arcvonalának hossza 95 kilométert tett ki, ezen felül pedig további 31 kilométer hosszú szakaszon kényszerültek folyamvédelemre a hadtest erői a Duna mentén. A jobbszárnyon, a magyar VIII. hadtestnél arcvonal-kilométerenként 91 fő és 1,8 tüzérségi löveg állt rendelkezésre, de ezen a szakaszon a kedvezőtlen terepviszonyok miatt csak támpontszerű védelem volt lehetséges, valamint teljesen hiányzott a páncélelhárítás is. A lovashadtest arcvonalának középső szakaszán, a 6. páncélosadosztály és a 3. lovasdandár sávjában 86 fő (ebből 30 magyar) és 1,6 tüzérségi löveg jutott minden egyes arcvonal-kilométerre. Ugyanakkor a lovashadtest balszárnyán, azaz a 96. és a 711. gyaloghadosztályok szakaszán, arcvonal-kilométerenként 120 katona, 2,5 tüzérségi löveg és 1,7 aknavető alkotta a védelmet. A Duna menti folyamvédelem esetében (a magyar 23. gyaloghadosztály, valamint a 96. és 711. gyaloghadosztályok részei) kilométerenként mindössze 31 katona (ebből 14 magyar), 0,1 tüzérségi löveg és 1,7 aknavető állt rendelkezésre.

Az összeállítás szerzője azt is megjegyezte, hogy mivel az Esztergom ellen kirajzoló szovjet támadási szándék csupán megtévesztésnek bizonyult, az arcvonal súlypontja így az általános helyzet szempontjából a legkevésbé fontos szakaszra esett. Helyi beavatkozó csoportokon kívül a hadtest arcvonalszakaszán nem állt rendelkezésre tartalék. A jelentésből az is kiderül, hogy az I. lovashadtest csak addig lett volna képes tartani az arcvonalat, amíg a szovjetek nem támadnak nagyobb erőkkel, ugyanis ekkor megmutatkozott volna a magyar csapatok alacsony harcértéke és rossz fegyverzete. Az arcvonal balszárnyán lévő Esztergomot három oldalról már a szovjetek zárták körül, magába a városba pedig csak egyetlen, a szovjetek által belátott és tűz alatt tartott úton lehetett utánpótlást bejuttatni.²²³

²²¹ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 409, li. 243.

²²² CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 409, li. 299.

²²³ CAMO, f. 500, op. 12472, gy. 409, li. 314–315.

Város a frontvonalban

A hadi helyzet változásával újra nehéz idők köszöntöttek a város lakóira. A nyilaskezeses pártszolgálat január 12-én tért vissza Esztergomba. Rajtuk kívül az államrendőrség 45 főnyi állománnyal kezdte meg munkáját.²²⁴

Mivel Esztergom ismét frontvonalban feküdt, a német városparancsnok, Jobst-Hilmar von Bose ezredes²²⁵ elrendelte a civil lakosság különböző erődítési munkálatokra való befogását. Például egy január 22-ei utasításában még aznapra 50 férfi munkaeerőt kért éjszakai sáncmunkára. Továbbá január 23–25. között 250-300 férfi munkaeerőt igényelt nappali erődítési munkálatokra.²²⁶ A munkára kényszerített civilek beszámolóit Einczinger Ferenc is megörökítette naplójában:

„Szemtanúk szerint a város déli határa teljes képét mutatja a valóságos barctérnek. A munkára kirendelt 17-50 év közötti lakosság tegnap futó- és lövészárkot ásott, az árvízvédelmi töltésen túl a Kis-Dunától kezdve, táti és dorogi országutakat átvágva, a Laposi dűlőkön át, fel a Kenderesi pincék magaslatáig.

Ez a védő berendezés német vezetés és terv szerint készült, kilövessel Tát és Dorog községei felé. A munka ideje alatt az egész vonal állandó belövés alatt állott az orosz részről a kövesdi emelkedés irányából. Sok kényszerszermunkás ezért munkabélyét elhagyva megszökött.”²²⁷

A székesfehérvári m. kir. 2. honvéd kerületi parancsnokság 1945. január 22-ei rendelete értelmében az Esztergomban és az esztergomi járás területén lakó férfiaknak Esztergomba, a 104. bevonulási központ kirendeltségéhez kellett bevonulniuk január 31-én 9 órára.²²⁸

Február elején²²⁹ – valószínűleg az említett bevonulási paranccsal összefüggésben – a rendőrség és a nyilas pártszolgálatosok razziát tartottak a városban, amelynek során 78, magát igazolni nem tudó egyént állítottak elő.²³⁰ Jócsik Lajos visszaemlékezése szerint a front időszaka alatt, az egyes mozgósítási parancsokat követő razziák során 70, 136 és 185 katonaszökevényt szedtek össze. Ezekre a személyekre jobb esetben az újabb besorozás, rosszabb esetben pedig kivégzés várt.²³¹ Schneider Imre, egykori

²²⁴ Esztergom frontváros. *Háborús Esztergomi Hírek*, 1945. február 1., 2.

²²⁵ Jobst-Hilmar von Bose (Berlin, 1897. szeptember 21. – Bamberg, 1949. március 26.) a német 711. gyaloghadosztály 744. gyalogezredének parancsnoka.

²²⁶ HU-MNL-KEML-V.2.a. 541/1945. sz. ügírát.

²²⁷ Einczinger Ferenc 1945. január 22-ei naplóbejegyzése. Einczinger Ferenc naplója, 63–64.

²²⁸ *Győri Nemzeti Hírlap*, 1945. február 1., 3–4.

²²⁹ Schneider Imre 1945. február 2-ai naplóbejegyzése. Az egykori ferences diák feljegyezte, hogy délután a nyilasok razziát tartottak az intézetben. Schneider Imre naplója, 3.

²³⁰ Országos ellenőrző razzia. *Háborús Esztergomi Hírek*, 1945. február 3., 2.

²³¹ Jócsik 1972, 70.

ferences diák is megemlékezett egy, a Széchenyi téren felakasztott fiatal magyar katonáról. A hátára egy táblát erősítettek, amelyen az állt, hogy „Így jár minden bazzáruló!”²³²

Véleményünk szerint a Jócsik által megadott számokat hitelesnek fogadhatjuk el. A razziákra és az ellenük való védekezésre így emlékezett vissza Jócsik: „*A hegynék futó temető bal oldalán [ma: Temető út – M. T.] volt olyan borospince is, amelyben 70-80 fő védekezett a bombázások ellen. A Sötétkapuból oldalra nyíló primási pincébe egy falura menő népeség költözött. Ezért a razziázó hatóságok nem rendelkeztek annyi erővel, hogy egyszerre tudták volna átfésülni a várost és a pincés hegyeket. A védekezés abban állott, hol kezdik a razziát? Ha a városban, akkor a borospincék védtettek. Ha a hegyn, akkor a városi búvóhelyek adhattak védelmet. Csak a vonalon kellett átbújni, amelyen már a megkutatott helyre csúszhatott át az ember.*”²³³

Január végén hurcolták el a városból Esztergom köztisztületben álló orvosát, dr. Berényi Zsigmondot. Az 1944. júniusi deportálást még sikerült elkerülnie, ekkor azonban feleségével és fiával együtt elfogták a nyilasok. Berényit Tokodon, egy pincénél gyilkolták meg családjával együtt január 31-én.²³⁴

Február 1-jén jelent meg először a helyi nyilaskeresztes pártszervezet *Háborús Esztergomi Hírek* című lapja. Az újságban megjelent írások híven tükrözik a visszatérő nyilasrérumalmat. Jó példa erre az alábbi felhívás a *Háborús Esztergomi Hírek* első számából: „*Minden pince és lakástulajdonos, akinél a városban szolgálatot nem teljesítő katonák, vagy 18-48 éves polgári személyek laknak, vagy rejtőzködnek, köteles azonnal az illető személyekről bejelentést tenni. Ellenkező esetben a katonaszökevények felkutatása után saját személyében is felelősségre vonják.*”²³⁵

Maga a lap minden csütörtökön és szombaton, majd február 27-étől hetente háromszor jelent meg. Terjedelme általában egy A4-es lap (2 oldal) volt, kivéve a 12., 17. és 18. számokat, amelyeket A3-as lapra nyomtattak (4 oldal). Ára 20 Fillér, március 15-étől 30 Fillér volt. A háború ideje alatt összesen 18 lapszám jelent meg. Az újságot a megjelenés kezdetén 3000 példányban nyomták, március 17-én azonban már arról számolt be a lap, hogy az „[a]nyagtakarékosság miatt a *Háborús Esztergomi Hírek* csak korlátozott példányban kapható.”²³⁶ Az újság szerkesztője Szalva László volt, akit később csak az „*esztergomi Göbbelsként*” [sic!] emlegettek.²³⁷

A nyilasok visszatértével folytatódott a zsidó lakások módszeres kifosztása. Markó Ferenc pártszolgálat-vezető cinikusan így indokolta ezt a *Háborús Esztergomi Hírek* ha-

²³² Schneider Imre egykori ferences diák levele Dobay Pál kutatóhoz. Pécs, 2005. július 11. Másolata a szerző birtokában.

²³³ Jócsik 1972, 70.

²³⁴ Haypál 2015.

²³⁵ *Háborús Esztergomi Hírek*, 1945. február 1., 2.

²³⁶ A lapra vonatkozóan lásd Miklós 2009b, 203–216.

²³⁷ Letartóztatták Szalva Lászlót. *Szabad Esztergom*, 1946. június 9.

sábjain: „*Szinte megdöbbenéssel jártuk sorra a zsidó üzleteket és lakásokat, s látni kellett, hogy mily értékek vannak pusztulóban.*

Mindenek felett tehát gondoskodni kellett arról, hogy a kincstár tulajdonát képező zsidó értékek biztonságba kerüljenek.”²³⁸ Meglehetősen cinikus megfogalmazása ez egy bűncselekménynek. Markó Balaskó Istvánt bírta meg a zsidó ingóságok nyilvántartásával és kiárúsításával. Ezeket eleinte házról-házra járva írták össze, majd később újság és dobolás útján lett kihirdetve, hogy akinél zsidó bútor van, annak ezt be kell jelentenie. Az értékesebb darabokat kiárúsították, a többit pedig a bombakárosultak között osztották szét.²³⁹

Azzal, hogy a frontvonal Esztergomnál szilárdult meg, a város minden szempontból rendkívül nehéz helyzetbe került. Beszédes példája ennek a polgármester levele, amelyben 90 000 pengő államsegély kiutalását kérte a belügyminisztériumtól: „*Esztergom városa már több mint másfél hónapja a hadizónába esik, és így a város gazdasági élete majdnem 100 %-ban megbénult. A gazdasági élet megbénulása természetesen maga után vonta a város bevételeinek csökkenését, illetve elapadását. Az üzletek kirabolása folytán, valamint a nyersanyaghiány következtében sem a kereskedők, sem az iparosok kereseti adót nem fizettek, a házadó szintén csökkent, minthogy igen sok ház részben teljesen tönkrement, nagy részben pedig megrongálódott. A fogyasztási adó a bor és a szesz jogtalan elhasználása és elpocsékolása folytán teljesen megszűnt, úgyszintén a vígalmi adó is. A város bevételi forrásai így teljes egészében, jelenleg megszűntek. A nyersanyaghiány, valamint a bombázások következtében a városban lévő három kisebb méretű gyár teljes egészében leállt. Úgyszintén a badműveletek miatt a dorogi bánya sem működik, és így annak több ezer esztergomi munkása sem dolgozik, ami a kereseti adó szempontjából szintén lényeges kiesést jelent [...].*”²⁴⁰ A város végül megkapta a kért összeget, azonban néhány nappal később a polgármester újabb segélykérelmet intézett a belügyminisztériumhoz. Ennek utalványozására azonban nem maradt fenn forrás.²⁴¹

Február 10-én dr. Budinszky László igazságügy-miniszter tett látogatást a városban,²⁴² ahol többek között vitéz dr. Ónody-Jánoskúty József vármegyei főjegyzővel, dr. Sudár József polgármesterrel és Fekete Béla állomásparancsnokkal találkozott. A megjelent német városparancsnok kitelepítési tervét is megvitatták, mert a németek mindenféleképpen ki akarták telepíteni az Esztergomban tartózkodó menekülteket.

²³⁸ Markó Ferenc: Mit dolgoztunk? *Háborús Esztergomi Hírek*, 1945. február 10., 1.

²³⁹ HU-MNL-KEML-XXV.2. Nb. 162/1945. sz. ügyirat (Balaskó István népbírói ügye), 11.

²⁴⁰ Idézi Kovács 2009, 232.

²⁴¹ Kovács 2009, 232.

²⁴² Budinszky László, dr. (Budapest, 1895. október 24. – Budapest, 1946. március 9.) igazságügy-miniszter (1944. október 16. – 1945. március 27.). Esztergomi látogatására vonatkozóan lásd *Háborús Esztergomi Hírek*, 1945. február 15., 1. Vö. Csiffáry 1979. 14. A szerző tévesen Vajna Gábort nevezi meg igazságügy-miniszternek. Ezt a hibás adatot veszi át később a Pifkó–Zachar szerzőpáros is helytörténeti kronológiájában. Lásd Pifkó–Zachar 2000, 101.

Az Alföldről és Erdélyből idemenekültek nagy része azonban Esztergomot tartotta vándorlása utolsó állomásának. Innen már csak haza akartak menni. Az ide hivatalból kitelepítettek számára nagyon nehéz volt munkát biztosítani, bár több alföldi polgármester, így például a csongrádi, a jászberényi, a kisújszállási, a mezőtúri és a szarvasi is a városházán dolgozott.²⁴³

Jelentős változást hozott a város életében, hogy február 15-16. körül az itt tartózkodó német erők nagy részét a magyar 23. tartalékhadosztály részei váltották fel.²⁴⁴

Február 18–19-én már a 14-21 éves fiúkat sorozták Esztergomban.²⁴⁵

Február 19-én a néhány nappal korábban indított „Südwind” („Déli szél”) offenzíva keretében a Duna bal partján támadó német csapatok visszafoglalták Párkányt. Esztergomból a német 711. gyaloghadosztály egy harccsoportja átkelt a Dunán, és szintén behatolt a helységbe.²⁴⁶ Márkus Pál visszaemlékezése szerint az átkelésbe a m. kir. 101. gépkocsizó vegyiharc-zászlóalj részei is bekapcsolódtak.²⁴⁷ A hadi helyzet változása több szempontból is javulást eredményezett a város életében: egyrészt megkönnyítette Esztergom élelmiszerezéssel és utánpótlással való ellátását, másrészt a Duna túlsó oldaláról lött tüzérségi tűz alól is felszabadította a várost.

Február 19-én és 20-án a szovjet 218. bombázó-hadosztály 48. bombázó-ezrede, valamint a 244. bombázó-hadosztály 861. bombázó-ezrede hajtott végre légitámadásokat Esztergom ellen.²⁴⁸ A légi csapások legalább 81 halálos áldozatot követeltek, 38 fő súlyosan, 98 fő pedig könnyebben sebesült meg. Két ház leégett, 87 súlyosabb, 430 pedig kisebb mértékben sérült meg.²⁴⁹ A tragikus légitámadásokra vonatkozóan a ferences rendház Historia Domusában is találunk feljegyzéseket: „*Febr. 19-én ebédhez készülődtünk, mikor nagy légi támadás viharzott végig Esztergomon. Szinte szőnyegszerűen hullott vagy 74 bomba, melynek hetvennél több áldozata lett halottakban és sebesültekben. Egy kb. 120 kg-os bomba a mi épületünkbe is belevágott a Bottyán-u-i front quadrumi részén, de Isten csodájára bár a tetőt, a harmadik és második emelet mennyezetét átütötte, a vastag folyosófalba megakadva szétesett, mielőtt robbant volna. Utána a törmelékek közül kiszédtek és kilószámra találták meg a robbanó töltés anyagot, ami rommá dönthette volna azt a szárnyat. Fellelégezve utóbb ösztönös*

²⁴³ Bády 1989, 27.

²⁴⁴ Einczinger Ferenc naplójában az alábbiakat jegyezte fel: „*Számos német csapat hagyta el az új folyamán a várost. [...] Helyettük megérkeztek a magyar katonák Tinnye felől, de kenyéjük sincs, és kenyeret a városban úgy szőlván kéregetnek.*” Einczinger Ferenc naplóbejegyzése 1945. február 15-én: Einczinger Ferenc naplója, 135. Huszár Imre (P. Jeromos OFM) visszaemlékezése szerint február 16-án magyar csendőrök váltották fel a német alakulatok egy részét: P. Jeromos [Huszár Imre OFM] visszaemlékezése.

²⁴⁵ HU-MFL-VII.9. Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa, 312.

²⁴⁶ Számvéber 2008, 129.

²⁴⁷ Márkus Pál visszaemlékezése, 3. Az átkelésről a Győri Nemzeti Hírlap is közölt propagandacéllal egy rövid – nem túl sok részletet tartalmazó – beszámolót: *Győri Nemzeti Hírlap*, 1945. március 9., 1.

²⁴⁸ Horváth 2013, 226.

²⁴⁹ Csiffáry 1979, 19.

megérzéssel azt mondtuk, hogy Szent Antal megvédte kollégiumát. Hála neki és a jó Istennek! Ugyanakkor a portánk előtt két bomba robbant, melynek hatására a bejárat bedült, de az előcsarnok meg Szent Antal szobra sértetlen maradt; a Főpát-közön épületünk tövébe fúródott a konyha közelében egy befulladt bomba; a bencések épülete is kapott egyet, a gimnázium meg kettőt.

*Febr. 20-án ismét két hullámban volt részünk bombázásban, és pedig délelőtt, mikor is kb. 60 esett, köztük 500 kg-os is. A pusztítás épületekben és életekben (kb. 100) több volt, mint febr. 19-én. Egyébként egész nap berregtek, harcoltak a repülőgépek Esztergom légtérben.*²⁵⁰

A légitámadásokat követő mentési munkálatokban a napokban sorozott leventék is részt vettek. Így számolt be erről a Háborús Esztergomi Hírek február 22-ei lapszáma: „*a vasárnap [azaz február 18-án – M. T.] bevonult esztergomi leventék még bétfőn is itt tartózkodtak kocsik hiányában, és a délelőtti bombázás után nyomban a rombadólt házak mentésére siettek vezetőikkel, ahol a romok alól sikerült a szerencsétlen embertársaikat kimenteni.*”²⁵¹

A városban élők fokozatosan romló helyzetét jól jellemzi Jócsik Lajos visszaemlékezése: „*Az éls, mely alatt az egzisztencia teljességét értem, egyre nehezebbé vált Esztergomban. Nehezedett az anyagi megélés avval egyenes arányban, ahogyan frontvárossá lett a dunaparti város. Nőttek a sorok az üzletek és a pékek előtt. Négy pék volt kenyérsütésre kijelölve, Jabodáné, Székeley Imre, Kis-Szőlgyéminé és Petróczi péksége. Az üzletek kedden és pénteken 1 óráig voltak nyitva, egyébként a kereskedőket is vitték védelmi árkok ásásához, ami teljesen felesleges és értelem nélküli végzálás volt. [...] A nappali mozgás minimálisra szorult, különösen a február 19-20-iki délelőtti bombázás óta. Már régen nem volt szirénázás, tehát nem volt légitámadásra való készüllet sem. A személyes tájékozódást a város fölött elfogta a Vaskapu csúcsa. Mindkét bombázás az utcán ért. Láttam, hogy a bombázó kötelékek a Vaskapu mögül egyszerre törtek elő, csak falak tövébe vágódhattunk le. A két bombázás azt a tapasztalatot hozta, hogy a vész csak délelőtt támadhat. Így alakult a város életritmus: éjjel pincézés; a szürkeületi órákon (korareggel és az esti szürkeületben) falak tövén surranó közlekedés. Délutánonkint némi fölbátorodott mozgás.*”²⁵²

A városban tartózkodó menekült légósérülteknek és a betegeknek 1945. február 26-án, azoknak a menekülteknek pedig, akiknek nem volt közhatalósági beosztásuk, február 27-én kellett jelentkezniük kitelepítés végett a Kolos kórház udvarán. Fejenként maximum 300 kg-os csomagot vihettek magukkal, az élőállatokat és a bútorokat azonban hátra kellett hagyniuk. Szükség esetén a kitelepítés lebonyolításához karhatalom alkalmazását is kilátásba helyezték.²⁵³ Erről Pohárnok Jenő, a Győri Nemzeti Hírlap főszerkesztője is megemlékezett újságja hasábjain: „*Egy sarkon dobolnak. Össze-*

²⁵⁰ HU-MFL-VII.9. Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa, 312.

²⁵¹ Háborús Esztergomi Hírek, 1945. február 22., 2.

²⁵² Egy nyilas sajtóorgánum Esztergomban, 13–14.

²⁵³ HU-MNL-KEML-V.2.a. 883/1945. sz. üggyirat, 12.

verődik 40-50 ember, férfi és nő vegyesen. [...] Azt dobolják, hogy a menekülteknek közellátási nehézségek miatt el kell menni a városból, itt és itt jelentkezzenek elszállításuk ügyében.²⁵⁴

Pohárnok beszámolója kisebb nyilas beháborúhoz vezetett, ugyanis cikkében nem csak az esztergomiak nehéz helyzetéről számolt be, hanem keményen támadta a nyilas városvezetést is. Ezzel kapcsolatban így kiált fel: „Sürgősen mentsék meg Esztergomot, mert ennek a városnak elveszett a lelke!” A már említett Háborús Esztergomi Hírekről is lesújtó véleménnyel volt: „Egy kis kétoldalas röplap jelenik meg néha. Szereztünk egyet. Nincs abban semmi, ami felrzná ezeket az alélt szíveket.” Pohárnok egyoldalas írása annyira felháborította az esztergomi nyilas pártszervezet tagjait, hogy Markó Ferenc pártszolgálat-vezető négyoldalas válaszában reagált Pohárnok megjegyzéseire a Háborús Esztergomi Hírek rendkívüli kiadásában.²⁵⁵ Március 8-án egy rövid nyilatkozat jelent meg a Győri Nemzeti Hírlapban, miszerint a Háborús Esztergomi Hírekben megjelent közleményre csak a Németországban tartózkodó főszerkesztő hazatérte után válaszolnak.²⁵⁶ A csörte ezzel lényegében le is zárult, mivel – egy rövid köszönetnyilvánítástól eltekintve – Pohárnok érdemben már nem reagált a válaszcikkre. A megjelent cikkek mindenestre jól példázzák a nyilasmozgalomban jelentkező töréseket is.

Februárban Endre László nyilas belügyminiszter felmentette dr. Sudár Józsefet polgármestersége alól. Bády István visszaemlékezése szerint azért kellett Sudárnak távoznia, mert az első szovjet megszállás ideje alatt úgy nyilatkozott, hogy a szovjetek különb módon viselkedtek, mint a németek.²⁵⁷ A Háborús Esztergomi Hírek február 22-ei lapszáma már azt adta az olvasók tudtára, hogy a város vezetését a korábban betegeskedő Schusztér Antal vette át.²⁵⁸

A városi ügyekben általában jól értesült Einczinger Ferenc naplója arról tanúskodik, hogy Esztergom új polgármestere Süttő korábbi jegyzője, dr. Varga Győző lett volna. Új állását azonban már nem foglalhatta el, mert 1945. március 2-án, az éppen a beiktatására tartó Varga útközben halálos autóbalesetet szenvedett. A balesetben a vele utazó Rehák főispán is súlyosan megsérült.²⁵⁹

Március 3-án és 4-én már az 1923–30-ban született, vagyis a 15 és 22 éves kor közötti fiúknak és férfiaknak kellett bevonulniuk katonai szolgálatra. Reggel 8 és délután

²⁵⁴ Pohárnok Jenő: A sebzett kupolájú dóm tövében elhagyottan él Esztergom népe. *Győri Nemzeti Hírlap*, 1945. február 28., 2.

²⁵⁵ Markó Ferenc: Válasz a „Győri Nemzeti Hírlap” főszerkesztőjének Esztergomról írt riportjára. *Háborús Esztergomi Hírek*, 1945. március 4., 1–4.

²⁵⁶ Nyilatkozat. *Győri Nemzeti Hírlap*, 1945. március 8., 2.

²⁵⁷ Bády 1989, 48.; illetve Einczinger Ferenc naplóbejegyzése 1945. február 23-án: Einczinger Ferenc naplója, 159.

²⁵⁸ Városvezetőnk megérkezett. *Háborús Esztergomi Hírek*, 1945. február 22., 2.

²⁵⁹ Einczinger Ferenc 1945. március 6-ai naplóbejegyzése. Einczinger Ferenc naplója, 177.; illetve *Háborús Esztergom Hírek*, 1945. március 6., 2. Varga halálesetét 314/1945 szám alatt jegyezték be Esztergom polgári halotti anyakönyvének másodpéldányába. (HU-MNL-KEML-XXXIII.2.a.)

4 óra között kellett jelentkezniük a IV. Béla király utca 4. szám alatt (ferences gimnázium). Mindenkinék kétnapi hidegételmet, takarót, alsó- és felsőruházatot, illetve tartós lábbelit kellett magával vinnie. Aki nem jelent meg, az katonaszökevénynek számított.

P. Huszár Imre Jeromos ferences szerzetes így emlékezett vissza a gyerekek sorozására: „Március 3-án és 4-én ismételt sorozzák a gyermekeket. Főbelövással fenyegették őket. Kegyetlen kíméletlenséggel a fiúk ebédlőjében folyt a felháborító ceremónia. Szegények már banya sem mehettek, itt kellett megvárniuk, míg továbbvitték őket Németország felé. A Csurgókút felett bantolt két sír két megszőkött, de elfogott fiúcskát takar.”²⁶⁰ Jeromos atya leírásából valószínűsíthetjük, hogy a gyerekek összeszedésében karhatalmisták is részt vettek, akik nem riadtak vissza a fegyverhasználatától sem. A visszaemlékezésben említett két fiú személyét egyelőre nem sikerült azonosítani.²⁶¹

A besorozottakat március 4-én gyalog indították útnak nyugat felé, majd Tokodon bevagonírozták őket. Innen Komáromba kerültek a leventék. Érdemes idézni itt Schneider Imre egykori ferences diák emlékeit a komáromi eseményekről: „Ott volt egy páncélos hadnagy, egy őrmester és több katona. Bevezetés nélkül megkérdezték, hogy ki akar a »Hunyadi« páncélgránátos hadosztályba belépni. Az Esztergomból jött 60 fiú közül 4-en jelentkeztek, és erre nagyon leszádta bennünket; kiemelték, hogy a kiképzést magyar katonák végzik, magyar fegyverekkel és magyar ruhában. A leszádás vége az lett, hogy 56 fiú jelentkezett, de mi négyen nem.”²⁶²

Az elhurcolt leventék ezt követően Somorjára kerültek, ahol katonai kiképzést kaptak, majd feleskették őket Szálásra. Március végén vagy április elején a leventéket Alsó-Ausztrián keresztül a németországi Augsburgba evakuálták. Április végén ismételt bevagonírozták őket, és Memmingenbe szállították a fiatalokat. Itt érte őket a háború vége április 26-án, amikor az amerikai csapatok elfoglalták a várost.²⁶³

A legnagyobb razzsiát március 15-én tartották Esztergomban.²⁶⁴ „A mély út felsőbb pincéből bujdosók jönnek s hírelük, hogy német osztagok fésülik a szőlőhegyet, pincéről pincére járnak, partizánokat, oroszokat és katonaszökevényeket keresnek. [A menekülő]k futva iramlanak a város felé, utolsó mondatuk ez: »Most lent a biztosabb.« Mi is úgy határozunk, hogy lemegyünk. Kora délután már a különítmények a Kossuth Lajos utcán tartanak, hatos osztagok mind a két oldalon. Valahogyan átcsúszunk rajtuk” – írta visszaemlékezésében Jócsik Lajos.²⁶⁵

²⁶⁰ P. Jeromos [Huszár Imre OFM] visszaemlékezése.

²⁶¹ A város halotti anyakönyvében (HU-MNL-KEML-XXXIII.2.a.) nem találtunk az eseményre vonatkozható bejegyzéseket.

²⁶² Schneider Imre 1945. március 6-ai naplójegyzése: Schneider Imre naplója 5.

²⁶³ Az elhurcolt leventék történetére vonatkozóan bővebben lásd Miklós 2015, 42–49.

²⁶⁴ Jócsik 1972, 71–72.; illetve Csorba 2004c.

²⁶⁵ Egy nyilas sajtóorgánium Esztergomban, 18.

Március 16-án munkásszázadokat soroztak Esztergomban,²⁶⁶ másnap pedig az alábbi felhívás jelent meg a Hábórus Esztergomi Hírek utolsó oldalán: „*A város hadműveleti parancsnoka felhívja a város lakosságának a figyelmét arra, hogy mindenki tartozik honvédelmi munkát végezni. Aki magát ez alól előzetes igazolás nélkül kivonja, azt a városból eltávolítják csendőri fedezet mellett minden podgyász nélkül. A férfi[ak] internálótáborba kerül[nek], a nők és a gyermekek gyalog menetben mennek a kijelölt helyre.*”²⁶⁷

A MÁSODIK SZOVJET MEGSZÁLLÁS

Az Esztergomért folytatott harcok utolsó szakasza

Budapest elfoglalása után a szovjet legfelső hadvezetés újabb támadást tervezett a magyarországi hadszíntéren. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása 1945. február 17-ei direktívája utasította a 2. és a 3. Ukrán Frontot, hogy készítsenek elő egy nagyszabású támadást Bécs, illetve Pozsony–Brno irányában. A 2. Ukrán Front feladata az volt, hogy a Dunától északra Érsekújvár, Malacki, Znojmo általános irányban támadjon, ezzel egy időben pedig a balszárnyán lévő 46. hadsereggel a Dunától délre mérjen csapást. A 3. Ukrán Frontnak Székesfehérvár körzetéből kiindulva Pápa–Szombathely általános irányban kellett támadnia. A két front egy hónapot kapott a felkészülésre.²⁶⁸

A garami szovjet hídfő felszámolására február 17-én megindított „Südwind” („Déli szél”) hadművelet, majd a 6. (SS-)páncéloshadserg március 6-ai támadása a Dunántúlon azonban keresztülhúzza a szovjetek számításait. Utóbbi, azaz a „Frühlingserwachen” („Tavaszi ébredés”) hadművelet fő célja a Dunántúlon lévő nyersanyagforrások, élelmezési javak és a felvonulási terület biztosítása, valamint a szovjetek nyugati irányú előretörésének megakadályozása volt. Ennek érdekében a német–magyar csapatoknak fel kellett számolniuk a szovjet hídfőt a Duna nyugati partján, és a Velencei-tó keleti előtere és a Dráva torkolata között előnyomulva el kellett érniük a Dunát, majd hídfőket kellett létesíteniük Dunapentelénél, Dunaföldvárnál és Bajánál.²⁶⁹ A támadás azonban március 15-ére kudarcot vallott.

²⁶⁶ Uo. 18–19.

²⁶⁷ Felhívás. *Hábórus Esztergomi Hírek*, 1945. március 17., 4.

²⁶⁸ Nagy 1970, 41–43.

²⁶⁹ Szabó–Számvéber 2003, 171.

A szovjet főparancsnokság ugyanakkor már a német támadás idején, március 9-én meghatározta a 2. és 3. Ukrán Front által a bécsi támadó hadművelet során végrehajtandó feladatokat. A megváltozott hadi helyzet következtében a szovjetek fő erőki-fejtése áttevődött a Dunától délre, így a támadás súlypontja is a 3. Ukrán Front sávjába került át. Az új hadműveleti elképzelések szerint a 4. és 9. gárda-hadseregnek a Székesfehérvár–Gánt terepszakasról kellett Pápa–Sopron irányába támadnia. A 2. Ukrán Front Dunától északra lévő hadseregeinek, miután teljes hosszában elérték a Garam vonalát, védelembe kellett átmenniük, a Dunától délre lévő 46. hadseregnek pedig – a 3. Ukrán Front jobbszárnyával együttműködve – március 17–18-án támadást kellett indítania, majd miután bekerítette és szétverte a vele szemben álló erőket, Győr irányába kellett előnyomulnia.²⁷⁰

Malinovszkij marsall tervei alapján a 46. hadsereg balszárnyával mérte a főcsapását Dad–Győr irányába, a Szár vasútállomás és Kőhányás-puszta közötti 10 kilométeres szakaszon. A hadsereg jobbszárnyán lévő négy lövészadosztály ideiglenesen védelemben maradt. A 2. gárda-gépesítetthadtest Bodomér, Vértesboglár körzetében összpontosult, bevetését a Dad–191,1-es magassági pont közötti terepszakaszon tervezték Kocs–Komárom irányába. A Dunai Flottillának Neszmélynél egy 500 főből álló deszantot kellett partra tennie, hogy biztosítsa a hadsereg jobbszárnyát Komárom irányában.²⁷¹

A 83. tengerészgyalog dandár táti partraszállásának előkészítése

A magyar fővárosért vívott harcokat követően február végén a Dunakanyarba vonták előre a szovjet Dunai Flottillát, valamint a 83. tengerészgyalog dandárt. A Dunai Flottilla állományát ekkor 33 páncélosnaszád, 14 aknarakó motoros bárka és 10 aknaszedő hajó alkotta, ezen felül alárendeltségébe tartozott a 64. önálló ködvető és gázmentesítő osztály, valamint egy önálló repülőszázad is 7-8 repülőgéppel. A 83. tengerészgyalog dandár a 16., 144. és 305. tengerészgyalogos zászlóaljából, valamint három tüzérosztályból és kiegészítő alegységekből állt, összesen 4000 fővel. Március elején az 1. folyami dandár Visegrád körzetében, a 2. folyami dandár Vác körzetében, a 83. tengerészgyalog dandár pedig Nógrádverőce, Szob, Nagymaros körzetében gyülekezett.²⁷²

Március 13-án Malinovszkij marsall 00133. számú parancsában azt a feladatot adta a Dunai Flottillának, hogy a 83. tengerészgyalog dandár tegyen partra egy 500 főből

²⁷⁰ Nagy 1970, 43.

²⁷¹ Nagy 1970, 44.

²⁷² Szekeresné 1980, 104.

álló deszantot Neszmély körzetében, és a 2. gárda-gépesíthadtesttel együttműködve vágja el a német–magyar csapatok Esztergom–Szomor körzetében lévő csoportosításának visszavonulási útját, valamint biztosítsa a 46. hadsereg jobbszárnyát.²⁷³

A tervezett partraszállást több körülmény is nehezítette. Egyrészt a Dunán felfelé úszó naszádok mindkét oldalról ellenséges tűznek voltak kitéve, másrészt a decemberben felrobbantott Mária Valéria híd roncsai még a folyómederben heverték. További veszélyt jelentettek a szövetséges légielő által korábban a Dunába telepített mágneses aknák is.

A deszant útvonalának felderítését L. K. Szmirnov ezredes, a 83. tengerészgyalog dandár parancsnoka és P. I. Gyerzsavin másodosztályú kapitány, az 1. folyami dandár parancsnoka szervezte meg. Március 14. és 19. között légi felvételeket készítettek a Duna Esztergom és Komárom közötti szakaszáról, valamint hajón megközelítették az arcvonalat, ahonnan megszemlélhették a felrobbantott Mária Valéria hidat, de ennek ellenére nem sikerült megállapítaniuk, hogy a deszantot szállító hajók át tudnak-e haladni a hídroncsok között. Ezt követően az 1. folyami dandár parancsnoka a Szob közelében állásban lévő partvédő ütegekhez ment, ahonnan az egész terep belátható volt, azonban ekkor sem sikerült tisztázni a kérdést.²⁷⁴ Végül március 17-én éjjel három felderítő egy motorcsónakon a hírhoz hajózott, hogy átjárót keressenek a roncsok között. Mintegy háromórányi kutatást követően a felderítők megállapították, hogy a jobb parttól számított harmadik és negyedik pillér között lehetséges az átjutás a hajók számára.²⁷⁵

Ugyanezen a napon 18 órakor Malinovszkij marsall utasította a Dunai Flottilla parancsnokát és a 83. tengerészgyalog dandárt, hogy március 20-án hajnalban – az eredeti elképzeléssel ellentétben – az 1696. folyamkilométernél, Tát községtől nyugatra tegyen partra egy zászlóalj erősségű deszantot, majd a 46. hadsereggel együttműködésben semmisítse meg az Esztergomnál lévő német és magyar csoportosítást.²⁷⁶

Március 18-án Gyerzsavin másodosztályú kapitány kiadta parancsát, amelyben a partraszállás parancsnokának K. I. Butvin kapitányt nevezte ki, alárendelve a deszantot szállító tíz páncélnaszádot (5., 7., 111., 115., 131., 134., 161., 232., 234. és 242. számú páncélnaszádok). A deszant parancsnokává V. P. Bisztrov őrnagyot, a 144. tengerészgyalogos zászlóalj parancsnokát jelölték ki. A 336. és a 434. számú páncélnaszádból, valamint a 18. számú aknarakó motoros bárkából álló tüzérségi támogató egység parancsnokának A. A. Karpenjuk főhadnagyot nevezték ki. A deszantot kísérő biztosító egység V. A. Birjuk főhadnagy parancsnoksága alatt a 411. számú páncélnaszádból,

²⁷³ Nagy 1970, 47.

²⁷⁴ Szekeresné 1980, 105.; illetve Sárosi 2019.

²⁷⁵ Szekeresné 1980, 106.

²⁷⁶ Nagy 1970, 50.

valamint a 220. és 223. számú aknaszedő hajóból állt, feladata pedig az volt, hogy segítséget nyújtson a megsérült hajóknak, és kiszedje a vízbe esett katonákat. A tartalék egységet a 23., 24. és 29. számú aknarakó bárkák alkották, parancsnokságával pedig N. G. Nyikityin kapitány lett megbízva.²⁷⁷

A támadás előkészítéseként március 18-án a 83. tengerészgyalog dandár tüzérsége elfoglalta kijelölt állásait az Esztergomhoz közeli magaslatokon. A páncélnaszádok felvonulását az 508. partvédő üteg négy 122 mm-es lövege és a 492. partvédő üteg hat 76 mm-es lövege is támogatta. Mivel utóbbi két üteg messzehordó lövegekkel volt felszerelve, a hídfőben harcoló deszant támogatását is feladatuk kapták.²⁷⁸

Megmozdul a frontvonal

Március 16-án a 3. Ukrán Front sávjában a 4. és 9. gárda-hadsereg támadásával megindult a bécsi támadó hadművelet. Este a 46. hadsereg parancsnoka utasította a hadtesteket, hogy hadosztályonként egy-egy zászlóaljjal hajtsanak végre harcfelderítést.²⁷⁹

Március 17-én a 46. hadsereg balszárnyán lévő hadosztályok megindították támadásukat, és a nehéz, erdős-hegyes terepen 6–10 kilométert nyomultak előre.²⁸⁰ Ezalatt az arcvonal Esztergom és Csolnok közötti szakaszán állásban lévő 86. gárda-lövész-hadosztályt azt a feladatot kapta, hogy megerősített alakulataival törje át a német védelmet Annavölgy vasútállomás irányába, majd a továbbiakban fejlessze ki a sikert Tát nyugati részének irányába. Csolnoknál a 260. gárda-lövészezred 2. és 3. lövész-zászlóalja a tüzérségi előkészítést követően 8 óra 5 perckor támadásba ment át. Miután leütötték a német biztosító őrség tagjait, 100–200 méterre megközelítették a német 711. gyaloghadosztály állásait. Ekkor azonban a szovjetek ellenséges géppuska- és aknavetőtüzbe ütköztek, amelyet a mélyebben fekvő állásokból különféle űrméretű tüzérségi lövegek és nehézaknavetők is támogattak. 9 és 10 óra között a németek két alkalommal is ellentámadást indítottak a Mókus-hegy felől, de a szovjetek tüzérség, aknavetők és kézfegyverek segítségével visszaverték azokat. Mivel a szovjetek előtt aknamező volt kiépítve, a támadó szakaszok lefeküdtek, és beásták magukat. A 260. gárda-lövészezred aznap a következő, ellenségnek okozott veszteségeket jelentette: megsemmisítve öt géppuska, elnyomva öt géppuskafészek. A németek személyi veszteségét 120 halottban adták meg. Az ezred saját vesztesége ezzel szemben 28 halott és 65 sebesült volt.²⁸¹

²⁷⁷ Szekeresné 1980, 107.; illetve Sárosi 2019a.

²⁷⁸ Szekeresné 1980, 106.

²⁷⁹ Szekeresné 1980, 103.

²⁸⁰ Nagy 1970, 49.

²⁸¹ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 19–20.

1945. március 18-án a 86. gárda-lövészadosztály lövészászlóaljai az alábbi arcvonalszakaszokat birtokolták (északról dél felé haladva):

- A hadosztály jobbszárnyán a 265. gárda-lövészezred volt állásban. Az 1. lövészászlóalj és a 206. önálló büntetőszázad arcvonala a Dunától délre a 315-ös magaslat (Hosszú-hegy) nyugati lejtőjén, a 386-os magaslaton (Dobogó), valamint attól 1,5 kilométerre délkeletre húzódott. A 3. lövészászlóalj a Látó-hegytől délkeletre lévő magaslat (Nagy-Cserepes-tető) nyugati lejtőjén, a Látó-hegytől 1,6 kilométerre keletre, valamint az 505-ös háromszögelési ponttól (Öreg-szirt) 1,5 kilométerre északra volt állásban. A 2. lövészászlóalj Leányváron volt hadosztályparancsnoki tartalék. Az ezredparancsnoki harcálláspontot Pilisszentléleken rendezték be.
- A 86. gárda-lövészadosztály arcvonalának középső szakaszán a 263. gárda-lövészezred védekezett. A 3. lövészászlóalj arcvonala a Sáros-völgyben lévő kőfejtőtől 600 méterre délkeletre és a Kesztölcről észak felé tartó földútnál húzódott. Az 1. lövészászlóalj a Tábla-hegytől 600 méterre délkeletre és Sátorkő-tanya (ma: Sátorkőpuszta) északi részén állt. A 2. lövészászlóalj állásai Sátorkő-tanyánál (ma: Sátorkőpuszta) csatlakoztak az 1. lövészászlóaljhoz, majd a téglagyárnál, a Dorog északi részén lévő brikettgyár B üzemenél húzódott, végül a település nyugati szélén az ipartestület épületének érintésével keresztezte a bécsi utat.²⁸²
- A hadosztály balszárnyát a 260. gárda-lövészezred tartotta. Az 1. lövészászlóalj arcvonala a 335-ös magaslattól (Kis-Kőszikla) 1,3 kilométerre keletre, a Dorogtól 1,6 kilométerre délre lévő vasút és műút kereszteződésénél, a Csolnok északkeleti részén lévő téglagyártól 700 méterre keletre, valamint a Dorogtól 500 méterre délre lévő hídnál húzódott. A 3. lövészászlóalj (a 7. lövészszázad kivételével) a Csolnok északkeleti részén lévő téglagyártól 700 méterre keletre állt, a 2. lövészászlóalj és a 7. lövészszázad pedig Leányváron volt. Az ezredparancsnoki harcálláspontot Leányvártól 1 kilométerre északra rendezték be.²⁸³

A 86. gárda-lövészadosztály hadinaplója alapján a hadosztállyal szemben védekező magyar 54. gyalogezred, a német 763. gyalogezred és a német 711. gyaloghadosztály állásai az alábbi terepszakaszon húzódtak 1945. március 18-án: Duna – 404-es három-

²⁸² Csiffáry Nándor az alábbiképpen rekonstruálta a frontvonalat Dorognál: „A frontvonal nagyjából Tömedék-áknától a Kálvária-dombon – a mai Panoráma út vonalát követve – a lebontott kálváriakápolnáig haladt, innét az ipartestület épületének érintésével keresztezte a bécsi utat, aztán a villamos hőerőmű, a szénlepárló üzem, a brikettgyár B üzem, a vasúti átjáró, a szénosztályozó, a szénoltár (Jubileum tér) következett, a pataknál a Trenka híd, innét a Patak sor vonalán Sátorkő-puszta felé haladt a szovjet védővonal. A Borbála-telep szilárdan német kézen maradt, a római katolikus bányatemplom és a brikettgyár. A üzem melletti biztonsági okokból létesített tartalék bányafa-telep pedig a senkiföldjére került, kiteve a mindkét irányból állandósult belövéseknek.” Lásd Csiffáry 1995, 22.

²⁸³ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 20–21.

szögelési pont (Vaskapu) – 299-es magaslat (Látó-hegy) – a Sáros-völgyben lévő kőfejtő – 309-es magaslat (Strázsa-hegy) – Esztergom-Tábor – 335-ös magaslat (Kis-Kőszikla) – a csolnoki Szent Borbála-bányászteleptől délre.²⁸⁴

Ez nagyjából megegyezik Temesy Károly utász alhadnagy leírásával, aki az alábbiakban vázolta fel a német–magyar védelmi vonalat és a védők általános helyzetét: „1945. március 18. Reggel eligazítást tartott Febér vezérőrnagy [helyesen: Fejér Géza vezérőrnagy – M. T.]. *A hadosztályparancsnokságon ott volt ez a bizonyos Karlause alezredes [helyesen: Karleusa Lajos alezredes – M. T.], Jónás ezredes és még sok tiszt. A tüzérség parancsnoka súlyosnak ítélte a napi helyzetet. Az oroszok támadásra készülnek Bécs irányában minden frontszakaszon – mondta. Felkészültségünk siralmas, sok a katonai függelemsértés, szökések is előfordulnak. Sajnos ezek nem mindig sikerültek. Az oroszok az aknazár előtt rendre lelőtték őket. A törzstisztek bizonytalankodnak. Szálasit legalább 80 százalékunk utálta, csak egy kis csoport bízott a csodafegyverben – élükön Karlause alezredes!*

A németek teljesen kivonták egységeiket Esztergomból, csak kisebb csoportok rámoltak, futkos-tak. Bicske irányából nebéztüzérség távoli moraja hallatszott egyre fokozódó ütemben. Az oroszok éjjel Szob-Dömös (Visegrád?) térségében gyülekeznek. Motorcsónakok, nehezebb vízjárművek motorzúgását lehet hallani. A köd miatt sem a Bazilika kupolájában elhelyezett figyelőállásból, sem a Szamárbergéről nem látunk semmit...

A [magyar 23. tartalék] hadosztály részére teljes visszavonulás volt elrendelve, erről tájékoztattam katonáimat is. Vártam Karlause és törzse hívását, ami egy órán belül meg is történt. Megbeszélésre hívott a városzéli Wolf-árokhoz [a pilismaróti vámnál], és itt aknazár és lövészárk ásását rendelte el. Karlause az irányítást teljesen magához vonta, parancsot csak tőle lehetett elfogadni. A városban senkit, még a nyilasokat és a Tanács vezetőségét sem tájékoztatták a város tervezett feladásáról. Éjjel a Pilismaróti gerincről az oroszok hangosbmondón átállásra szólítják fel a magyar alakulatokat: Magyar katonák, ne harcoljatok tovább a nyilasokkal! Tagadjátok meg a parancsot, szökjétek át a frontvonalon!”²⁸⁵

„1945. márc. 18. éjjel. Hajnali kettő körül Karlause alezredes eligazítást rendelt el, melyen a még itt-tartózkodó egységek parancsnokai kötelesek voltak megjelenni. Az eligazítás lényege a következő volt: *A Duna-vonalnál, a Búbánat-völgynél, Fáríkút – Vaskapu, és a Babosoknál lévő egységek vonuljanak vissza a táti út megjelölt térségébe. A Babosoknál maradt egy nagyobb német egység, de motorizált felszerelés nélkül.*”²⁸⁶

A nap folyamán a 265. gárda-lövészezred 1. és 3. lövészszázlójára megfigyelést végzett, harcbiztosító szolgálatot látott el és műszaki munkálatokat folytatott. A parancsnoki tartalék (a páncéltörőpuskás-század és géppisztolyosok) Pilisszentléleknél har-

²⁸⁴ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 20.

²⁸⁵ Temesy 2004a.

²⁸⁶ Temesy 2004b.

cászati felkészítésen vett részt. Az ezred az ellenségnek okozott 20 főnyi veszteséget jelentett, ezzel szemben saját vesztesége egy sebesült volt.

A 86. gárda-lövészhadosztály arcvonalának középső szakaszán a 263. gárda-lövészezred megfigyelést és biztosítást végzett, valamint műszaki munkálatokkal állásait javította. Az ezred önálló kiképzőszázada Kesztölc északnyugati részén volt ezredparancsnoki tartalékban, és harci kiképzésen vett részt. A nap folyamán az ezred tüzer-ségi- és aknavetőtűzzel mintegy 21 főnyi veszteséget okozott a vele szemben álló ellenségnek, további kilenc fővel mesterlövészek végeztek, két főt pedig állványos géppuskával lőttek le. A 263. gárda-lövészezred saját vesztesége 5 sebesült volt.

A 260. gárda-lövészezred az ellenség megfigyelését végezte, biztosította a területét, és a személyi állományt töltötte fel hadianyaggal.²⁸⁷

Március 19-én a 265. gárda-lövészezred továbbra is az ellenség megfigyelését végezte, valamint felkészült arra, hogy rohamcsoportként működjön a Sáros-völgyben lévő kőfejtő irányában. Délután egy 20 fős csoport felderítést végzett a kőfejtő irányába, azonban erős ellenséges tűzbe ütközött, és nem jutott tovább. Több ellenséges tüzelőállást felderítettek, majd visszahúzódtak a kiindulási állásokba. Az ezred öt sebesültet és három halottat veszített.

A 263. gárda-lövészezred alakulatai a nap folyamán biztosító szolgálatot láttak el, valamint az ellenség megfigyelését végezték. Az ezred megerősített lövészszázadaival felkészült arra, hogy támadást indítson a Tábla-hegy irányába. 10 órától egy 20 fős csoporttal nagyjából 300 métert nyomult előre, de a katonák erős ellenséges elhárító tűzzel találták szembe magukat, ezért lefeküdtek, és beásták magukat. A 263. gárda-lövészezred halottakban 12 főnyi veszteséget okozott az ellenségnek, ezzel szemben saját vesztesége egy sebesült volt.²⁸⁸

A 86. gárda-lövészhadosztály március 19-én azt a feladatot kapta, hogy támadjon a Bécs felé vezető Dorog–Tát műút mentén, jusson ki a Tokod–Tát terepszakaszra, és lépjen érintkezésbe a 83. tengerészgyalog-dandár Tátnál partra szállt erőivel. A hadosztálytörzs 20 órakor kelt 0035/OP számú utasítása részletesen meghatározta a hadosztály által elérendő célokat:

- A 265. gárda-lövészezred 18 óra 40 perctől végezzen aktív felderítő vállalkozásokat, és készüljön fel egy Esztergom–Zsidópuszta irányú támadásra. A jobbszárnyán lévő 265/1. lövészszázalaj zárja le Zsidópusztánál a Duna partja felőli irányt az Esztergom–Zsidópuszta szakaszon.
- A 263. gárda-lövészezred adjon tűztámogatást balszárnyának. Foglalja el Esztergom-Tábort, majd Tokod-Üveggyár északi részét,²⁸⁹ a továbbiakban pedig

²⁸⁷ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 20–21.

²⁸⁸ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 22–23.

²⁸⁹ Az eredeti iratban a „Tokod vasútállomástól északra lévő névtelen település északi részét” kifejezés szerepel.

vegye birtokba Tátot, és lépjen érintkezésbe a 83. tengerészgyalog-dandárral. A 309-es magaslat (Strázsa-hegy) és a Sáros-völgyben lévő kőfejtő elfoglalása után a 263. gárda-lövészezred 3. lövészászlóalja maradjon a második lépcsőben az ezred jobbszárnya mögött.

- A 263. gárda-lövészezred gyalogságát támogató tüzércsoportja: a 191. gárda-tüzérezred 1., 3., 6. és 7. ütege, valamint a 93. önálló gárda páncélvadász tüzérosztály egy ütege. A csoport parancsnoka a 191. gárda-tüzérezred parancsnoka.
- A 260. gárda-lövészezred a jobbszárnyán a főirányba tevékenykedjen. Foglalja el Tokod vasútállomást, majd a későbbiekben jusson ki a Tát (kizárva)–Tokod terepszakaszra. A 260. gárda-lövészezred 3. lövészászlóalja önálló, szakaszerejű csoportokkal fésülje át a 335-ös háromszögelési pont (Kis-Kőszikla) déli lejtőjét és a Getét, majd jusson ki Tokodra. A 260. gárda-lövészezred 2. lövészászlóalja legyen a második lépcsőben az ezred jobbszárnyán.
- A 265. gárda-lövészezred 1. lövészászlóalja és a 93. önálló gárda-aknavetőosztály a hadosztályparancsnok tartaléka a Tát és Dorog közötti műútnál, a 260. gárda-lövészezred mögött 3 kilométerre.
- A 99. lövészászlóalj a sötétség beálltával megtisztítja az aknáktól a következő irányokat: a Duna mentén futó út – Esztergom, Pilisszentlélek, Keszölc–Esztergom-Tábor, Dorog–Tát, Dorog–Esztergom-Tábor.
- A hadosztálytüzérség fő feladata, hogy támogassa a 263. és 260. gárda-lövészezredek támadását, ezen kívül támogassa a 263. gárda-lövészezred jobbszárnyát és a 260. gárda-lövészezred balszárnyát.
- Az alakulatok parancsnokai tartsák észben, hogy 1945. március 19-ről 20-ára virradó éjszaka Tát térségében tengerészgyalogosok szállnak partra.
- Az alakulatok parancsnokai a támadás kezdete előtt telefonon, rádión és lovas futár útján vegyék fel a kapcsolatot.
- A hadosztályparancsnokság Leányvárról Dorogra települ át.²⁹⁰

Wisegrádnál este 21 órakor megkezdődött a 144. tengerészgyalogos zászlóalj behajózása. A zászlóaljat egy géppisztolyos századdal, valamint a 472. büntetőszázaddal erősítették meg. A deszant teljes létszáma így 536 fő volt, nehézfegyverzetét pedig két 45 mm-es ágyú, hét 82 mm-es aknavető és hat állványos géppuska alkotta. A vezérhajó 21 óra 45 perckor futott ki, majd 400–500 méteres térközökkel a többi páncélnaszád is felzárkózott. 22 órakor a tűztámogatásra kijelölt hajók is elfoglalták a helyüket a karaván élén.²⁹¹

²⁹⁰ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 21–22.

²⁹¹ Szekeresné 1980, 108.; Sárosi 2019b.

Mindeközben 21.30-kor az 5. léghadsereg bombázói is felszálltak, hogy Esztergom, Párkány és Tát bombázásával leplezzék a hajók mozgását.

23 óra 48 perckor Butvin kapitány jelentette, hogy hogy a hajók áthaladtak a frontvonalon.

A leplező légi tevékenység ellenére a Szamár-hegynél védekező magyar alakulatok észlelték a Dunán felfelé haladó naszádokat. Így írt erről Temesy Károly utász alhadnagy: „...Március 19-én 22 óra körül a Szamárhegyről nagy motorzajt hallottunk a Duna irányából. A sűrű köd miatt azonban nem láttunk semmit. Párkánynál, ahol elsősorban németek voltak, a dunai védelem nem volt kiépítve, még csak gyalogsági állások se voltak. Ez nagy hiba volt a hadművelleti osztály részéről. Az oroszok hírszerzése pontosan működött. A sűrű ködben begyemenetben időnként feltűntek a motoros naszádok. A parancsnokságtól még mindig nem jött intézkedés! A motorosok elérték Párkányt és a víz szélén húztak felfelé. Négy-öt hajótest már átkelt a hidroncsok felett és távoztak Istenbegy irányába. Rövid idő múlva gépágyú szolgált meg, majd szörnyű orosz kiabálás! A naszádok megálltak, pillanatnyi csend következett. Az országzászlónál három magyar és egy német katona gépágyúval lőtte az elvonuló hajókat. A naszád megsérült, elakadt, még hajnalban is hallani lehetett a szörnyű kiabálást, de a köd miatt nem láttunk semmit...”²⁹²

A páncélnaszádokat az éppen járőröző Márkus Pál, a m. kir. 101. gépkocsizó vezényelző-kapitány is látta: „Március 19-én éjszaka – szokásos járőrözésemet végezve a Honvéd temető és a Búbánati völgy között a Dunaparton – a víz felől egyre erősödő morajlásra figyeltem fel. Hamarosan a sötét éjszakában még sötétebb rémárnyak tűntek fel a vízzen, a város felé úszva. Orosz hadihajók! Géppuskatűzzel kísértük útjukat, kopogott a páncélzatuk, de rendületlenül haladtak, míg a Nagyhid táján el nem tűntek.”²⁹³

A Mária Valéria hídát március 20-án 00 óra 20 perckor érte el az első hajó, majd 00 óra 25 perckor sikeresen átkelt a roncsok között. A német–magyar védelem azonban felfedezte a páncélnaszádokat, és tűz alá vette azokat. Ennek ellenére a hajóknak sikerült az átkelés, egyedül a 7. számú páncélnaszád futott rá a vízben lévő roncsokra, amely során léket is kapott. A bajba jutott hajót a 411. számú páncélnaszád vontatta le a roncsokról, majd felvette a rajta lévőket. Bár a sérült naszádot megpróbálták magukkal vontatni, az nem sokkal később, az 1713-as folyamkilométernél elsüllyedt.

A szovjetek éjjel 1 óra 20 perckor Táttól 3-4 kilométerre nyugatra, a 111-es magassági pontnál szálltak partra. A szerencsétlenül járt 7. számú páncélnaszád segítségére siető 411. számú páncélnaszád azonban lemaradt, és így rossz helyen, a tati szigeten tette partra a deszantot.²⁹⁴

A szovjetek mintegy 40 perc alatt hídfőt foglaltak, majd a bécsi utat és a vasútvonalat átvágva délkeleti irányba nyomultak előre. Mindezzel az Esztergomnál lévő

²⁹² Temesy 2004a.

²⁹³ Márkus Pál visszaemlékezése, 4.

²⁹⁴ Szekeresné 1980, 108–110.

német és magyar csapatok visszavonulási útját is elvágták. Reggelre a hídfő kiterjedése mintegy 3 kilométer széles és 4 kilométer mély volt.²⁹⁵ 144. tengerészgyalogos zászlóalj 1. százada Tát irányában védekezett. Az egyik 45 mm-es löveget a bécsi út szélén állították fel. A 2. és 3. század Mogyorósbánya felé fordulva ásta be magát. A 472. büntetőszázad Nyergesújfalu felé, a géppisztolyos század pedig északkeleti irányban egy dombon foglalt védőállást.²⁹⁶

A szovjet partraszállásról a Dél hadseregcsoport március 20-án reggel a 711. gyaloghadosztály meg nem erősített jelentéséből értesült. A helyzet tisztázatlanságát mutatja, hogy a Dél Hadseregcsoport hadinaplója szerint Nyergesújfalutól 7 kilométerre keletre (Tátnál) mintegy 70 csónak ért partot.²⁹⁷ Amint azonban az látható, a németek jelentősen túlbecsülték a partra szállt szovjet erők nagyságát.

Március 20-án a 86. gárda-lövészadosztály jobbszárnyán a 265. gárda-lövészezred 1. lövészzászlóalja a 206. önálló büntetőszázaddal a tüzéségi tűz alatt, az ellenséges aknamezőt felszámoló tengerészgyalogosokkal együttműködve 11 óra 30 perc körül elfoglalta a Szamár-hegyet, majd déli irányba, a 209-es magaslat felé támadott. Megközelítették az ellenséges lövészárkot, és tűzharcot vívva lassan haladtak tovább.²⁹⁸

A harcokban részt vevő Birkmayer György így emlékezett vissza a Búbánat-völgyben lezajlott eseményekre: „Reggel négykor²⁹⁹ aztán mi is megkaptuk az elvonulási parancsot. Akkor a százados úr az én szakaszomat jelölte ki utóvédnek, hogy foglaljuk el az egész állást, míg a század visszavonul. Na, ezt már az oroszok is észrevették. Alig mehetett még pár száz métert a századunk, egyszer csak halljuk az állásokban: »Hurri-Hurri-Hurri«, robamoztak az oroszok. Hát olyan nagy tömegben jöttek...! Észrevették, hogy a magyarok is elvonulnak, ezért megrobamozták a menekülőket, de nem a mi arcvonalunkról, hanem oldalról, valahogy pont derékba kaphatták a századunkat, és szét is szórták. Mikor már megvolt a robam, én a szakaszommal nem arra vonultam, amerre kijelölték, inkább, hogy kitérjünk az oroszok elől, elindultunk a Duna felé.

Visszafelé már nem is tudtunk erőt kifejezni, lőni, annyira üldöztek. Itt, a visszavonulás alatt sokkal több emberünk esett el, mint az állásokban januártól. Mindent eldobáltunk útközben, még a golyószórókat is talán, nagyon csúnya világ volt. Apám, aki megjárta az első világháborút, mikor elindultam, adott egy nagy konzervet, hogy azt majd csak akkor nyissam meg, amikor már a derékszíjat is megenném. Na, nem is nyitottam ki, de a menekülés alatt úgy dobtam el, hogy csak na!”³⁰⁰

Mindeközben a 265. gárda-lövészezred balszárnyán a 3. lövészzászlóalj a tüzéségi tűzcsoportot követően átjutott a 299-es magaslat (Látó-hegy) déli oldalán lévő akname-

²⁹⁵ Nagy 1970, 53.

²⁹⁶ Szekeresné 1980, 113–114.

²⁹⁷ Számvéber 2017, 321.

²⁹⁸ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 24.

²⁹⁹ Birkmayer tévesen március 23-ára teszi a visszavonulás időpontját.

³⁰⁰ A Birkmayer Györggyel készült interjút lásd: Birkmayer György visszaemlékezése.

zón, 12 órakor pedig visszavert egy ellenséges ellentámadást, amelyben nagyjából 30 fő vett részt. A nap folyamán a 265. gárda-lövészezred 21 hadifoglyot ejtett, saját vesztesége egy halott és hat sebesült volt.

A 86. gárda-lövészhadosztály arcvonalának középső szakaszán a 263. gárda-lövészezred a tüzérségi előkészítést követően leküzdötte az ellenséges aknamezőt, és betört a német lövészárkokba. A németek négy ellentámadást is indítottak, azonban a szovjetek visszaverték azokat, sőt az állások első vonalát is elfoglalták, és folytatták a támadást a Strázsa-hegy irányában. Az ezred aznap öt halottat és 14 sebesültet veszített.

Dorognál a 260. gárda-lövészezred 1. lövészászlóalja támadást intézett a 335. magaslát irányába (Kis-Kőszikla), de erős gépfegyver- és aknatűzbe került. Balszárnyával 500 métert nyomult előre. A 3. lövészászlóalj folytatta a védekezést az arcvonalszakaszán. Ez idő alatt a 2. lövészászlóalj (az 5. lövészszázad nélkül) Leányváron volt készenlétben az 1. lövészászlóalj második lépcsőjeként. A 260. gárda-lövészezred aznap öt géppuskát semmisített meg, valamint az ellenségnek okozott 30 főnyi személyi veszteséget jelentett. Saját vesztesége hat halott és 12 sebesült volt.³⁰¹

Eközben Esztergomban Einczinger Ferenc feljegyezte naplójában, hogy a Nyilas-keresztes Párt Hungarista Mozgalom helyi vezetősége a Dunán átkelve Párkány irányában elmenekült Esztergomból, délután pedig a rendőrség és a csendőrség is távozott a városból: *„Délután autóbusz állt meg a rendőrség előtt, annak tetejét lázas sietséggel kényításkákkal, csomagokkal rakták meg, és a M. kir. rendőrség esztergomi kapitányságának tisztikara és a legénység egy része abban elhelyezkedve 5 óra felé útnak indult. Többi altiszt és legénységi tag kerékpáron távozott. Csendőrség szintén elhagyta állomásbelyét. Honvédek teljes felszerelésükkel vonultak le a hegyekből, mindezeket az orosz közeledése idézte elő.”*³⁰²

Március 20-án a német 711. gyaloghadosztály több támadást is intézett a táti szovjet hídfő ellen, azonban továbbra sem tudta felszámolni azt.³⁰³ Sőt, március 21-én hajnalban a szovjetek egy újabb vállalkozással erősítették meg a hídfőben harcoló erőiket.

A táti hídfőbe szánt utánpótlás szállítására kijelölt naszádok előbb Dömösnél gyülekeztek, azonban mivel az arcvonalból kivont 305. tengerészgyalogos zászlóalj nem érkezett volna meg a kijelölt időpontra, a hajókat Basaharcra vonták előre. A behajózás is lassabban ment, mint a 144. tengerészgyalogos zászlóalj esetében, így a 14 pánccelnaszádból, négy aknarakó motoros bárkából és két aknaszedő hajóból álló konvoj, felületén 330 deszantossal, 12 tonna lőszerrel, két 45 mm-es páncceltörő ágyúval, 15 golyószóróval, gyógyszerekkel és élelmiszerrel csak március 21-én éjjel 2 óra 5 perckor tudott kihajózni.

³⁰¹ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 24–25.

³⁰² Einczinger Ferenc 1945. március 20-ai naplóbejegyzése: Einczinger Ferenc naplója, 195–196.

³⁰³ Nagy 1970, 54.

A páncélnaszádok 2 óra 50 perckor érték el a Mária Valéria híd roncsait, amelyet a németek füstfüggőnnyel takartak el. Amint a partvédelem észlelte a hajók közeledését, tüzet nyitott a hídpillérek irányába. A tüzet a 10. gárda-lövészhadtest lövegei viszonozták. A páncélnaszádok ilyen körülmények között is megkísérelték az átkelést, de kötélük felbomlott, Butvin kapitány pedig végül kénytelen volt kiadni a visszavonulási parancsot. A parancs azonban nem jutott el az összes hajóhoz, ezért a 131., 324. és 433. számú páncélnaszád, valamint a 220. és 223. számú aknaszedő hajó megkísérelte az átjutást a hídroncok között. A 131. számú páncélnaszád az áttörést követően találatot kapott, és kigyulladt, majd legénységével a fedélzetén elsüllyedt. Végül négy hajó érte el a táti hídfőt, ahol 4 órakor 70 főt, egy 45 mm-es löveget és 61 láda lőszert tettek partra.³⁰⁴

Március 20-án Heszlényi József vezérezredes, a magyar 3. hadsereg parancsnoka engedélyt kért Esztergom kiürítésére, mert a túlerővel szemben nem lehetett tartani a kiszögellést, azonban Heinz Guderian vezérezredes, a német szárazföldi haderő megbízott vezérkari főnöke ezt elutasította.³⁰⁵

A 86. gárda-lövészhadosztály március 21-ei támadásáról a hadosztálytörzs 0036/OP számú parancsa intézkedett. Ennek főbb pontjai:

- A 263. és a 260. gárda-lövészezred törje át az ellenség állásait a Sáros-völgyben lévő kőfejtő – Strázsa-hegy – Esztergom-Tábor arcvonalon és támadjon Tát irányába.
- A 263. gárda-lövészezred március 21-én hajnali 4 órától foglalja el kiindulási állásait a Sáros-völgyben lévő kőfejtőtől 800 méterre délkeletre. Közelebbi feladata, hogy elfoglalja a kőfejtőt, a későbbiekben pedig vegye birtokba Esztergom-Tábor északi részét. Jusson ki a Duna jobb partjára, a Körtvélyes-sziget keleti feléhez, és érje el a Zsidópusztától 1 kilométerre keletre lévő hidat. A támadás súlypontját helyezze balszárnyára. Miután elvégezte feladatát, fedezze a hadosztály jobbszárnyát Esztergom felől.
- A 260. gárda-lövészezred 3. lövészászlóalja vegye birtokba az ezred egész védelmi szakaszát, 2. lövészászlóaljának egy százada pedig helyettesítse a 263. gárda-lövészezredet Dorog nyugati részétől egészen a Strázsa-hegytől 400 méterre délre található névtelen magaslatig. A 260. gárda-lövészezred többi alegysége a 206. önálló büntetőszázaddal együtt hajnali 4 órától foglalja el megindulási állásait. Közelebbi feladatuk, hogy foglalják el a Strázsa-hegytől 400 méterre délre lévő névtelen magaslatot, vegyék birtokba Esztergom-Tábor déli részét, majd ezt követően támadjanak tovább Tokod vasútállomás irányába. A támadás súlypontját helyezték a jobbszárnyra.

³⁰⁴ Szekeresné 1980, 116–117.

³⁰⁵ Nagy 1970, 55.

- A 265. gárda-lövészezred 3. lövészászlóalja vegye birtokba a 299-es magaslatot (Látó-hegy).
- A készenlélet hajnali 5 órára kell elérni, a támadás kezdete: március 21. reggel 8 óra.
- A hadosztálytüzérség lőjön tűzősszpontosításokat a felfedezett ellenséges célpontok ellen. A 263. gárda-lövészezredet támogatja: a 191. gárda-tüzérezred 1. tüzérosztálya (egy üteg kivételével), a 93. önálló gárda páncélvadász tüzérosztály egy ütege, a 191. gárda-tüzérezred 6. ütege. A 260. gárda-lövészezredet támogatja: a 191. gárda-tüzérezred 1. és 7. ütege, a 93. önálló gárda páncélvadász tüzérosztály egyik ütege. A támadás előtti tüzérségi tűzrajtaütésben minden tüzérségi fegyver, aknavető vegyen részt. Tüzérségi előkészítés: 5 perces tüzérségi tűzrajtaütés.
- A gyalogság megindulási állásai legalább 150-200 méterre legyenek az ellenség peremvonalától.
- Az ezredparancsnokok fordítsanak külön figyelmet arra, hogy minden fegyver tűzét ellenőrizzék. A tüzelési feladatot igényesen hajtsák végre.
- Lőszerfelhasználás a tűzcsapás során: 0,2 javadalmazás, a mélységi harc során: 0,3 javadalmazás.
- Az utászászlóaljak számolják fel a saját és az ellenséges aknamezőket a 263. és a 260. gárda-lövészezred parancsnokainak utasításai alapján.
- Hadosztálytartalék: a 265. gárda-lövészezred 2. zászlóalja, valamint a 93. önálló gárda páncélvadász tüzérosztály egy ütege, a 92. tüzérezred egy ütege – Leányvár térségében.³⁰⁶

A környező magaslatokról Esztergomba visszahúzódtott honvédek hangulatáról az alábbiakat jegyezte fel a március 21-én naplórásba kezdő Szívós Donát Szent Benedek-rendi szerzetes, a bencés gimnázium igazgatója: „*A katonák elvonulnak. 6-kor még irtózatos ágyúzás, aknázás. A magyar katonák szomorúan lézengenek. Nincs vezetőjük. Nem tudják, mit csináljanak: szeretnének maradni, de félnek.*”³⁰⁷ Einczinger Ferenc pedig így írt az Einczinger sütődében dolgozó honvédekről: „*Reggelre már 4 órákor parancsot kaptak az itt dolgozó katonák, hogy riadókészenlétebe helyezkedjenek. 7 órákor el is indultak, de négy visszajött, mert Tát felé máris nem szabad az út; eddig kellett volna az utasítás szerint gyalogniuk. András zászlóst csapatteste itt hagyta. Mire kiküldetéséből visszaérkezett, üresen találta helyüket, de még fegyvereit is elvitték. Az Orbán-kápolnától egy csonka bambusz halászbottal érkezett, fáradtságtól kimerülten ide. Írásos utasítást kapott, hogy 2 teberautó aknát rakjon le a táti úton.*

³⁰⁶ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, lí. 23–24.

³⁰⁷ PFKK BK 734 V. doboz 2. dokumentum, Napló 1945. III. 21. – VI. 29. I. füzet, 1945. március 21-ei naplóbejegyzés.

A lövöldözés mind sűrűbb lesz, sőt gyakran repülő bombázások is járnak felettünk, és így gyakran vonulunk le a pincébe. A visszamaradt honvédek közül az egyik bírja az orosz nyelvet, Februáron fogságukban volt, és tolmácsi irodai szolgálatot teljesített. Ezúttal is ilyen szerepre vár; megadják magukat katonai ruhába öltözve, s nem próbálkoznak ábruhával.”³⁰⁸

Március 21-én a 265. gárda-lövészezred 1. lövészászlóalja a 206. önálló büntető-zászlóaljjal, együttműködve a tengerészgyalogosokkal, 15 óra körül birtokba vette Esztergom északi részét. A 3. lövészászlóalj ugyanakkor a város déli részét foglalta el. A harcok során az ezred az ellenségnek okozott alábbi veszteséget jelentette: egy 75 mm-es ágyú, egy 40 mm-es ágyú, öt állványos géppuska, két 81 mm-es aknavető, 79 puska, megölve vagy megsebesítve: 130 katona és tiszt. Ezen felül 52 katonát hadifogságba ejtettek. A 265. gárda-lövészezred saját vesztesége ezzel szemben 11 halott és 44 sebesült volt.

A 263. gárda-lövészezred 15 óra körül kijutott a Duna déli partjára, a Körtvélyesziget keleti felére, valamint a Zsidópusztától 1 kilométerre keletre lévő hidacskaig. Az ezred a nap folyamán hat ellenséges tüzelőállást semmisített meg, valamint 73 főnyi veszteséget okozott elesettekben. Saját vesztesége mindössze 11 halott és 44 sebesült volt.

A 86. gárda-lövészadosztály balszárnyán a 260. gárda-lövészezred március 21-én a következő terepszakasgra jutott ki: Zsidópusztától 500 méterre délkeletre – a Kenyérmező-majornál lévő vasúti háromszög nyugati sarka – Esztergom-Tábortól délnyugatra 2 kilométerre lévő útkereszteződés. Sebesültekben és halottakban 150 főnyi veszteséget okozott, 18 főt pedig hadifogságba ejtett.³⁰⁹

A szovjet előnyomulás a német 711. gyaloghadosztály balszárnyát a Körtvélyesziget kelet 2 kilométer – Zsidópuszta vonalig nyomta vissza.³¹⁰ A honvédek visszavonulására az alábbiképpen emlékezett vissza Márkus Pál: „Az ostrom utolsó mozzanataiboz tartozik, hogy március 21-én csak a város széléig hátráltunk. Esztergomban körkörös védelmet terveztek, a várost erődítmény vette körül, a Szamárhegytől a dunai Szénrakodóig: kívülről mély harcokcsárirok (élnek-e még azok az esztergomiak, akik építették?) előtte és mögötte a város felé sűrű gyümölcsös, szőlő. Az elképzelés jó volt, csak mi éppen ellentétes irányba kényszerültünk: előttiünk, a város felé a sűrűn fedett, beláthatatlan terep, mögöttünk a síkság és a mély árok. Védhetetlen vonal.”³¹¹

Ezzel Esztergom másodszor is – immár véglegesen – szovjet kézre került.

³⁰⁸ Einczinger Ferenc 1945. március 21-ei naplóbejegyzése. Einczinger Ferenc naplója, 196–197.

³⁰⁹ CAMO, f. 1244, op. 1, gy. 22, li. 25–26.

³¹⁰ Számvéber 2017, 347.

³¹¹ Márkus Pál visszaemlékezése, 4.

Élet a front elvonulását követő hetekben

A fegyverek elhallgatásával még nem értek véget a lakosság megpróbáltatásai. A szovjet csapatok második bevonulását követően a városlakók ismét sokat szenvedtek a katonák fosztogatásaitól és erőszakoskodásaitól. Többször jártak zabráló szovjet katonák Einczinger Sándor lakásában is. Testvére, Einczinger Ferenc az alábbiakat jegyezte meg ezekkel kapcsolatban: „Az első társaság szintén németeket és puskát keresett; ez az általános jogcím az élelem és ital kutasára.”³¹² Március 23-ával az Einczinger sütődét is lefoglalták, amely attól kezdve a szovjet katonaságnak termelt.³¹³ Szívós Donát a zabrálókkal kapcsolatban megjegyezte: „Feltűnő, hogy a karácsonyi megszálláskor az oroszok nem emlegették a »burzsuj« szót, most azonban egész sokszor szerepel.”³¹⁴

A primási palota kifosztására is 1945 tavaszán került sor. Egy névtelenségbe burkolózó teológushallgató így emlékezett vissza erre: „Március végén több orosz katonát láttam lóháton, akik lovaikat miseruhákkal terítették le, derekukat fehéringulussal díszítették, kezükben pedig kebelyt tartottak. Így lovagoltak nagy büszkén körben a városban. A templomokból az összes miseruhákat elvitték, és az arany kegytárgyakat, amit nem tudtak eldugni előlük.

A primás két fekete lován napokon keresztül veszekedtek az oroszok. Mindig az ilt rajta, aki erősebb volt.

A primási palotát már az első alkalommal is kirabolták, de Esztergom másodszori eleste után teljesen kiürítették. A szőnyeget és képeket mind elvitték, vagy összetörték, és a végén még az ajtókat és ablakokat is kiakasztották.”³¹⁵

A szovjet katonák brutalitását a ferences rendház Historia Domusa is megörököltette: „Különösebb kellemetlenséget csak egyik rendtársunk, P. Balázs Máriusz állott ki az oroszok részéről, mikor a hegyek közé ment az egyik alkalommal, hogy istentiszteletet tartson a Sz. Orbán-kápolnában a környéken pincékben rejtőző lakosságnak. Egyik kimenetekor kozák lovassal találkozott, aki gumival verve faggatni kezdte, apró holmijaitól: bekecsétől, órájától, bicskájától, pénztárcájától, érmektől és aktatásakájától kifosztotta, majd utóbb éjjel is rátalált társával ugyanaz a kozák, mikor kikutatta a házát, a lakást, és onnét is vitt el dolgokat. Különösen kutatott orvosságtabletták után nemi baja ellen...”³¹⁶

Újra kezdetét vette a nők zaklatása is, amit a korábban már idézett harmadéves teológushallgató is megemlégett visszaemlékezésében: „1945. március 21-e körül Esztergom újból orosz kézre került, és a nőkkel szembeni brutalitás folytatódott ott, ahol január 7-én³¹⁷ abba-

³¹² Einczinger Ferenc 1945. március 22-ei naplóbejegyzése: Einczinger Ferenc naplója, 202.

³¹³ Einczinger Ferenc 1945. március 22-ei naplóbejegyzése. Einczinger Ferenc naplója, 203.

³¹⁴ PFKK BK, 734 V. doboz 2. dokumentum, Napló 1945. III. 21. – VI. 29. I. füzet, 1945. március 28-ai naplóbejegyzés.

³¹⁵ HU-OSA-300-1-2-53126, 4.

³¹⁶ HU-MFL-VII.9. Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa, 314.

³¹⁷ A visszaemlékező téved ezen a ponton: a szovjetek 1945. január 6-án adták fel Esztergomot.

hagyták. Ezen a téren csak július elején mutatkozott javulás.”³¹⁸ Szívós Donát is feljegyezte naplójában: „A városban az anyák jajgatnak, sírnak, rejtik a lányokat.”³¹⁹ Később azonban egy szerencsés megszabadulás történetét is megörökítette: „A Zoárd beengedett hozzánk három lányt, akik az oroszok erőszakoskodása miatt menekültek hozzánk. A padláson rejtette el őket. Míg az elszállásolás folyt, egy ukrán katona megtalálta őket a padláson. Kétségbeesem. De jó az Isten. Az ukrán katona megengedi, hogy az apja, aki éppen ebédet hozott nekik, hazavigye őket, mert mint mondta, ő nem bántja őket, de nem garantálja a többi oroszot.”³²⁰

A férfiakat rendszeresen igazoltatták az utcán, és kényszermunkára vitték őket. „A férfiak robot munkára való felhasználását Esztergom másodszori birtokbavétele után vezették be. Akit elkaptak az utcán, vagy a házakban, azokat kényszermunkára hurcolták el. Ilyenkor mindig azt hangoztatták, hogy »csak egy kis robot, nem kell félni tőle«.

A »kicsi robot« nem is volt olyan kicsi, mert az elhurcoltak sokszor csak hónapok múlva, vagy egyáltalán nem is kerültek vissza.” – olvasható egy visszaemlékezésben.³²¹

Az is tudható, hogy a polgári lakossággal – köztük több esztergomival – szedették össze a táti ütközetben elesettek holttesteit is.³²²

Március végén a szovjetek pontonhidat létesítettek a Dunán, amely a prímási palota és a párkányi hajóállomás között kötötte össze a két partot. Itt is nagy számban dolgoztatták a polgári lakosságot, többek között Bajor Ágost festőművész is megfordult itt. Erről így írt visszaemlékezéseiben: „Egyik napon kora délután engem is nyakoncsíptek, vödört is kellett vinni magammal, a többinek is. A feladat a szivárgó pontonokból a víznek a ki-merése volt. Igaz, hogy állandóan utána szivárgott a víz, a fontos az volt, hogy mi szórakozhattunk. A dolog nem is volt olyan egyszerű, mert a víz elég mélyen volt, s ha a vödörrel hozzá akart férni az ember, csak úgy volt lehetséges, hogy az egyik kezével kapaszkodva lógott a víz felett, míg a másikkal próbálta a vödört megmeríteni. Rövid ideig csak ment a história, de aztán már nem bírta a karom. Az ott lebzselő »davaj« legények jóvoltából csinálni kellett, s így nem láttam más megoldást, mint hogy levettem a cipőmet és harisnyámat, felgyűrtem a nadrágomat és levette télikabátomat, tekintve az április elején szokásos friss időt, némi fogcsikorgatások után, illetve közben beállottam a vagy 30-35 cm magas vízbe. Így már ment jobban az üzem, de nem sokáig, mert a dolog feltűnést keltett, az emberek bámulva nézték a probléma ihletén megoldását, s egyszerre csak bekiabál a partról, melytől 25-30 méterre volt az én pontonom, egy szentgyörgymezzei parasztember, aki úgy látszik, az első világháborúban megtanulva oroszul, tolmácsként szerepelt ott. Azt mondja, hogy a vele levő fiatal orosz tiszt parancsára vegyem fel a cipőmet, és jöjjenek ki a partra. Ez meg is történt. Ott aztán el-

³¹⁸ HU-OSA-300-1-2-53126, 3.

³¹⁹ PFKK BK, 734 V. doboz 2. dokumentum, Napló 1945. III. 21. – VI. 29. I. füzet, 1945. március 23-ai naplóbejegyzés.

³²⁰ PFKK BK, 734 V. doboz 2. dokumentum, Napló 1945. III. 21. – VI. 29. I. füzet, 1945. március 24-ei naplóbejegyzés.

³²¹ HU-OSA-300-1-2-53126, 6.

³²² Einczinger Ferenc 1945. március 24-ei naplóbejegyzése: Einczinger Ferenc naplója, 210.

mondja, hogy az orosz tudomást szerzett »bósi« gesztusomról, valamint arról is, hogy piktor vagyok, s miután ő nagyrabecsiül a művészetet, nem engedi, hogy én tovább is a jéghideg vízben ácsorogjak, hanem azt parancsolja, hogy üljek a lobogó tűzzel égő látványos katlan mellé, és onnan el ne mozduljak. Persze megbatott a dolog, s a tolmácsnak sajnálkozásomat fejeztem ki köszönetem mellett, hogy nincs vélem ceruza és papír, hogy rajzot csinálhatnék protektoromról. Egyben megígértem, hogy másnap délután kijövök újból felszerelve a mondottakkal, hogy szándékomat megvalósítsam. Szürkeületkor azután hazamebettem.”³²³

A város birtokbavételét követően a szovjetek elrendelték a rádiókészülékek beszo-
gáltatását. „3 óraker újból beszo-
gáltattuk a rádiókészüléket anélkül, hogy használtuk volna ka-
rácsony óta. Átvételi száma 135.” – jegyezte fel lemondóan Einczinger Ferenc 1945. március 28-án.³²⁴ Egy visszaemlékező szerint az „összebordott rádiókat egy nagy teremben gyűjtötték, és »így hányták egymásra, mint a krumplit.« Nem adtak róla írást, de néha igen. Hat hét múlva újabb rendeletet adtak ki, hogy a leadott rádiót mindenki hazavibeti. Természetesen senki sem találta meg a magáét, vagy ha meg is találta, már használhatatlan állapotban volt.”³²⁵

Március végén elsőként a Kommunista Párt helyi szervezete alakult meg, párttitkára pedig az Esztergomban addig ismeretlen Lieszkovszki László lett. Áprilisban a Független Kiszgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, a Szociáldemokrata Párt (április 9.) és a Nemzeti Parasztpárt (április 24.) helyi szervezete is létrejött. Április 27-én megkezdte működését az igazolóbizottság is.³²⁶

Április elején a szovjet városparancsnok, Beleuszov alezredes jóváhagyásával kinevezték a város és a vármegye vezetőit, valamint megindulhatott a közigazgatás. A vármegye új főispánja Váradi József, alispánja pedig Martsa Alajos lett, utóbbi azonban öt nap múlva lemondott azzal az indokkal, „hogy nem közigazgatási ember, oda alkalmasabbat válasszanak.” Esztergom polgármesterévé az 1919-es kommunista Mikler Józsefet nevezték ki, aki szintén rövid ideig, mindössze 20 napig töltötte be tisztségét.³²⁷ Leváltásáról az alábbiakat jegyezte fel Bády István: „Az orosz parancsnok [...] megkérdezte Martsa Lajostól [így!]: »mennyi lakosa van Esztergomnak?«. Martsa: »a háborús éveket és veszteségeket figyelembe véve mintegy 22-23 000«. Erre az alezredes érezhető iróniával: »Ennyi ember közül ez a legalkalmasabb?« Ezután kellett megválnia a polgármesterségétől.”³²⁸

Április 28-ától Schalkház Ferenc volt Esztergom megbízott polgármestere.

Az újonnan megalakuló rendőrség új rendőrkapitányt kapott Váradi Árpád, a főispán testvérének személyében. A politikai osztályt Vadász József vezette. Ezt kö-

³²³ Bajor Ágost visszaemlékezése.

³²⁴ Einczinger Ferenc 1945. március 28-ai naplóbejegyzése: Einczinger Ferenc naplója, 220.

³²⁵ HU-OSA-300-1-2-53126, 7.

³²⁶ Bády 1989, 50.

³²⁷ Bády 1989, 52.

³²⁸ Bády 1989, 52.

vetően Esztergomban több rendőrségi visszaélés történt – rendszeresek voltak a le-
tartóztatások, az egyéni vagyongyűjtés és a harácsolás is.³²⁹ Rendőrségi túlkapas ál-
dozata lett Schalkház polgármester is, akit május 16-án tartóztattak le. Ezt követően
a szovjet városparancsnok hozzájárulásával Dr. Hajdú György lett az új polgármes-
ter.³³⁰ A visszaélések híre azonban hamarosan a kommunista párt felsőbb köreihez
is eljutott. 1945. június 6-án Zöld Sándor belügyi államtitkár váratlanul megjelent
Esztergomban, és vizsgálatot kezdeményezett, amelynek később személyi követ-
kezményei is lettek.³³¹

Alig több mint másfél hónappal az Esztergom körüli utolsó harcesemények után
Európában véget ért a második világháború. 1945. május 8-án 17 óra 30 perckor a
béke megünneplésére zenés takarodót tartottak a Széchenyi téren, majd 18 órakor fel-
zúgtak a templomok harangjai. Május 13-án megszüntették az elsötétítést, és a pol-
gármester engedélyezte hajnali 4 órától este 23 óráig az utcán való közlekedést.³³²

KÁROK ÉS VESZTESÉGEK

Háborús anyagi károk Esztergomban

*„Esztergom háború utáni képe lehangoló volt. Magának a Bazilikának, mely mint valami anya-
madár ül a városon és védte az aknátűzben fiait, összes ablakait elvitte a német-orosz hadműveletek
idején a háborús vihar. [...] De nemcsak a Bazilika és a primási palota, hanem a világhírű Ke-
resztény Múzeum, a szeminárium, a tanítóképzők, az iskolák, zárdák, plébániák és mindenféle a
magánházak is tele voltak háborús sebekkel. De mégis a sokat szenvedett nagy múltú városban a
romokon is tovább folyt az élet.”* – emlékezett vissza Esztergomra Mindszenty József érsek,
aki 1945. október 6-án érkezett a városba, ahol másnap beiktatták új hivatalába.³³³

A háborús károk mértékét illetően az első felmérések már 1945-ben elkészültek,³³⁴
azonban a véglegesnek tekinthető kimutatást 1947-ben állította össze a Központi Sta-
tisztikai Hivatal.³³⁵

³²⁹ Bády 1989, 53.

³³⁰ Bády 1989, 48.

³³¹ Wencz 2016, 40.

³³² HU-MNL-KEML-V.2.a. 3510/1945. és 3664/1945. sz. ügyiratok.

³³³ Mindszenty 1989, 79–80.

³³⁴ HU-MNL-KEML-V.2.a. 1/1945. sz. ügyirat.

³³⁵ HU-MNL-KEML-V.2.a. 2815/1949. sz. ügyirat, 32–39.

1944-es adatok szerint Esztergom 3321 épületből állt, ebből 3226 volt lakó- és üzemi épület (3197, illetve 29), és 95 volt köz- és egyházi épület. A KSH által összegzett épületkárokat, valamint azok százalékos arányát az alábbi táblázat mutatja:

1. táblázat. Épületkárok Esztergomban

Sérülés mértéke	Lakó- és üzemi ép.	Köz- és egyházi ép.	Összesen:
Alig	74 (2,3%)	13 (13,7%)	87 (2,6%)
Kevésbé	563 (17,5%)	42 (44,2%)	605 (18,2%)
Nagymértékben	509 (15,8%)	33 (34,7%)	542 (16,3%)
Rommá vált	83 (2,6%)	4 (4,2%)	87 (2,6%)
Összesen:	1229 (38,1%)	92 (96,8%)	1321 (39,8%)

A háború során megsérült épületek a város házainak közel 40%-át tették ki. Az érintett épületek forgalmi értéke 1938-as pengőben kifejezve 41,5 millió pengő volt, míg a bennük esett kár 15,4 millió pengőre (37,1%) rúgott. A KSH számításai szerint így kb. 3000 fő vált hajléktalanná. A középületek közül leg súlyosabban a József nádor laktanya (Kossuth Lajos utca), a Szent Imre utcai (ma Petőfi Sándor utca) iskola, a városháza, a Bazilika és a különböző erdészházak sérültek meg, a DGT hajóállomása pedig rommá vált.³³⁶

Még 1944 nyarán pályázatot írtak ki a Rákóczi tér és a Ferencz József út (ma Bajcsy-Zsilinszky Endre út) rendezéséről. Egy 1945. november 14-én keletkezett irat némi iróniával az alábbiakat jegyzi meg ezzel kapcsolatban: „*Akkor természetesen senki sem gondolta, hogy sok kisajátítási buza-vonát fog szükségtelemné tenni a városig elért háború. A Kossuth Lajos utca szűk torkolatánál álló házak közül kettő bomba telitalálatot kapott, így semmi akadálya, hogy rommá nyilvánítással elérhető legyen az egészséges utca szélesítés.*”³³⁷

Az ipari üzemek közül kevésbé sérült a Knorr János Vasöntöde és Gépgyár a Prímás-szigeten, és az Aero-Ever Kft.; nagymértékben károsodott a Petz Iparművek Konzerv- és Likörgyár, Brutsy Jenő szeszgyára és az Esztergomi Árukereskedelmi Kft. Rommá vált a dunai vízimalom, a székesfőkáptalan malomüzeme és a Schrank-féle likörgyár.³³⁸

Súlyosan megrongálódott a közúthálózat is. A községi utakon lévő 28 hídból 26-ot romboltak le. A Kis-Duna hídjait és a Nagy-Dunán átívelő Mária Valéria hidat 1944.

³³⁶ HU-MNL-KEML-V.2.a. 1/1945. sz. ügyirat, 3.; illetve 2815/1949. sz. ügyirat, 76.

³³⁷ HU-MNL-KEML-V.2.a. 2815/1949 sz. ügyirat, 56.

³³⁸ HU-MNL-KEML-V.2.a. 2815/1949. sz. ügyirat, 82.

december 26-án robbantották fel a visszavonuló német csapatok. A közutak közül a legsúlyosabb károk a Bajcsy-Zsilinszky Endre úton, a Kossuth Lajos, Simor János, Bottyán János és Deák Ferenc utcákban keletkeztek.³³⁹

Szükséges kiemelni a különböző ingóságokban (bútorzat, felszerelés, gépjárműalkalmány, állatállomány, takarmánykészletek) bekövetkezett anyagi károkat is, amelyeket főleg az átvonuló német és szovjet katonaság okozott. A mezőgazdasági javakról készült felmérés szerint 700 db szarvasmarhát, 1200 db sertést, 800 db juhot, 400 db lovat, 8000 db baromfit, 1500 q kenyérgabonát stb. tulajdonított el a katonaság bármiféle ellenszolgáltatás nélkül.³⁴⁰ Jelentős mértékben károsultak a városi tüzelőanyagkészletek és az erdőállomány, amelyeket szintén a katonaság használt fel fűtésre, vagy lövészárkokat/bunkereket készítettek belőlük.

A romok 80%-át még 1945-ben eltakarították, valamint a sérült épületek 60%-ában megtörtént a tetők helyreállítása is. A felrobbantott Kis-Duna hidak pótlására egy cölöphíd épült. A Mária Valéria híd roncsainak eltávolítását 1945 őszén kezdték meg. A csatornahálózat kijavítása nagyjából megtörtént, a két egyesített üzem teljesítménye 85%-os volt. A villanyvezeték súlyosabb hibáit is helyreállították, bár kisebb körzetekben még nem volt villany. Közvilágítás nem volt, az üzem 75%-os kapacitással üzemelt.³⁴¹

A háború után nagyon komoly problémát jelentett a térség robbanóanyagoktól való mentesítése. Az erre vonatkozó eljárásokat a 10.880/1946 M.E., és az azt kiegészítő 5.390/1947 M.E. rendeletek szabályozták. Ennek értelmében mindenkinek jelentenie kellett a saját tulajdonában lévő területen vagy a környezetében visszamaradt robbanóanyagokat. A mentesítés a honvédség dolga volt, a városnak csak azok összegyűjtésében és megsemmisítésében kellett közreműködnie. Azonban a kevés szakember és a feladat monumentalitása miatt csak nagyon lassan haladtak a munkálatok.

A városon kívül eső területek és az erdők megtisztítása haladt a leglassabban. Jól érzékelteti ezt a főerdőtanácsos jelentése 1947. február 8-án: „Az orosz aknamező az Ó úton kezdődik és a Maróti gerincen, Béla tetőn, István tető[n], Nagydagonyán, Tartalékerdőn, Nagycseresepesen, Sárosvölgyön, Lencsevölgyön és Csipkevölgyön vonul keresztül [...]. Az aknamező szélessége 2-10 méter, és az akkori orosz állások előtt vannak. Az aknamezőkben elhelyezett aknák egyrészt egyes magánévének már felszedték az 1946. év nyarán. Ezenkívül még a Macskás erdő részben is van aknamező, melyet a németek készítettek.”³⁴² Egy 1948. július 7-én készült irat már arról számolhatott be, hogy az „aknakutató járőr a váro[s] területén – az erdők kivételével – munkáját befejezte.”³⁴³ A dobogókői út mentén még 1949-ben is tartott a mentesítés.

³³⁹ HU-MNL-KEML-V.2.a. 2815/1949. sz. ügyirat, 45.

³⁴⁰ Kimutatás a háborús cselekmények folytán eltűnt mezőgazdasági javakról, 1945. július 15. HU-MNL-KEML-V.2.a. 1/1945. sz. ügyirat.

³⁴¹ HU-MNL-KEML-V.2.a. 4793/1948. sz. ügyirat, 40–41.

³⁴² HU-MNL-KEML-V.2.a. 2815/1949. sz. ügyirat, 50.

Esztergom második világháborús embervesztése

A helytörténetírás korábban nem foglalkozott részletesen Esztergom második világháborús embervesztésével. Egyedül egy becslés jelent meg a sajtóban, amely szerint 200-an haltak meg katonaként a fronton és a hadifogságban, a civil áldozatok száma pedig kb. 600 főre tehető. A cikk szerint a város vesztesége a zsidó áldozatokkal együtt meghaladta az 1200 főt.³⁴⁴ Részletes, a teljes város területére kiterjedő adatgyűjtésre azonban nem került sor. Valószínűleg ez volt az egyik oka annak, hogy egészen 2019-ig mindössze egy fakeszt emlékeztetett az áldozatokra, amelyet még 1996-ban állítottak ideiglenes jelleggel a Hősök terén.³⁴⁵ Kivételnek számít Szentgyörgymező, ahol a lakossági adatgyűjtést követően 1997-ben avatták fel a településrész saját második világháborús emlékművét.

A veszteségekutatás kiindulópontjai

Kutatásunk során először azt kellett meghatároznunk, hogy kiket tekinthetünk a második világháború áldozatainak. A katonai áldozatok közé soroltuk azokat a katonai szolgálatot teljesítő személyeket, akik a különböző hadműveletek során az arcvonalban vesztették életüket, vagy a katonai szolgálatuk során szerzett sebesülés vagy betegség következtében hunytak el. Ugyanígy ide tartoznak azok is, akik hadifogságban haltak meg. Polgári áldozatnak azok számítanak, akik mint nem katonai szolgálatot teljesítő személyek vesztették életüket légitámadások vagy szárazföldi harcselekmények következtében. De ide soroltuk az elhurcolt polgári személyeket és deportáltakat is.

A háborús embervesztéségek első felmérését már nem sokkal a háborút követően közzétették a Magyar Statisztikai Szemlében. Az 1945. június 30-ai állapotok szerint Komárom-Esztergom megyében 7,2%-kal volt kevesebb a lakosság, mint az 1941. évi népszámlálás idején (199 391 fő helyett 184 999 fő). További lebontásban: a légitámadásokban és a szárazföldi harcokban életét veszttette 1942 fő, elment/elmenekült 11 075 fő, elhurcoltatott/eltűnt 8144 fő. Az elhurcoltak közül zsidó: 1961 fő. 1945. június 30-áig nem tért vissza 3763 elmenekült, illetve 4696 elhurcolt. Utóbbiak közül 1105 fő volt zsidó. A községek által bejelentett háborús átmeneti vagy végleges lélekszámfogyás 11 036 fő (5,5%) volt a már jelzett időpontig.³⁴⁶

Stark Tamás *Magyarország második világháborús embervesztése* című művében megállapította, hogy az újabban írt helytörténeti kutatások általában alátámasztották a fel-

³⁴³ HU-MNL-KEML-V.2.a. 2815/1949. sz. ügyirat, 16.

³⁴⁴ Hósi halottainkra is emlékeztünk. *Esztergom és Vidéke*, 1997. november 6., 1.

³⁴⁵ A keresztet az Esztergom Barátainak Egyesülete és a Rudnay Sándor Kulturális és Városvédő Egyesület állította.

³⁴⁶ Tájékoztató gyorsfelvétel..., 12–13.

mérés megbízhatóságát.³⁴⁷ Sajnos a fentebb említett 1945. évi felmérés településenkénti lebontása egyelőre nem áll rendelkezésünkre, így az általunk összegyűjtött adatokat nem állt módunkban más számokkal összevetni.

Az 1941. évi népszámlálás idején Esztergom lakossága 22 171 fő volt.³⁴⁸ 1945 februárjában a totális mozgósítás jegyében összeírták Esztergom lakosságát, ekkor 13 829 fő helybeli és 2648 menekült tartózkodott a városban.³⁴⁹ Ez a szám annyiban térhet el a valóságtól, hogy a vonatkozó rendelet értelmében azokat is számba kellett venni, akik adott pillanatban nem tartózkodtak a lakhelyükön, de számítani lehetett közeli hazatérésükre. Az ő adataikat a legközelebbi hozzátartozójuk, esetleg lakásadójuk bemondása alapján kellett feljegyezni. Ugyanakkor több forrás, például Jócsik Lajos sokat idézett visszaemlékezése is beszámol arról, hogy a lakosság egy része a város szélén lévő pincesorokon keresett menedéket a háború, illetve a razziázó nyilas párt-szolgálatosok elől, így ezek a személyek valószínűleg nem jelennek meg az összeírás adataiban.³⁵⁰

A világháborút követően a jelenlévő lakosság száma már 19 452 fő, lassan növekvő lélekszámmal.³⁵¹ Beszédes adat, és egyben jól jellemzi a városból elhurcolt leventék arányát is, hogy 1945 áprilisában a bencés gimnázium 380 tanulója közül csak 80 diák kezdte meg tanulmányait, bár számuk egy hét alatt 180 főre növekedett.³⁵² Május 1-jén még mindig 215 fiút vártak haza Esztergom-Táborban.³⁵³ 1947 februárjában még legalább 46 tisz, 26 altiszt, 233 közlegény és 51 levente, azaz mintegy 356 fő volt szovjet hadifogságban.³⁵⁴

Polgári áldozatok

Az első világháborúval ellentétben, a második világháború során az ország teljes területe hadműveleti területté vált, aminek következtében a katonai és polgári veszteségek sokszor nem különülnek el markánsan egymástól. Amint már említettük, a polgári áldozatok közé azokat a katonai szolgálatot nem teljesítő személyeket soroltuk, akik a különböző légi és szárazföldi harcesemények következtében veszítették életüket,

³⁴⁷ Stark 1989, 21.

³⁴⁸ Népszámlálás 1941, 235.

³⁴⁹ HU-MNL-KEML-V.2.a. 883/1945. sz. ügyirat, 6. A felmérés szerint az számított menekültnek, aki 1944. október 1. után települt a városba.

³⁵⁰ Bővebben lásd Miklós 2009a.

³⁵¹ HU-MNL KEML-V.2.a. 4793/1948. sz. ügyirat, 40.

³⁵² Szent István Gimnázium évkönyve 1947, 3.

³⁵³ Csiffáry 1979, 19.

³⁵⁴ A Szovjetunióban lévő esztergomi hadifoglyok névsora. *Szabad Esztergom*, 1947. február 16., 4.

vagy éppen a keresztülvonuló katonaság kegyetlenségeinek lettek áldozatai. De ebbe a kategóriába tartoznak az elhurcoltak és a deportáltak is.

A polgári áldozatokra vonatkozó kutatások során elsősorban az állami halotti anyakönyvek másodpéldányait tanulmányoztuk át. Az állami anyakönyvezésről az 1894. évi XXXIII. törvénycikk³⁵⁵ rendelkezett, amely kimondta, hogy a „születések, házasságok és halálesetek közhitelű nyilvántartására és tanusítására kizárólag a jelen törvény értelmében arra hivatott közegek által vezetett állami anyakönyvek szolgálnak.” A törvény külön fejezetben tárgyalta az egyes anyakönyvek vezetésének módját, és meghatározta a bejegyzendő adatok tartalmát. A halotti anyakönyvek esetében az egyes bejegyzéseknek a következő adatokat kellett tartalmazniuk:

- a bejelentő családi és utóneve, foglalkozása és lakhelye;
- a haláleset helye és ideje;
- az elhalt családi és utóneve, vallása, kora, foglalkozása, lakhelye és születési helye;
- az elhalt élő, elhunyt vagy tőle elvált házastársának családi és utóneve, vagy annak megemlítése, hogy az elhalt nőtlen, illetve hajadon volt;
- az elhalt szüleinek családi és utóneve, foglalkozása és lakhelye;
- a halál oka.

Ha ezek közül valamely adat ismeretlen volt, azt a megjegyzésben kellett megemlíteni. Holttá nyilvánítás esetén a bíróságnak a jogerős határozatot hivatalból kellett közölnie a holttá nyilvánított személy községi illetősége szerint illetékes anyakönyvvezetővel. Amennyiben ez nem volt ismert, akkor a holttá nyilvánított személy születési helyén illetékes anyakönyvvezetőnek kellett eljuttatni az adatokat.³⁵⁶ (A holttányilvánítási eljárásra a továbbiakban még részletesebben visszatérünk.)

Kutatásunk során az állami halotti anyakönyveknek a lakhelyre és a halál okára vonatkozó rovatainak vizsgálatára helyeztük a hangsúlyt. Utóbbiakban olyan bejegyzéseket kerestünk, amelyek egyértelműen háborús körülményekre vonatkoznak, mint például *légítámadás*, *aknatámadás*, *lövés* stb. A kutatás időhatárának kezdőpontjául 1944. március 19-ét, a német megszállás napját határoztuk meg. A vizsgált időszak végpontját viszont már a rendelkezésre álló kutatható anyakönyvek jelölték ki, ami jelen esetben 1969. december 31. volt.

Ezek alapján Esztergom állami halotti anyakönyvéből 239 civil áldozat neve volt kigyűjthető, a környező települések halotti anyakönyveiben pedig további 9 esztergomi halálesetere találtunk adatokat.

Az így elkészült adatbázist vetettük össze Gerendás Jánosné kutatásaival, aki a belvárosi Szent Péter és Pál-plébánia, a Szent Anna-plébánia valamint az Esztergomi Re-

³⁵⁵ 1894. évi XXXIII. tc.

³⁵⁶ Molnár 2006, 313.

formátus Egyházközség halotti anyakönyveiből gyűjtötte ki a második világháború esztergomi áldozatainak adatait. A lakossági adatgyűjtés meghirdetését követően pedig több hasznos információt kaptunk az áldozatok még élő rokonaitól, illetve újabb nevekkel egészíthettük ki az áldozatok névsorát.

Mindezek alapján a második világháború minimum 264 esztergomi polgár életét követelte. A tényleges áldozatok száma azonban ennél magasabb lehetett, ugyanis a háború áldozatai közé kell számítanunk azokat is, akik a háború okozta nélkülözésnek, éhínségnek és betegségeknek estek áldozatul. Ugyanakkor ezek a halálesetek nem jelennek meg egyértelműen a halotti anyakönyvek bejegyzéseiben.

Egy, a háború után keletkezett beszámoló szerint Esztergomot a háború alatt 13 kisebb-nagyobb légitámadás érte, amelyek során 345 fő vesztette életét.³⁵⁷ Bár a forrásból nem derül ki, hogy ez a szám csak az esztergomiakra vonatkozik-e, vagy bele kell érteni a bombázások során elhunyt itt tartózkodó menekülteket és katonákat is. A fentiek alapján inkább az utóbbit feltételezzük. A bombázások közül a legsúlyosabb az 1945. február 19–20-ai szovjet légitámadás volt, amely 81 áldozatot követelt, 38 fő súlyosan, 98 fő pedig könnyebben sebesült meg.³⁵⁸

A szárazföldi harcesemények során elhunyt polgári személyekről nem maradtak fent hasonló adatok. Sajnos a halotti anyakönyvek vizsgálata sem teszi lehetővé, hogy konkrét adattal határozzuk meg az áldozatok ezen csoportját, mivel a halál oka rovatban megjelenő bejegyzések sok esetben nem köthetők egyértelműen légi vagy szárazföldi harceseményhez.

A helyi zsidóság tragédiáját korábban már részletesen ismertettük. Az Esztergomban összeköltöztetett járásbeli zsidókat 1944. június 5-én először Komáromba deportálták, ahol a helyi gettót a Monostori Erődben rendezték be. A Komáromba deportált 5500 zsidót június 13-án és 16-án indították útnak Auschwitz felé.³⁵⁹ Voltak azonban olyanok is, akik más koncentrációs táborba kerültek, így például az esztergomi rabbi, dr. Spiegel Ármin is. Egy mauthauseni politikai fogoly így emlékezett vissza rá: „Zsidó pap ugyancsak egy volt a foglyok között, az öreg esztergomi rabbi. Ő is imponáló bátorsággal imádkozott bűveivel minden zsidó fogolytársunk halálakor vagy más alkalommal, egészen addig, amíg maga is áldozatává nem lett az emberpusztító, életlő mauthauseni rabsorsnak. Hivatásbeli bátorságáért igaz tisztelettel őrizzük meg emlékét mi, katolikus fogolytársai is.”³⁶⁰

1945. június 26-ig mindössze 31 fő deportált tért haza Esztergomba.³⁶¹ A háború után a túlélők újjászervezték a hitközséget, amelyhez 1948-ban már 62 fő tartozott.³⁶²

³⁵⁷ HU-MNL-KEML-V.2.a. 1/1945. sz. ügyirat, 1.

³⁵⁸ Csiffáry 1979, 19.

³⁵⁹ Braham 1997, 659.

³⁶⁰ Krisztus Mauthausenben. *Új Ember*, 1945. augusztus 9., 3.

³⁶¹ HU-MNL-KEML-V.2.a. 5305/1945. sz. ügyirat, 1.

A holokauszt járásbeli áldozatainak emlékművét 1946. június 30-án avatták fel. Az emlékmű tábláira 467 deportált és 53 munkaszolgálatos nevét vésték fel.

Az állami halotti anyakönyvekben csak csekély számú, deportáltakra vonatkozó bejegyzést találtunk. Ennek legfőbb oka, hogy esetükben sokszor nem maradt olyan személy, aki kérvényezhette volna az illető holtta nyilvánítását a háború után. Kutatásunk szempontjából az egyik legbősegebb adatforrás az izraeli Yad Vashem intézet (www.yadvashem.org) adatbázisa, ahol név és település szerinti keresés is lehetséges. Sajnos azonban még így sem rekonstruálható minden egyes deportált sorsa, ezért a veszteségek meghatározásánál csak becslésekre hagyatkozhatunk. A visszatérők csekély arányából és a helyi zsidó közösség kollektív emlékezetében megőrződött áldozatok nagy számából arra következtethetünk, hogy a Holokausztnak megközelítőleg 350 esztergomi áldozata lehetett.

Esztergom katonaáldozatai

A katonai veszteségek kutatása során már bővebb mennyiségű nyomtatott és digitális forrás állt rendelkezésünkre. Az áldozatok névsorának összeállításához a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatósága adatbázisát vettük alapul, amely az elhunytakon kívül a sebesült, beteg és hadifogságba esett katonák adatait is tartalmazza. Az adatbázis alapját azok a veszteségi kartonok alkotják, amelyeket a HM 22. (veszteségi) osztálya állított ki az alakulatok által leadott veszteségi jelentések alapján. A veszteségeket a Szovjetunió elleni hadműveletek kezdetétől, 1941 júniusától 1944 őszéig pontosan vezették, de mivel ekkortól kezdve Magyarország területe is fokozatosan hadműveleti területté vált, az egyes alakulatok veszteségi jelentései már nem minden esetben jutottak el a HM 22. osztályához, vagy pedig egyszerűen el sem készültek. A veszteségi kartonok nagy része digitális formában a Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatóság honlapján is elérhető.³⁶³

A HM 22. osztálya által kiállított veszteségi kartonok alapján készültek el Bús János és Szabó Péter *Béke poraikera* című művének monumentális kötetei is, amelyek több mint 70 000 hősi halott adatait tartalmazzák.³⁶⁴ Külön kötet jelent meg Maruzs Roland jóvoltából a posztumusz kitüntetett honvédekről, amely szintén több mint tízezer személy adatait tartalmazza.³⁶⁵

³⁶² Kovács 2007, 436.

³⁶³ Hadisír nyilvántartó 2022.

³⁶⁴ Bús–Szabó 1999; 2001; 2013.

³⁶⁵ Maruzs 2009.

Az elesett katonák anyakönyvezéséért szintén a HM 22. (veszteségi) osztálya volt felelős: a hadműveleti területen elhunyt katonákat az akkori budapesti IV. kerületi anyakönyvi hivatal jegyezte be, míg a háterszámban elhunytakat a területileg illetékes anyakönyvvezetők.³⁶⁶ A második világháborút követően azok a katonák is bekerültek az állami halotti anyakönyvekbe, akiket a bíróság jogerősen holtta nyilvánított.

A már korábban is említett holttányilvánítási eljárást a második világháború után a 4.700/1946. sz. M. E. rendelet tette lehetővé. A jogszabály szerint azon polgári személyek holtta nyilvánítását lehetett kérvényezni, akik 1941. június 26. után, de még az eltűnés helyének felszabadítása előtt tűntek el életveszélyre utaló körülmények között; illetve azon személyekét, akik a honvédség kötelékében kiegészítő szolgálatot végeztek, és 1944. március 19. után, de még az eltűnés helyének felszabadítása előtt tűntek el életveszélyre utaló körülmények között. Érdeemes megjegyezni, hogy a rendeletben szereplő időhatár elméletben kizárja azoknak a polgári személyeknek a holtta nyilvánítását, akiket már a szovjet Vörös Hadsereg hurcolt el „málenkij robotra” a Szovjetunióba.

Meg kell említeni, hogy bizonyos esetekben nem nyilvánítottak holtta egyes személyeket, mert még 1944. március 19. előtt tűntek el, vagy pedig azért, mert a tanúk nem jelentek meg a bizonyító eljáráson. Mindkettőre ismerünk példát a volt esztergomi járás területéről. Ezek a személyek így nem kerültek be a halotti anyakönyvekbe sem, ezért az esztergomi járásbíróság holttányilvánítási ügyiratait külön vizsgálat alá vetették. Sok esetben az eltűnt személynek nem maradt életben olyan közeli vagy távoli rokona (lásd például a deportáltaknál), aki kérhette volna a holtta nyilvánítást, így eljárás hiányában az eltűnt neve nem jelenik meg sem a járásbírósági iratokban, sem pedig a halotti anyakönyvekben, ezért a kutatás ezen a területen sem lehet teljes.

A hősi halottakra vonatkozóan a helyi sajtótermékek közül az Esztergom és Vidéke 1941–1944. közötti évfolyamait vizsgáltuk. Ennek során értékes adatokkal tudtuk egészíteni a már rendelkezésre álló információkat.

A hadifogságba került, valamint az ott elhunyt esztergomiak adatait tovább pontosíthatjuk a Magyar Nemzeti Levéltár által 2021-ben közzétett, a Szovjetunióba elhurcoltak adatait kutathatóvá tevő digitális adatbázisból, amely 681 955 rekordot és 1 363 910 felvételt tartalmaz.³⁶⁷ Az adatbázisban található adatlapokkal kapcsolatban azonban fontos megjegyezni, hogy a hadifogságba esett és elhurcolt személyeket többnyire csak a szovjetunióbeli táborokban vették nyilvántartásba, így hiányozhatnak azok a személyek, akik még a gyűjtő- és tranzittáborokban, valamint a kiszállítás során haltak meg. (Ugyanígy nem regisztrálták azt a több tízezer magyar katonát sem, akik 1943 januárjában a Don menti utóvédharcok során estek hadifogságba, de a rossz életkörü-

³⁶⁶ Molnár 2006, 315.

³⁶⁷ Szovjetunióba elhurcoltak... 2022.

rülmények miatt még az azt követő hetekben meg is haltak.) Az egyes személyek esetében az adatbázisból megismerhetjük a teljes nevet, az apa utónevét, a nemzetiséget, a rendfokozatot, a születési helyet és évet, a fogságba esés helyét és időpontját, valamint a fogvatartás helyét. A személynevek és a földrajzi nevek átírásához és fordításához gépi algoritmusokat használtak, amely a személyneveknél 90% feletti, a földrajzi neveknél pedig 70% feletti találati eredményt ért el. A kutatásunk szempontjából azonban némi nehézséget jelent, hogy bár a lakhelyre vonatkozó adatok szerepelnek az egyes kartonokon, az adatbázisban ez az adat nem érhető el.

Mindezen forrásokból 309 katonááldozat adatai váltak megismerhetővé. Neveiket ma Esztergom második világháborús központi emlékműve őrzi.

Esztergom háborús veszteségeinek összegzése

A rendelkezésünkre álló források feldolgozása alapján a következőképpen becsülhetjük meg Esztergom második világháborús emberveszteségét: az állami halotti anyakönyvek másodpéldányai alapján minimum 264 civil áldozata lehetett a háborúnak, azonban – mint már említettük – számuk ennél magasabb lehetett. A fronton és a hadifogságban legalább 309 esztergomi honvéd és munkaszolgálatos vesztette életét, de becslésünk szerint a számuk elérheti akár a 350 főt is. A koncentrációs táborokban megközelítőleg 350 esztergomi zsidó hunyt el. Ezek alapján úgy véljük, hogy a második világháború következtében legalább 923 esztergomi vesztette életét, de a város halottainak a száma megközelítheti akár az 1000 főt is. Az 1941. évi népszámláláshoz viszonyítva a veszteség aránya 4,16-4,51% közé tehető.

Esztergom Város Önkormányzata 2016-ban határozta el, hogy megőrökíti a második világháború helyi polgári és katonai áldozatainak emlékét. A lebonyolítással a Honvéd Kulturális Egyesületet bízták meg. Az emlékműállítás során fáradhatatlan munkásságával kiemelkedő szerepet játszott Dr. Négyesi Lajos. A Borosházi Tamás okl. építészmérnök által tervezett emlékmű alapkőletételére 2017. január 20-án került sor, május 28-án pedig a Dr. Miltényi Dénes által felajánlott keresztet is felszentelték a Szent Anna temetőben. A kivitelezési munkálatokat a MECUM-DI Kft., a Dakota Design Home Kft. és a Békevári Kft. végezték. Az emlékmű végül 2019 őszére készült el.

Az Esztergom térségében harcoló katonaság vesztesége

Az Esztergom környékén harcoló katonaság veszteségeinek összeállítása sem egyszerű feladat, mert a városban eltemetett katonák száma nem mérvadó ebben az esetben. Egyrészt azért, mert rengeteg katonát temettek el a városon kívül, s ezen sírok nagy részét nem szedték össze a háború után. Ebből kifolyólag jóval több elesettel kell számolnunk, mint amennyivel a különböző összesítésekben találkozhatunk. Másrészt a

háború folyamán több hadikórház is működött itt, így a katonasírok egy része olyan elesetteket tartalmaz, akiknek a halála nem köthető a környékbeli harceseményekhez.

A második világháború alatt elhunyt katonák zömét a szentgyörgmezői első világháborús hősi temető mellé temették el. Egy 1946. évi polgármesteri ügyirat arról számol be, hogy Esztergomban csak itt alakítottak ki összefüggő hősi sírkertet, ahová 109 főt temettek. Közülük 82 magyar katona (öt ismeretlen), négy munkaszolgálatos, 13 német katona (négy ismeretlen), négy orosz katona (három ismeretlen) és további hat ismeretlen nemzetiségű katona volt.³⁶⁸ 1948 tavaszán ide temették el a város határában exhumált 49 névtelen magyar és négy névtelen német katonát is.³⁶⁹ Feltételezhető, hogy az utóbbi adatok a Szamár-hegynél exhumált katonákra vonatkoznak.

A Szamár-hegy védelmében elesett magyar katonák emlékére 1992. március 21-én az Esztergomi Kulturális Egyesület emlékkeresztet állított a hegyen.³⁷⁰ Azóta minden évben megemlékezést szerveznek itt a harcok évfordulóján, március utolsó hétvégéjén.

A második világháború után már nem tartottak megemlékezéseket a szentgyörgmezői hősi temetőben. Az 1948-as hatalomváltással a társadalmi emlékezés terei is megváltoztak. A háborús megemlékezések helyszíne áttevődött a szovjet katonák sír-emlékéhez. Ebben az időszakban a Balassa Bálint iskola diákjai tartották rendben a szentgyörgmezői temető hősi parcelláját. A temető állapota az 1990-es években kezdett rohamosan romlani, amikor már nem akadt senki sem, aki gondozta volna.³⁷¹ 1993 nyarán a Hannoveri Katonasírokat Gondozó Szövetség képviselőjében német diákok és az esztergomi Kereskedelmi Szakközépiskola tanulói tették rendbe a szentgyörgmezői temetőt. Ekkor kerültek elhelyezésre a ma is látható durva faragású gránitkeresztek.³⁷²

A második világháború során itt eltemetett katonák emlékére 2000. március 3-án avattak emlékművet. 2004-ben vitéz Szendrő Péter hívta fel a figyelmet a temető elhanyagolt állapotára, amelyet ezt követően a Vitézi Rend közreműködésével takarítottak ki.

Bús János és Szabó Péter monumentális műve szerint Esztergomban összesen 190 magyar katona lett eltemetve, közülük 61 fő ismeretlen.³⁷³

A belvárosi temető 37 magyar katona végső nyughelye lett a második világháború alatt.³⁷⁴ Ide temettek 90 német katonát is. A Szent Anna temetőben 12 magyar és 124 német katonát temettek el. Ez a temető lett egy olasz hadifogoly és egy halálra ítélt

³⁶⁸ HU-MNL-KEML-V.2.a. 876/1946 sz. ügyirat.

³⁶⁹ HM HIM KEHI Hadisír 1948.

³⁷⁰ Emlékkereszt a Szamárhegyen. *Esztergom és Vidéke*, 1992. március 27., 3.

³⁷¹ Bélay 2004.

³⁷² Hol sírjaink, hol sírjaik... *Esztergom és Vidéke*, 1993. június 3., 3.

³⁷³ Bús–Szabó 2001, 290.

³⁷⁴ HM HIM KEHI Hadisír 1948.

román munkaszolgálatos végső nyughelye is.³⁷⁵ Később az elesett német katonák részére a belvárosi temetőben alakítottak ki közös sírkertet, amelyet csak 1991-ben avattak fel ünnepélyesen.³⁷⁶ 1998-ban azonban vandálok levágták és ellopták a sírokat jelző alumíniumkereszteket. Ezeket később fakeresztekkel pótolták. A német sírokat végül 2001-ben exhumálták, és a földi maradványokat a budaörsi központi német katonatemetőbe szállították. Esztergomban már csak egy emléktábla emlékeztet az egykori német sírokra. A belvárosi temetőben lévő katonasírok nagy része az évtizedek során megsemmisült, vagy felszámolták azokat. A 2000-es években a még meglévő sírok többsége igen elhanyagolt állapotban volt, kivételnek számított annak a három tűzszerésznek a sírja, akik a háború utáni mentesítés során, 1945. július 20-án szolgálat közben veszítették életüket. Végső nyughelyüknél a Vitézi Rend és a Veterán Tűzszerész Akn kutatók Bajtársi Egyesülete tart minden évben megemlékezést.

A második világháború után, 1946 decemberében az elesett szovjet katonákat a Szent Anna temetőben gyűjtötték össze. A temetőben nyugvó 190 szovjet katona (közülük 180 fő ismeretlen) részére 11 egyszemélyes és három tömegsír (71, 61, illetve 47 fő) alakítottak ki.³⁷⁷ A szovjet katonák emlékművét 1946-ban avatták fel, és a szomszédságában lévő szovjet laktanya katonái gondozták a rendszerváltás előtt. A 2000-es évekre az emlékmű állapota jelentősen leromlott, felújítását az esztergomi önkormányzat támogatásából a Honvéd Kulturális Egyesület végezte el 2016-ban. Ekkor állították a kegyeleti hely képét meghatározó ortodox keresztet, valamint fekete márványablákon az itt eltemetett szovjet katonák neveit is megjelenítették. A felújított emlékmű felavatására 2017. január 20-án került sor.

³⁷⁵ HM HIM KEHI Hadisír 1948.

³⁷⁶ Cs. Nagy 1991.

³⁷⁷ HU-MNL-KEML-V.2.a. 17285/1948 sz. ügyirat, 4.; illetve HU-MNL-KEML-XXIII.2. 19282/1965. sz. ügyirat.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

CAMO = Centralnij Arhiv Minyisztyersztva Oboroni Rosszjiszkoj Fegyercijji [Orosz-országi Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Irattára], Oroszország, Podolszk

CAMO Fond: 500, opisz: 12472, gyelo: 382.

Zsákmányolt német iratok, 1–10. hadsereg, 6. hadsereg parancsnoksága hadműveleti osztályának iratai 1944. december 5–31.

CAMO Fond: 500, opisz: 12472, gyelo: 409.

Zsákmányolt német iratok, 1–10. hadsereg, 6. hadsereg parancsnoksága hadműveleti osztályának iratai 1945. január 19. – február 3.

CAMO Fond: 500, opisz: 12472, gyelo: 410.

Zsákmányolt német iratok, 1–10. hadsereg, 6. hadsereg parancsnoksága hadműveleti osztályának iratai 1945. január 1–18.

CAMO Fond: 1244, opisz: 1, gyelo: 22.

A szovjet 86. gárda-lövészadosztály hadinaplójának másolata 1945. január–június

CAMO Fond: 3415, opisz: 1, gyelo: 61.

A szovjet 18. harcoksihadtest hadinaplója 1944. december

HM HIM KEHI = HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatóság, Budapest

HM HIM KEHI Hadisír 1948

Az 1948. évi hadisír felmérés Esztergomra vonatkozó adatai

HU-HL = HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár, Budapest

HU-HL-VII.237. 629. tekercs

Gyűjtemények, Állománygyarapító mikrofilmek, Kriegstagebuch Ia der Heeresgruppe Süd

HU-HL-VIII.1.a.

Országos katonai hatóságok, Honvédelmi Minisztérium Levéltára, Törzsanyag, Általános iratok

HU-HL-AKVI 1897/406.

Tiszti személyügyi anyagok, Etter Jenő főhadnagy

HU-MFL = Magyar Ferences Levéltár, Budapest

HU-MFL-VII.9.

Máriánus Rendtartomány rendházai, Conventus Esztergom

HU-MNL-KEML = Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Esztergom

HU-MNL-KEML-IV.954.b.

Komárom-Esztergom vármegye alispánjának iratai, Általános iratok

HU-MNL-KEML-V.2.a.

Esztergom megyei város polgármestere iratai, Közigazgatási iratok

HU-MNL-KEML-XV.6.c.

Gyűjtemények, Mikrofilmtár, Esztergom város levéltára, Esztergom város képviselő-testületének iratai 1879–1944.

HU-MNL-KEML-XXIII.2.

Tanácsok, Komárom Megyei Tanács VB Igazgatási Osztálya iratai

HU-MNL-KEML-XXV.2.

A jogszolgáltatás területi szervei, Budapesti Népbíróság Komárom-Esztergom megye területére vonatkozó iratai

HU-MNL-KEML-XXIII.2.a.

Esztergom, Komárom, Komárom-Esztergom vármegyék és Komárom megye anyakönyvi kerületei állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye, állami anyakönyvek másodpéldányai

HU-OSA = Open Society Archives at Central European University [Nyílt Társadalom Archívum], Budapest

HU-OSA-300-1-2-53126

“Soviets in the Archbishop’s Palace - The Esztergom Cathedral Target for Soviet Guns”, 30 November 1954. [Electronic record]; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: General Records: Information Items; <http://hdl.handle.net/10891/osa:0e01fe1a-3db5-441f-96fa-5e91a1cc9823>

[A Szabad Európa Rádió/Rádió Szabadság Kutatóintézet iratai, Általános feljegyzések, Információs tételek, “Szovjetek az Érseki Palotában – Az esztergomi székesegyház a szovjet fegyverek célpontja”, 1954. november 30.]

HU-PL = Prímási Levéltár, Esztergom

HU-PL-I-11-B

Archivum ecclesiasticum [Egyházi levéltár], Serédi Jusztinián Prímás iratai, Iktatószámok szerint felállított iratok

NARA = National Archives and Records Administration [Nemzeti Levéltári és Nyilvántartási Igazgatóság], USA

NARA Microfilm Publication T314, R1498

National Archives Collection of Foreign Records Seized (Record Group 242), Records of the German Field Commands, Corps (Microfilm Publication T314), LVIII. Panzerkorps, Ia Kriegstagebuch mit Anlagen, 6. März – 7. April 1944. (Roll 1498)

[Országos Levéltár Lefoglalt Külföldi Iratok Gyűjteménye (242. rekordcsoport), Német tábori parancsnokságok, hadtestek feljegyzései (T314 mikrofilmes kiadvány), LVIII. páncélos hadtest hadinaplója mellékletekkel 1944. március 6. – április 7. (1498. tekercs)]

NARA T314, R1567

National Archives Collection of Foreign Records Seized (Record Group 242), Records of the German Field Commands, Corps (Microfilm Publication T314), Kriegstagebuch Ia des LXXII. Armeekorps, Anlagen zum Kriegstagebuch Nr. 3. vom 15. Dezember – 31. Dezember 1944; Kriegstagebuch Ia des LXXII. Armeekorps, Anlagen zum Kriegstagebuch Nr. 3. vom 1. September – 30. Dezember 1944. (Roll 1567)

[Országos Levéltár Lefoglalt Külföldi Iratok Gyűjteménye (242. rekordcsoport), Német tábori parancsnokságok, hadtestek feljegyzései (T314 mikrofilmes kiadvány), LXXII. hadtest Ia. hadinaplója, a 3. számú hadinapló mellékletei 1944. december 15. – december 31.; a LXXII. hadtest Ia. hadinaplója, a 3. számú hadinapló mellékletei 1944. szeptember 1. – december 30. (1567. tekercs)]

PFKK = Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattár, Pannonhalma

PFKK BK, 734

Benedictina Kéziratok, Szívós Donát

Kéziratok

Bajor Ágost visszaemlékezése = Magyar Nemzeti Múzeum Balassa Bálint Múzeuma, Bajor-archívum

Einczinger Ferenc naplója = Einczinger Ferenc: *Város a harcban. Esztergom vésterbes napjai az 1944–1945 év fordulóján.* (Másolata a szerző birtokában.)

Flekács Vendel naplója = *Csévi napok 1944 Karácsonytól 1945 Husvétig.* Flekács Vendel szalézi papnövendék feljegyzései. (Másolata a szerző birtokában.)

Egy nyilas sajtóorgánium Esztergomban. = Jócsik Lajos: *Egy nyilas sajtóorgánium Esztergomban.* (Másolata a szerző birtokában.)

Márkus Pál visszaemlékezése = Márkus Pál: *Ötven éve történt. Emlékszilánkok...* (Másolata a szerző birtokában.)

Schneider Imre naplója = Schneider Imre: *Naplórészlet, 1944 ősze – 1945 nyara Esztergomban.* (Másolata a szerző birtokában.)

Kiadott források

- Bády 1989 = Bády István: *A Bazilika árnyékában. Egy polgármester visszaéző.* Gran Tours, Esztergom, 1989.
- Birkmayer György visszaemlékezése = Hauptmann Tamás: *Birkmayer György veterán magyar honvéd szakaszvezető második világháborús visszaemlékezései.* (riport) 2006. Hauptmann Tamás: Elment az utolsó honvéd (másodközlés) <https://jtv.hu/2015/10/21/elment-az-utolso-honved/> (Utolsó lekérés: 2019. augusztus 27.)
- Csorba 2004a = Esztergom ostroma 1944–1945. Közread. K. E. [Kaposi Endre] *Esztergom és Vidéke*, 2004. augusztus 19. 8.
- Csorba 2004b = Csorba Géza emlékirataiból (2.) Közread. K. E. [Kaposi Endre] *Esztergom és Vidéke*, 2004. október 14. 4.
- Csorba 2004c = Csorba Géza emlékirataiból (3.) Közread. K. E. [Kaposi Endre] *Esztergom és Vidéke*, 2004. október 28. 7.
- Erőd a Duna mentén = *Erőd a Duna mentén. A Budapestért 1944–45-ben folytatott harcok katonai iratai a Hadtörténelmi Levéltárban.* Szerk. Számvéber Norbert. Petit Real, Budapest, 1999.
- Szovjetunióba elhurcoltak... 2022 = *Szovjetunióba elhurcoltak. A GULÁG és a GUPVI táborokban fogvatartott magyarokról készített adatbázisok.* <https://adatbazisokonline.hu/gyjutemeny/szovjetunioba-elhurcoltak> (Utolsó lekérés: 2022. május 29.)
- Hadifoglyok névsora 1947 = A Szovjetunióban lévő esztergomi hadifoglyok névsora. *Szabad Esztergom*, 1947. február 16. 4.
- Hadisír nyilvántartó 2022 = *Hadisír nyilvántartó.* <https://hadisir.militaria.hu/hadisir-nyilvanto> (Utolsó lekérés: 2022. május 29.)
- P. Jeromos [Huszár Imre OFM] visszaemlékezése = [Huszár Imre] P. Jeromos [OFM]: A nagy napok intézetünk krónikájában. Közread. Bánhidly László. *Esztergom és Vidéke*, 2005. március 24. 9.
- Jócsik 1972 = Jócsik Lajos: Razziák városa – Esztergom. *Új forrás. Komárom megyei antológia*, 1972. 2. sz. 63–72.
- Krisztus Mauthausenben = Krisztus Mauthausenben. *Új Ember*, 1945. augusztus 9. 3.
- Mindszenty 1989 = Mindszenty József: *Emlékirataim.* 4. kiad. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Bp., 1989.
- Morva 1970 = *Morva Tamásné: Dokumentumok a Horthy-Szálasi-hadsereg utolsó hónapjainak történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények*, 1970. 2. sz. 281–312.
- Népszámlálás 1941 = *Az 1941. évi népszámlálás.* Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1976.

- Serédi Jusztinián feljegyzései = *Serédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941–1944*. S. a. r., elősz. és jegyz. Orbán Sándor – Vida István. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- Ortutay 1988 = *Komárom megyei helytörténeti olvasókönyv*. Vál. és szerk. Ortutay András. Tatabánya, 1988.
- Ortutay 1994 = *Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Komárom-Esztergom Megyei Levéltárból*. Vál., összeáll. és bev. Ortutay András. Magyar Auschwitz Alapítvány – Holokauszt Dokumentációs Központ, Budapest, 1994.
- Ötven éves lapok... = *Ötven éves lapok egy pilisi község Historia Domusából 1945–1995*. Közread. Dobay Pál. *Jel*, 1994. 9. sz. 283–287.
- Szent István Gimnázium évkönyve 1947 = *A Szent Benedek Rend Esztergomi Szent István Gimnáziumának és általános iskolájának évkönyve az 1944–45, 1945–46 és 1946–47 iskolai évekről*. Szerk. Legányi Norbert – Monsberger Ulrik. Esztergom, 1947.
- Tájékoztató gyorsfelvétel... = *Tájékoztató gyorsfelvétel a községek, városok közérdekű viszonyairól*. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1946. 1–6. sz. 9–20.
- Temesy 1993 = 1944 karácsonya. [Temesy Károly utász alhadnagy visszaemlékezése.] Lejegy. Koditek Pál. *Esztergom és Vidéke*, 1993. december 24. 6.
- Temesy 1994a = Háborús napló (részletek). Esztergom (1945. március 18–21.). [Temesy Károly utász alhadnagy visszaemlékezése.] Közread. Koditek Pál. *Esztergom és Vidéke*, 1994. március 31. 5.
- Temesy 1994b = Háborús napló (részletek II.). Esztergom (1945. március 18–21.). [Temesy Károly utász alhadnagy visszaemlékezése.] Közread. Koditek Pál. *Esztergom és Vidéke*, 1994. április 14. 6.

Szakirodalom

- Bélay 2003 = Bélay Iván: Emlékezés második világháborús hőseinkre. *Esztergom és Vidéke*, 2003. október 16. 9.
- Bélay 2004 = Bélay Iván: A szentgyörgymezői hősi temető. *Esztergom és Vidéke*, 2004. július 8. 6.
- Braham 1997 = Braham, Randolph L.: *A népiirtás politikája. A Holocaust Magyarországon*. 1. köt. 2., bőv. és átdolg. kiad. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Bús–Szabó 1999 = Bús János – Szabó Péter: *Béke poraikra... Dokumentum-émlékönyv a II. világháborúban, a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról*. Varietas '93 Kft., Budapest, 1999.
- Bús–Szabó 2001 = Bús János – Szabó Péter: *Béke poraikra... II. Dokumentum-émlékönyv a II. világháborúban a történelmi Magyarország területén elesett, meghalt magyar katonákról és munkaszolgálatosokról*. Varietas '93 Kft., Budapest, 2001.

- Bús–Szabó 2013 = Bús János – Szabó Péter: *Béke poraikra... III. Dokumentum-emlékkönyv a második világháború nyugati hadműveleti területén és a nyugati hadifogságban meghalt magyar katonákról*. Zrínyi Kiadó, 2013.
- Czetz 2017 = Czetz Balázs: A szovjet megszállás tapasztalattörténete Fejér megyében a közigazgatási iratok tükrében, 1944–1947. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. (Magyar vidék a 20. században I.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017. 69–96.
- Cseh 2020 = Cseh Valentin: *Olajháború. Angolszász légitámadások a magyar olajipar ellen 1944–45-ben*. Zrínyi Kiadó, 2020.
- Csiffáry 1979 = Csiffáry Nándor: Esztergom felszabadulása. A felszabadult Esztergom első hónapjai. In: *Tanulmányok és bibliográfia Esztergom felszabadulás utáni történetéből 1945–1975*. Szerk. Gyarmati Lajos – Nagyfalusi Tibor. Esztergom Város Tanácsa VB. Művelődésügyi Osztálya, Esztergom, 1979. 9–29.
- Csiffáry 1995 = Csiffáry Nándor: Dorog a II. világháborúban. In: *Dorogi füzetek 5*. Dorog, 1995. 4–32.
- Cs. Nagy 1991 = Cs. Nagy Lajos: A felszentelt föld örök békéje. *24 óra*, 1991. november 4. 1. és 3.
- Csombor 2000 = Csombor Erzsébet: Háborús károk és áldozatok Esztergomban a II. világháború idején. *Múlt-idező*, 2000. 2. sz. [Az Esztergom és Vidéke 2002. június 22-ei számának melléklete], IV.
- Csorba 1978 = Csorba Csaba: *Esztergom hadi krónikája*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1978.
- Dobay 2000 = Dobay Pál: Német kísérlet a Budapest-körüli német ostromgyűrű át-törésére a Pilisen át 1945. januárjában. (Ahogy egy itt élő felderítette) In: *Esztergom Évlapjai. Annales Strigonienses 2000*. Szerk. Bárdos István. Balassa Bálint Társaság, Esztergom, 2000. 219–232.
- Haypál 2015 = Haypál Tibor: *Esztergom, dr. Berényi Zsigmond utca*. <http://www.ekorlap.hu/egeszsegugy/2015/esztergom-dr-berenyi-zsigmond-utca> (Utolsó lekérés: 2016. február 8.)
- Horváth 2013 = Horváth Gábor: *Bostonok a magyar égen és földben (1944–1945)*. Szolnok, 2013.
- Jánkfalvi 2004 = Jánkfalvi Zoltán: Magyarország megszállása a hírközpont feljegyzéseinek tükrében 1944. március 18–22. *Haditechnika*, 2004. 6. sz. 73–77.
- Karsai 2005 = Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944. In: *A holokauszt Magyarországon – európai perspektívában*. Szerk. Molnár Judit. Balassi Kiadó, Budapest, 2005. 140–163.
- Kelemen 1994 = Kelemen Emma: A Komárom-Esztergom megyei zsidóság rövid története. In: *Holocaust emlékkönyv. A vidéki zsidóság deportálásának 50. évfordulója alkalmából*. Szerk. Králl Csaba. Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség,

1994. 92–95.
- Kovács 1984 = *A szabadság útján. Komárom megye felszabadulásának eseménynaptára*. Összeáll. Kovács Emil. 2., átdolg. és bőv. kiad. Tatabánya, 1984.
- Kovács 2007 = Kovács Tamás: Esztergom vármegye. In: *A magyarországi bolsevizmus földrajzi enciklopédiája*. 1. köt. Szerk. Braham, Randolph L. Park Könyvkiadó, Budapest, 2007. 432–437.
- Kovács 2009 = Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2009.
- Kovács–Számvéber 2001 = Kovács Zoltán András – Számvéber Norbert: *A Waffen-SS Magyarországon*. Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001.
- Lippai 2005 = Lippai Péter: Budapest felmentési kísérletei. In: *Az elsodort város. Emlékkötet a Budapestért folytatott harcok 60. évfordulójára 1944–45*. 1. köt. Szerk. Markó György. PolgArt, Budapest, 2005. 297–349.
- Magyar 2008 = Magyar György: *Esztergom polgármesterei, 1808–1990*. Esztergom, 2008.
- Maruzs 2009 = Maruzs Roland: *Vitéz és önfeláldozó magatartásért. Hősi halált halt és posztumusz kitüntetett katonáink adattára 1939–1945*. Püldo Kiadó, Budapest, 2009.
- Miklós 2009a = Miklós Tamás: Adalékok egy bombázáshoz. Esztergom, 1945. február 19–20. *Hírlap*, 2009. február 21. 30–31.
- Miklós 2009b = Miklós Tamás: Egy ismeretlen periodika: Háborús Esztergomi Hírek (Forrásismertetés). In: *Esztergom Évtapjai. Annales Strigonienses 2009*. Szerk. Bárdos István. Balassa Bálint Társaság, Esztergom, 2009. 203–216.
- Miklós 2015 = Miklós Tamás: Az 1945 tavaszán elhurcolt esztergomi leventék kálváriája. *Esztergom és Vidéke*, 2015. 1. sz. 42–49.
- Miklós 2017 = Miklós Tamás: Mindennapi élet a háborús hátországban. – Esztergom hétköznapijai a német megszállástól a szovjet megszállásig. In: *Esztergom Évtapjai. Annales Strigonienses 2017*. Szerk. Csombor Erzsébet. Balassa Bálint Társaság, Esztergom, 2017. 134–157.
- Molnár 2006 = Molnár Tibor: Anyakönyvek forrásértéke a világháborús áldozatok adatainak feltárásában. In: *Bács-Kiskun megye múltjából XXI*. Szerk. Szabó Attila – Tánzos-Szabó Ágota. Kecskemét, 2006. 311–318.
- Nagy 1970 = Nagy Gábor: A 46. hadsereg tevékenysége 1945. március 16 – április 4-ig a bécsi támadó hadműveletben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1970. 1. sz. 41–64.
- Nagy 1983 = Nagy Gábor: Adalékok Komárom megye felszabadításának történetéhez (1944. december 24–31.) *Hadtörténelmi Közlemények*, 1983. 3. sz. 426–433.
- Négyesi 2000 = Négyesi Lajos: A pilisi német áttörés, 1945. január 6–14. (Ahogy a hadtörténész látja.) In: *Esztergom Évtapjai. Annales Strigonienses 2000*. Szerk. Bárdos István. Balassa Bálint Társaság, Esztergom, 2000. 233–242.
- Németh 1988 = Németh András: *Tétova esztendő*. Magvető, Budapest, 1988.

- Németh 2000 = Németh Ferenc: A holocaust Magyar áldozatai. *Esztergom és Vidéke*, 2000. május 25. 4.
- Nevenkin 2019 = Nevenkin, Kamen: *A Budapest erőd. A magyar főváros ostroma, 1944–45.* 1–2. köt. Ford. Barnaky Péter. PeKo Publishing Kft., 2019.
- Ortutay 2005 = Ortutay András: Az esztergomi zsidóság 1944–1945-ben. In: *Levéltár és helytörténet. A Komáromi Levéltáros Szakmai Nap előadásai 1994–2004.* Szerk. Csombor Erzsébet – Tóth Krisztina. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2005. 269–275.
- Osvai 2002 = Osvai László: *Az esztergomi Vaszary Kolos kórház története 1902–2002.* Esztergom, 2002.
- Pataki–Rozsos–Sárhidai 1992 = Pataky Iván – Rozsos László – Sárhidai Gyula: *Légi háború Magyarországon felett.* 2. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, 1992.
- Pető 1999 = Pető Andrea: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete. *Történelmi Szemle*, 1999. 1–2. sz. 85–107.
- Pifkó–Zachar 2000 = Pifkó Péter – Zachar Anna: *Esztergom helytörténeti kronológiája a kezdetektől 1950-ig.* Esztergom, 2000.
- Pohlman 1959 = Pohlman, Hartwig: *Geschichte der 96. Infanterie-Division 1939–1945.* Podzun-Verlag, Bad Nauheim, 1959.
- Pohlman 1998 = *A 96-os német lövészhadosztály története 1944–1945. Dorog környéki események.* [Pohlman, Hartwig: *Geschichte der 96. Infanterie-Division 1939–1945.* Podzun-Verlag, Bad Nauheim, 1959. 353–366. vonatkozó részeinek fordítása] In: *Dorogi füzetek 15.* Dorog, 1998. 5–18.
- Sántha 2017 = Sántha István: A front emlékezete. A Vörös Hadsereg kötelékében tömegesen és fiatalkorúakon elkövetett nemi erőszak kérdése a Dél-Vértesben. In: *Váltóállás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben.* Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. (Magyar vidék a 20. században I.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017. 127–162.
- Sárosi 2019a = Sárosi Ádám: *Az Esztergomi deszant. 1. rész.* https://pomz.blog.hu/2019/05/03/az_esztergomi_deszant (Utolsó lekérés: 2021. február 13.)
- Sárosi 2019b = Sárosi Ádám: *Az Esztergomi deszant. 2. rész.* https://pomz.blog.hu/2019/05/07/az_esztergomi_deszant_391 (Utolsó lekérés: 2021. május 27.)
- Schirer 2020 = Schirer, Renato: *Der Versuch einer Versorgung der „Festung Budapest“ über die Donau.* https://www.historisches-marinearchiv.de/sonstiges/artikel/versorgung_budapest.php (Utolsó lekérés: 2020. december 6.).
- Sólyom–Szabó 1967 = Sólyom József – Szabó László: *A zuglói nyilasper.* Kossuth Könyvkiadó, 1967.
- Stark 1989 = Stark Tamás: *Magyarország második világháborús embervesztesége.* Budapest, 1989.

- Strassner 2000 = Strassner, Peter: *Europäische Freiwillige. Die Geschichte der 5. SS-Panzerdivision Wikinger*. 5., verb. Aufl. Nation Europa Verlag, Coburg, 2000.
- Szabó–Számvéber 2003 = Szabó Péter – Számvéber Norbert: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945*. Püldo Kiadó, [2003.]
- Számvéber 2008 = Számvéber Norbert: *Páncélosok a Felvidéken. Páncélosütőkötetek a Dunától északra 1944–1945*. Püldo Kiadó, [2008.]
- Számvéber 2013 = Számvéber Norbert: *Kard a pajzs mögött. A „KONRAD” hadműveletek története, 1945. 2.*, bőv. kiad. PeKo Publishing Kft., 2013.
- Számvéber 2017 = Számvéber Norbert: *Páncélosok a Dunántúlon. Az utolsó páncélosütőkötetek Magyarországon 1945 tavaszán*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017.
- Számvéber 2018 = Számvéber Norbert: *Páncélosok a budapesti csatában. Páncélos-hadviselés a budapesti hadművelet első felében és a főváros ostromában 1944. október 29. – 1945. február 13.* Jaffa Kiadó, 2018.
- Szekeresné 1980 = Szekeresné Niszler Mária: A tati hídfő. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1980. 1. sz. 102–123.
- Szekeresné 1984 = Szekeresné Dr. Niszler Mária: *A tati hídfő (Esztergom és környékének felszabadítása)*. Tatabánya, 1984.
- Tóth 2003 = Tóth Ferenc: Német gyártású repülőgépek szerkezeti részeinek azonosítása jelzőszámok alapján. *Haditechnika*, 2003. 1. sz. 97–99.
- Tóth 2007 = Tóth Ferenc: Világháborús roncsok a Duna Esztergom és Komárom közötti szakaszán III. rész. *Haditechnika*, 2007. 1. sz. 82–87.
- Ungváry 2005 = Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*. 5., átdolg. kiad. Corvina, 2005.
- Veress 1984 = Veress D. Csaba: *A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984.
- Versegi 2002 = Versegi József: Ártatlan lakosok halála községünkben 1945-ben. *Pilis-maróti Hírek*, 2002. augusztus 20. 11.
- Vopersal 1991 = Vopersal, Wolfgang: *Soldaten, Kämpfer, Kameraden. Marsch und Kampf der SS-Totenkopfdivision*. Band Vb. Bielefeld, 1991.
- Wencz 2016 = Wencz Balázs: *A Magyar Kommunista Párt Komárom-Esztergom vármegyei politikája 1945–1948 között*. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Budapest–Esztergom, 2016.

Törvények, rendeletek

1894. évi XXXIII. tc. In: *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár – 1894–1895. évi törvénygyűjtemek*. Szerk. Márkus Dezső. Franklin-Társulat, Budapest, 1897. 195–214.
1941. évi XV. tc. 9. §. In: *1941. évi törvénygyűjtemek*. Jegyzetekkel ellátta: Degré Miklós – Várady-Brenner Alajos. Franklin-Társulat, Budapest, é. n. 63. o.

- 1.240/1944. M. E. rendelet a zsidók megkülönböztető jelzése tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1944. március 31. 3.
- 1.600/1944. M. E. rendelet a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1944. április 16. 1–3.
- 3.890/1944. M. E. rendelet A hadkötelezettségi kor alsó korhatárának leszállítása. (1944. november 1.) *Budapesti Közlöny*, 1944. november 5. 1–2.; *Belügyi Közlöny*, 1944. november 12. 1646.
- 4.700/1946. M. E. rendelet az életveszélyre utaló körülmények között eltűnt egyes személyek holtaknyilvánítása tárgyában. (1946. április 26.) *Magyar Közlöny*, 1946. április 28. 2.
- 9.700/1944. V. K. M. sz. rendelet. Az 1944/45. évi iskolai oktatás ideiglenes szüneteltetése. (1944. október 24.) *Budapesti Közlöny*, 1944. október 25. 2.; *Belügyi Közlöny*, 1944. október 29. 1614.
- 69.154/1944. B. M. rendelet. *Belügyi Közlöny*, 1944. július 9. 1141.
- 69.157/1944. B. M. rendelet. *Belügyi Közlöny*, 1944. július 9. 1141.
- 84.120/1944. H. M. eln. rendelet. Az iskolaépületeknek és tanulóotthonoknak honvédségi célra való igénybevétele. (1944. november 3.) *Budapesti Közlöny*, 1944. november 5. 2.; *Belügyi Közlöny*, 1944. november 12. 1647–1648.

Korabeli folyóiratok

Esztergom és Vidéke
Győri Nemzeti Hírlap
Háborús Esztergomi Hírek
Szabad Esztergom
Új Ember

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ESZTERGOMI POLGÁRI ÁLDOZATAI

A, Á

Ábel Ferenc, gazdálkodó (erdész)

33 éves; apja: Ábel István, anyja: Siska Róza; házastársa: Dudik Anna. Lakhelye: Esztergom, Hidegvölgy. 1945. szept. 30-án hunyt el, halálát lövés (elvézés) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 702/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Antos Istvánné Benkó Mária

48 éves; apja: néhai Benkó János, anyja: néhai Molnár Anna; házastársa: Antos István. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Kolozsvári út 53. 1945. jan. 8-án hunyt el bombarobbanás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 308/1945.; vö. Gerendás – Evangélikus Egyházközség

Ányistik József, kovácsmester

84 éves; apja: néhai Ányistik István, anyja: ismeretlen; házastársa: néhai Kőbel Amália. Lakhelye: Esztergom, Mária Terézia u. [ma: Terézia u.] 15. 1945. febr. 23-án hunyt el, halálát bombarobbanás (elvézés) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 286/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

B

Bábszki János, aggházi gondozott

74 éves; apja: néhai Bábszki József, anyja: néhai Horák Anna; házastársa: néhai Rumpli Julianna. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 126. Bombatámadás (légnyomás) következtében hunyt el 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 260/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Bábszki Lajos, tanuló

13 éves; apja: Bábszki Lajos, anyja: Meszes Anna. Lakhelye: Esztergom, Horthy M. út [ma: Kiss János altábornagy u.] 79. 1946. jan. 15-én vesztette életét aknarobbanás okozta roncsolás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 20/1946.

Balázs Szilárd

34 éves; 1945. márc. 27-én hunyt el fejlövés következtében.

Forrás: Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Bán János, MÁV-nyugdíjas

73 éves; apja: néhai Bán János, anyja: néhai Németh Ágnes; házastársa: Szabó Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Malonyai u. 4. 1945. febr. 19-én hunyt el bombatámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 271/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Baros Gyuláné Győrfi Ilona

25 éves; apja: néhai Győrfi Ferenc, anyja: László Karolina; házastársa: Baros Gyula. Lakhelye: Esztergom. Bombatalálat következtében hunyt el 1945. ápr. 15-én.

Forrás: Esztergom HAK 41/1950.

Bartal Ignác, földműves

49 éves; apja: néhai Bartal Ferenc, anyja: néhai Holop Anna. Lakhelye: Esztergom, Mária Terézia u. [ma: Terézia u.] 9. 1945. febr. 20-án hunyt el légitámadás (szívbenulás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 251/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Barti János, nyug. városi vámmellenőr

76 éves; apja: néhai Barti József, anyja: néhai Pató Verona; házastársa: Szedmer Rozália. Lakhelye: Esztergom, Felső Szerű sor [ma: Lázár Vilmos u.]. 1945. febr. 20-án hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 224/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Bartók Kálmán

1945. jan. 9-én hunyt el bombatámadás következtében.

Forrás: Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Bartók Kálmánné Tóth Margit

36 éves, apja: néhai Tóth István, anyja: néhai Prezkó Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Csarnok u. [ma: Irinyi József u.] 4. 1945. jan. 9-én hunyt el a Kolos Kórházban bal combjának lövési sérülése (bomba) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 78/1945.

Bečka Károlyné Schönbeck Stefánia

57 éves; apja: néhai Schönbeck Mihály, anyja: néhai Schreiner Kamilla; házastársa: Bečka Károly. Lakhelye: Esztergom, IV. Béla király u. 5. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 20-án, halálát bombatámadás során elszenvedett sérülései okozták (mindkét láb törése és roncsolása). Halálesetéről Einczinger Ferenc is megemlékezett naplójában.

Forrás: Esztergom HAK 243/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia; Einczinger-napló

Becse András, nyug. főgépész

64 éves; apja: néhai Becse Máté, anyja: néhai Rab Julianna; házastársa: Marhold Mária. Lakhelye: Esztergom, Szt. László u. 14. [ma: Móricz Zsigmond u.] 1945. febr. 20-án hunyt el légítámadás (szívbénulás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 320/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Bencz Jakabné Dovicsin Erzsébet, özv.

53 éves; házastársa: néhai Bencz Jakab. Lakhelye: Esztergom-Tábor. 1945. febr. 15-én hunyt el aknatalálat következtében.

Forrás: Esztergom HAK 50/1950.

Bobály László, tanuló

16 éves; apja: Bobály Márton, anyja: Győre Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, szeminarium. 1945. márc. 6-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a mellkas és jobb kar szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 324/1945.

Borovics József

Életkorára és a szüleinek vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal. Lakhelye: Esztergom. 1944. dec. 25-én hunyt el a Kolos Kórházban, bombatámadás okozta hasi roncsolt sérülés következtében.

Forrás: Esztergom HAK 33/1945.

Botás Flóra, háztartásbeli

25 éves; apja: néhai Botás Péter, anyja: néhai Ardelán Katalin. Lakhelye: Esztergom, IV. Béla király u. 5. 1945. febr. 19-én hunyt el légítámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 233/1945.

Botás Klára

3 éves; anyja: Botás Flóra. Lakhelye: Esztergom, IV. Béla király u. 5. Légítámadás (elvérzés) okozta halálát 1945. febr. 19-én.

Forrás: Esztergom HAK 234/1945.

Brigán Erzsébet

23 éves; apja: Brigán Ferenc, anyja: Sári Borbála. Lakhelye: Esztergom, Szt. László u. [ma: Móricz Zsigmond u.] 14. Lőtt seb (elvérzés) okozta halálát 1945. jan. 17-én.

Forrás: Esztergom HAK 105/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Budavári János, bányáirnok

43 éves; apja: néhai Baumgarten János, anyja: Hetényi Gizella; házastársa: Csomor Mária. Lakhelye: Esztergom, szénrakodó. 1944. dec. 25-én halt meg légnyomás (belső vérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 40/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Budavári Józsefné Tóth Erzsébet, háztartásbeli

40 éves; apja: néhai Tóth Ferenc, anyja: Novák Julianna; házastársa: Budavári József. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 55. Légítámadás (légnyomás) oltotta ki életét 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 247/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Bukor Imréné Nyilas Etelka

48 éves; apja: néhai Nyilas János, anyja: néhai Sipeki Erzsébet; házastársa: Bukor Imre. Lakhelye: Esztergom, Jókai u. 25. 1945. júl. 29-én hunyt el a Kolos Kórházban, halálát haslövés (hashártyagyulladás) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 621/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Bukovinszky Mária, háztartásbeli

62 éves; apja: néhai Bukovinszky Ferenc. Lakhelye: Esztergom, Szent Imre u. [ma: Petőfi Sándor u.] 1945. febr. 18-án halt meg bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 216/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Burai Flórián, bányánál vonatvezető

34 éves; apja: néhai Burai Antal, anyja: néhai Burai Petronella; házastársa: Csonka Ilona. Lakhelye: Esztergom, Kenyérmező [ma: Esztergom-Kertváros], Új telep. 1945. febr. 27-én hunyt el lőtt seb (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 303/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Burán Albert, földműves és vendéglős

64 éves; apja: néhai Burán Ferenc; anyja: Bartal Julianna; házastársa: Gerendás Róza. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 60. 1944. dec. 26-án hunyt el, halálát lőtt sérülés (elvérzés) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 407/1945.

Cs

Csenke Józsefné Molnár Róza özv.

84 éves; apja: néhai Molnár István, anyja: néhai Malis Anna; házastársa: néhai Csenke János. Lakhelye: Esztergom, Kereszt u. [ma: Lahner György u.] 16. 1945. márc. 19-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: bal lábfej szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 355/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Csente Anna, aggházi gondozott

82 éves; apja: néhai Csente Mihály, anyja: néhai Csente Teréz. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 128. 1945. márc. 20-án vesztette életét. Halálának oka: belövési sérülés, elvérzés.

Forrás: Esztergom HAK 363/1945.

Csepány János

8 éves; apja: Csepány Alajos, anyja: Sebák Rozália. Lakhelye: Esztergom, Káptalan tér [ma: Szent István tér] 7. 1945. szept. 30-án hunyt el a Kolos Kórházban. Halálának oka: mindkét comb és lábszár szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 701/1945.

Csermánszky Lajos

22 éves; apja: Cserép Ferenc, anyja: Cserép Borbála. Lakhelye: Esztergom. Szombathelyen hunyt el légitámadás következtében 1945. márc. 28-án.

Forrás: Esztergom HAK 57/1948.

Csesznák Jánosné Nánai Mária

44 éves; apja: néhai Nánai József, anyja: néhai Iványi Julianna; házastársa: Csesznák János. Lakhelye: Esztergom, Szt. Anna u. [ma: Mikszáth Kálmán u.] 39. 1945. febr. 25-én vesztette életét bombatámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 291/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Csizi József, nyug. MÁV előjáró

59 éves; apja: néhai Czimmermann József; anyja: néhai Iványi Berta; házastársa: Lukács Katalin. Lakhelye: Esztergom, Pázmány u. [ma: Liszt Ferenc u.] 2. 1944. dec. 8-án halt meg légitámadás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 412/1944.

Csókás Gyula, lakatossegéd

41 éves; apja: néhai Csókás István, anyja: Molnár Júlia; házastársa: Szenczi Róza. Lakhelye: Esztergom, Szt. László u. [ma: Móricz Zsigmond u.] 32. 1945. febr. 3-án halt meg a Kolos Kórházban (lőtt sebek a jobb combon, háton).

Forrás: Esztergom HAK 169/1945.

Csukássy András, dr.

40 éves; apja: néhai Csukássy István, anyja: néhai Rácz Aranka; házastársa: Nábárdy Teréz. Lakhelye: Esztergom, Sissay u. 5. 1945. febr. 3-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: epekő, szívizomelfajulás.

Forrás: Esztergom HAK 170/1945.; Gerendás – Evangélikus Egyházközség; Gyász hír. HEH, 1945. febr. 8. 2.

Csukássy Ilonka, háztartásbeli

26 éves; apja: néhai Csukássy István, anyja: néhai Takács Margit. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 50. 1945. febr. 19-én légitámadás oltotta ki életét.

Forrás: Esztergom HAK 255/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

D

Dancs József, tanuló

12 éves; apja: Dancs Károly, anyja: Bolyosi Lídia. Lakhelye: Esztergom, Bárány út [ma: Babits Mihály út]. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. máj. 25-én, halálának oka: a koponya és az agy lövési sérülése.

Forrás: Esztergom HAK 513/1945.

Debrenszki András, segédmunkás

43 éves; apja: Debrenszki [keresztneve ismeretlen], anyja: Nyúl Katalin; házastársa: Berta Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. Bombatámadás következtében halt meg 1945. jan. 14-én.

Forrás: Esztergom HAK 90/1945.

Dédessi Józsefné Kerekes Rozália, háztartásbeli

30 éves; apja: néhai Kerekes Lajos, anyja: néhai Kecskeméti Erzsébet; házastársa: Dédessi József. Lakhelye: Bátori Schulcz Bódog u. 19. 1944. dec. 8-án légitámadás következtében életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 415/1944.; Bélay

Dejcző Mihály, földműves

56 éves; apja: néhai Dejcző Mihály, anyja: néhai Szaller Borbála, házastársa: Holop Anna. Lakhelye: Esztergom, Rudnay tér 23. Bombarobbanás (elvézés) okozta halálát 1945. febr. 19-én.

Forrás: Esztergom HAK 222/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Déri Lajos, villanyszerelő

48 éves; apja: néhai Drábik Lajos, anyja: néhai Sinistik Anna; házastársa: Sztatényi Etel. Lakhelye: Esztergom, Kenyérmező [ma: Esztergom-Kertváros], Kolozs úton túli dűlő. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 21-én. Halálának oka: lőtt seb a keresztcsont tájékán a végbél sérülésével.

Forrás: Esztergom HAK 267/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Dinnyés Gyula, kovácstanuló

15 éves; apja: Dinnyés László, anyja: Vígh Mária. Lakhelye: Esztergom, Szt. Vendel u. [ma: Földműves u.] 2. 1945. márc. 27-én hunyt el gránátrobbanás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 382/1945.

E, É

Egyedi Imréné Szabó Klára

60 éves; apja: néhai Szabó János, anyja: néhai Lőrincz Éva; házastársa: Egyedi Imre. Lakhelye: Esztergom, Gömbös Gyula tér [ma: Dózsa György tér] 4. 1945. febr. 17-én ellenséges fejlövés (elvézés) oltotta ki életét.

Forrás: Esztergom HAK 211/1945.

Engelbrecht Ferenc, tanuló

11 éves; apja: Engelbrecht Mihály, anyja: Béllai Mária. Lakhelye: Esztergom, Templom tér [ma: 48-as tér] 8. 1945. jan. 6-án gránátrobbanás okozta halálát (elvérzés). Bélay Iván kutatásai szerint: *„Egy ittas szovjet katona – azzal a szándékkal, hogy italt szerezzen – végigjárta a szentgyörgymezői templom-környék házait, megfélemlítve az asszonyokat. A 12 éves Feri édesanyja ijedtében a pincébe menekült. A nagyszülők nem tudtak italt adni, ezért a katona ismét fenyegetőzni kezdett. Az időközben megjelent Brinzich plébános – aki tudott szlovákul – megnyugtatta, de amikor elment, tovább fenyegetőzött: a derekán körbe csatolt kézigránatok közül egyet kibiztosított. A jelenlévők erre szétfutottak, köztük Feri és bátyja, Erős Laci is. Az eldobott kézigránát felrobbant. Erős Laci – mivel lehasalt – sértetlen maradt, de Feri visszafordult, és a repeszek a hasán érték. A kórházban elsősegélyben részcsitették és hazaengedték. Mivel nem volt megfelelő infekciószer, a seb elfertőzött, és további orvosi segítség hiányában belehalt sérüléseibe.”*

Forrás: Esztergom HAK 13/1945.; Bélay

Englőhner Lajos, tanuló

10 éves; apja: Englőhner Lajos, anyja: Kovács Julianna. Lakhelye: Kenyérmező [ma: Esztergom-Kertváros], Új telep. 1945. jún. 22-én hunyt el, halálát páncélöklő-robbanás (elvérzés) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 564/1945.

Eperjesi Józsefné Pilinger Teréz

65 éves; apja: néhai Pilinger József, anyja: néhai Bonyek Katalin; házastársa: Eperjesi József. Lakhelye: Esztergom, Lépcső u. 2. 1944. dec. 25-én hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében a szigeten a Knorr vasgyár előtt.

Forrás: Esztergom HAK 340/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Érdi János

14 éves; apja: Érdi János, anyja: néhai Matus Ágota. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Kolozsvári út 51. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 11-én. Halálának oka: mellkasi szilánk, tüdőtályog.

Forrás: Esztergom HAK 334/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Érdi Jánosné Matus Ágota, háztartásbeli

44 éves; apja: néhai Matus Márton, anyja: Ilkó Erzsébet; házastársa: Érdi János. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Kolozsvári út 51. 1945. jan. 8-án aknarobbanás (elvérzés) következtében elhunyt.

Forrás: Esztergom HAK 127/1945.

Erős Ferenc, rendőr

29 éves; apja: Erős Ferenc, anyja: Kétyi Mária. Lakhelye: Esztergom. 1946. ápr. 29-én Nagysápnál, a Kökényes erdőben halt meg szilánk okozta agyroncsolás következtében.

Forrás: Nagysáp HAK 11/1946.

Estéli István, nyug. MÁV-altiszt

62 éves; apja: néhai Estéli Ferenc, anyja: néhai Kara Teréz; házastársa: Szabó Rácz Róza. Lakhelye: Esztergom, Hetvenhatos u. [ma: Tompa Mihály u.] 6. 1945. márc. 18-án vesztette életét bombatámadás (agysérülés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 355/1945.

F

Farkas Ferenc, földműves

73 éves; apja: néhai Farkas Ferenc, anyja: néhai Lőrinczy Anna; házastársa: Kerna Johanna. Lakhelye: Esztergom, Szentgyörgymezői határ. 1945. februárjában a Szamár-hegynél halt meg lövési sérülés (agyroncsolás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 439/1945.

Farkas Sándor

83 éves; apja: néhai Farkas Mihály, anyja: néhai Csontos Klára; házastársa: Nagy Erzsébet. Lakhelye: Esztergom. 1945. febr. 20-án hunyt el, halálát bombatámadástól eredő agybénulás okozta.

Forrás: Esztergom HAK 143/1946.

Findt Mártonné Kainer Ilona

55 éves; apja: néhai Kainer István, anyja: néhai Stámusz Teréz; házastársa: Findt Márton. Lakhelye: Esztergom, Honvédtemető út 3. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 13-án. Halálának oka: jobb comb lőtt sebe, akna-szilánk-sérülés.

Forrás: Esztergom HAK 336/1945.

Földi Emil

4 hónapos; apja: Földi László, anyja: néhai Mayer Anna. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. 36. 1945. febr. 20-án vesztette életét légitámadás (légnyomás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 236/1945.; vö. Gerendás – Szt. Anna plébánia

Földi László

3 éves; apja: Földi László, anyja: néhai Mayer Anna. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. 36. Légitámadás (elvérzés) okozta halálát 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 237/1945.; vö. Gerendás – Szt. Anna plébánia

Földi Lászlóné Mayer Anna, háztartásbeli

22 éves; apja: Mayer Emil, anyja: néhai Patkóczy Róza; házastársa: Földi László. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. 36. 1945. febr. 20-án hunyt el légitámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 235/1945.; vö. Gerendás – Szt. Anna plébánia

G

Gálicz János, napszámos

16 éves; apja: Gálicz János, anyja: Erős Teréz. Lakhelye: Esztergom, Vár u. 3. 1945. nov. 9-én aknarobbanás (elvézés) oltotta ki életét.

Forrás: Esztergom HAK 763/1945.

Gere László, borkereskedő

35 éves; apja: Gere Ignác, anyja: Csuport Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Szt. György u. 7. 1945. márc. 26-án hunyt el lövési sérülés (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 386/1945.

Gerenday Béla, magánzó

41 éves; apja: néhai Gerenday József, anyja: néhai Schönbeck Rozália. Lakhelye: Esztergom, Kossuth L. u. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 19-én, halálát bombatámadásból eredő mellkasi zúzódás okozta.

Forrás: Esztergom HAK 248/1945.; Gerendás – Református Egyházközség

Glöckner Gábor

5 éves; apja: Glöckner Gábor, anyja: Janás Mária. Lakhelye: Esztergom, Barátkúti [?] dűlő. 1946. ápr. 24-én hunyt el aknarobbanás okozta roncsolás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 130/1946.

Graffel Józsefné Vida Ilona, özv.

85 éves; apja: néhai Viola Antal, anyja: néhai Nagy Róza; házastársa: néhai Graffel József. Lakhelye: Esztergom, Szt. Anna u. [ma: Mikszáth Kálmán u.] 10. 1945. febr. 19-én hunyt el bombarobbanás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 273/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Grünfeldi Puxbaum Jenőné Hermányi Stankay Gizella

66 éves; házastársa: néhai Grünfeldi Puxbaum Jenő. Lakhelye: Esztergom, Horthy M. út [Kiss János altábornagy út]. 1945 márciusában bombaszilánk-sérülés (elvézés) következtében életét veszítette.

Forrás: Esztergom HAK 713/1945.

Gulling Albert

86 éves. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros]. Gránátrobbanás okozta halálát 1945. jan. 17-én.

Forrás: Dorog HAK 222/1945.

Gy

György István, kertész

44 éves; apja: néhai György János, anyja: néhai Csente Anna; házastársa: Kis Tóth Anna. Lakhelye: Esztergom, Erzsébeti királyné u. 28. Légítámadás (elvézés) következtében hunyt el 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 230/1945.; vö. Gerendás – Szt. Anna plébánia

György Istvánné Burány Julianna, háztartásbeli

52 éves; apja: néhai Burány János, anyja: néhai Meszes Erzsébet; házastársa: György István. Lakhelye: Esztergom, Major u. [ma: Eötvös József u.] 38. 1945. jan. 19-én légítámadás (szívbénulás) következtében életét veszttette.

Forrás: Esztergom HAK 128/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

H

Hajabács Alajosné Csányi Emma, háztartásbeli

67 éves; apja: néhai Csányi Károly, anyja: néhai Gyurkóczi Anna; házastársa: Hajabács Alajos. Lakhelye: Esztergom, Szt. György u. 16. 1945. febr. 20-án veszttette életét bombatámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 259/1945.

Hanczkó Jánosné

40 éves; lakhelye: Esztergom-Tábor.

Forrás: Megyei Résző közlése

Hegedűs Sándor, katonai nyilvántartó százados

Lakhelye: Esztergom, Dobozi M. u. 13. 1944. december 26-án a szovjetek agyonlőtték. Haláláról Einczinger Ferenc is megemlékezett naplójában.

Forrás: Esztergom HAK 87/1945.; Einczinger-napló

Hegedűs Sándorné, háztartásbeli

Lakhelye: Esztergom, Dobozi M. u. 13. 1944. december 26-án a szovjetek agyonlőtték. Halálával kapcsolatban az alábbiakat jegyezte fel naplójában Einczinger Ferenc: „Folyó hó [1945. január – M. T.] 4-én elszállították Hegedűs százados és neje hulláját. Öngyilkosságot emlegetnek, de ez a nő helyzetéből kifolyólag nem ad helyes következtetést. A kaszárnya épületében lakott egy Hegedűs nevű százados, lehet, hogy a katonaság elvonulásakor polgári ruhában itt maradt. Lehet, hogy óvóhelyre mentek vagy jöttek és részeg oroszok a nőt felburcolták a házba, a férj pedig a nejét akarta megvédelmezni.”

Forrás: Esztergom HAK 88/1945.; Einczinger-napló

Himesházi Gábor

11 hónapos; anyja: Himesházi Rozália. Lakhelye: Esztergom, Kusztusi dűlő. 1945. ápr. 2-án veszttette életét bombaszilánk sérülés következtében.

Forrás: Esztergom HAK 393/1945.

Hock Jánosné

58 éves; bombatámadás következtében hunyt el 1945. febr. 19-én.

Forrás: Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Hollósi Oszkár, lámpakezelő

17 éves; apja: Hollósi Károly, anyja: Erős Eszter. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros]. 1945. febr. 22-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: haslövés, szívbénulás.

Forrás: Esztergom HAK 293/1945.; Rácz Sándorné (Hollósi Erzsébet) közlése

Holop János, földműves

53 éves; apja: néhai Holop Mátyás, anyja: néhai Szentgáli Rozália; házastársa: Burány Julianna. Lakhelye: Esztergom, Mária Terézia u. [ma: Terézia u.] 23. 1945. jún. 6-án aknarobbanás oltotta ki életét.

Forrás: Esztergom HAK 541/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Horváth Etel

9 éves; apja: Horváth István, anyja: Kolompár Teréz. Lakhelye: Esztergom, cigánytelep. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 30-án. Halálának oka: a jobb térd és mellkas szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 396/1945.

Horváth Gál Miklós, tanuló

15 éves; apja: Horváth Gál István, anyja: Guczki Julianna. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 4. 1945. febr. 20-án hunyt el bombatámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 292/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Horváth Pál, nyug. csendőr törzsőrmester

53 éves; felesége: néhai Göbö Julianna. Lakhelye: Esztergom, Palkovics K. u. 5. 1944. dec. 8-án légitámadás következtében életét veszttette.

Forrás: Esztergom HAK 418/1944.; Bélay

Horváth Pálné Göbö Julianna, háztartásbeli

40 éves; apja: néhai Göbö Lajos, anyja: néhai Pál Erzsébet; házastársa: Horváth Pál. Lakhelye: Esztergom, Palkovics K. u. 5. 1944. dec. 8-án légitámadás következtében életét veszttette.

Forrás: Esztergom HAK 417/1944.; Bélay

I

Illner János, téglagyári munkás

75 éves; apja: néhai Illner János, anyja: Rogánszky Cecília; házastársa: Bohomel Katalin. Lakhelye: Esztergom, Szenttamás u. 5. Bombatámadás (elvérzés) okozta halálát 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 249/1945.

Illner Jánosné Bahumel Katalin, özv.

74 éves; apja: néhai Bahumel József, anyja: néhai Szulya Katalin; házastársa: néhai Illner János. Lakhelye: Esztergom, Szenttamás u. 5. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 15-én. Halálának oka: bombasérülés a bal karon és fartájjon.

Forrás: Esztergom HAK 300/1945.

Ispán Imre, bányász

36 éves; apja: Ispán Imre, anyja: néhai Baják Julianna. Lakhelye: Esztergom, Felső Szérű sor [ma: Lázár Vilmos u.] 11. 1945. jan. 6-án hunyt el a Kolos Kórházban. Halálának oka: lövési sérülés, bal comb roncsolása, mindkét kéz lövési sérülése.

Forrás: Esztergom HAK 42/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

J

Jakál Mihályné Prettner Róza, özv.

58 éves; apja: néhai Prettner János, anyja: néhai Tinner Róza; házastársa: néhai Jakál Mihály. Lakhelye: Esztergom, Táti út. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. aug. 24-én, halálát mellkas, illetve tüdőlövés okozta.

Forrás: Esztergom HAK 663/1945.

Jakus Mihály, fűrómester

37 éves; apja: Jakus János, anyja: Kertész Julianna. Lakhelye: Esztergom, Petőfi u. 20. A Kolos kórházban halt meg 1944. dec. 8-án. Halálának oka: légitámadás, elvérzés.

Forrás: Esztergom HAK 421/1944.

Janzó Gyula

15 éves; apja: Janzó István, anyja: Sztuhár Aranka. Lakhelye: Esztergom. 1945. ápr. 1-jén hunyt el, halálát a bal lábszár roncsolása okozta.

Forrás: Esztergom HAK 399/1945.

Jellenz Margit, nyug. székesfővárosi tanárnő

64 éves; apja: néhai Jellenz József, anyja: néhai Erdélyi Terézia. Lakhelye: Esztergom, Simor szeretetház. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 19-én. Halálát tüdőlövés, szívbénulás okozta.

Forrás: Esztergom HAK 264/1945.

Juhász Erzsébet

16 éves; apja: Juhász Béla, anyja: Nemes Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Lépcső u. 14. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. jan. 18-án. Halálának oka: a jobb térdhajlat roncsolt sebe, a hát, a comb és mindkét alszár lövési sérülése.

Forrás: Esztergom HAK 109/1945.

Juhász Ignác, földműves

72 éves; apja: néhai Juhász Ignác, anyja: néhai Cserép Erzsébet; házastársa: Kohl Julianna. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 49. 1945. jún. 6-án hunyt el aknarobbanás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 539/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Juhász Lajos

36 éves; 1945. febr. 19-én hunyt el bombatámadás következtében.

Forrás: Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Juhász Mihály, földműves

15 éves; apja: Juhász Mihály, anyja: Kribusz Mária. Lakhelye: Esztergom, Akácfa u. [ma: Vasvári Pál u.] 1945. jan. 23-án hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 147/1945.

Juhász Mihály, özv., földműves, napszámos

70 éves; apja: néhai Juhász Mihály, anyja: néhai Kamilor [?] Borbála; házastársa: néhai Rausch Anna. Lakhelye: Esztergom, Akácfa u. [ma: Vasvári Pál u.] 33. 1945. jan. 9-én hunyt el a Kolos kórházban lőtt tüdőserülés következtében.

Forrás: Esztergom HAK 71/1945.

K

Kaluzsa Irén

8 éves; apja: Kaluzsa István, anyja: Ujvári Ágnes. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Sátorkői út 9. 1945. jan. 15-én robbanás (elvérzés) következtében vesztette életét.

Forrás: Esztergom HAK 119/1945.; vö. Gerendás – Szt. Anna plébánia

Kassai Jánosné Varga Erzsébet, özv., háztartásbeli

37 éves; apja: ismeretlen, anyja: ismeretlen; házastársa: Kassai János. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Kolozsvári út 51. 1945. jan. 8-án aknarobbanás oltotta ki életét.

Forrás: Esztergom HAK 156/1945.

Kertész József, tanuló

13 éves; apja: Kertész János, anyja: Tókei Róza. Lakhelye: Esztergom, Kereszt u. [ma: Lahner György u.] 9. 1945. márc. 15-én aknarobbanás (elvérzés) következtében életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 343/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia; A gondatlanság és pajkosság áldozatai. HEH, 1945. március 17. 4.

Kertész László

8 éves; apja: Kertész Kálmán, anyja: Tóth Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 44. Robbanás okozta halálát 1945. jan. 2-án.

Forrás: Esztergom HAK 5/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Király Imre, MÁV-fűtő

23 éves; apja: Király Péter, anyja: Sós Mária. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 8. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 24-én. Halálának oka: lőtt sebek a vese és válltájon, embólia.

Forrás: Esztergom HAK 297/1945.; Gerendás – Református Egyházkerület

Király M. Teodóra, irgalmas nővér (gazdasági szaktanítónő)

46 éves; apja: néhai Király József, anyja: néhai Kapornai Zsófia. Lakhelye: Esztergom, Vízivárosi zárda. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 3-án. Halálának oka: a bal alkar és has szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 319/1945.

Kis Mária

14 hónapos; apja: Kis János, anyja: Ipolyi Anna. Lakhelye: Esztergom, Táti út 55. 1945. febr. 9-én bombarobbanás (elvérzés) oltotta ki életét.

Forrás: Esztergom HAK 183/1945.

Kis Szölgyémi Lajos, földműves

17 éves; apja: néhai Kis Szölgyémi Lajos, anyja: Rach Julianna. Lakhelye: Esztergom, Akácfa u. [ma: Vasvári Pál u.] 15. 1946. dec. 12-én hunyt el aknarobbanás okozta roncsolás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 358/1946.

Kisfaludy János, nyug. banktisztviselő

54 éves; apja: néhai Kisfaludy Miklós, anyja: néhai Wohlráb Emília; házastársa: Ágfalvy Márta. Lakhelye: Esztergom, Dobozi M. u. 26. 1944. dec. 26-án öngyilkosságot követett el.

Forrás: Esztergom HAK 714/1945.

Kisfaludy Jánosné Ágfalvy Márta, háztartásbeli

51 éves; apja: néhai Ágfalvy Alajos, anyja: néhai Schober Irén; házastársa: Kisfaludy János. Lakhelye: Esztergom, Dobozi M. u. 26. 1944. dec. 26-án öngyilkosságot követett el.

Forrás: Esztergom HAK 715/1945.

Kiss Imréné Gere Teréz, özv.

60 éves; apja: néhai Gere János, anyja: néhai Móczik Rozália; házastársa: néhai Kiss Imre. Lakhelye: Esztergom, Palkovics K. u. 8. 1945. márc. 17-én hunyt el a Kolos Kórházban, halálát a mellkas szilánksérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 549/1945.

Kiss Tibor, földműves, napszámos

18 éves; apja: Kiss Dezső; anyja: Juhász Róza; nőtlen.

Lakhelye: Esztergom, Szent Tamás. 1945. jan. 9-én hunyt el a Kolos kórházban, halálának oka: lövési sebek a bal térden.

Forrás: Esztergom HAK 67/1945.

Kisszölgyémi József, földműves

45 éves; apja: néhai Kisszölgyémi István, anyja: Horváth Szeder Julianna; házastársa: Kovács Julianna. Lakhelye: Esztergom, Szt. László u. [ma: Móricz Zsigmond u.] 10. 1945. febr. 20-án hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 256/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Klobusiczki Sumig István, napszámos

33 éves; apja: Klobusiczky Sumig Jakab, anyja: néhai Czincza Erzsébet; házastársa: Vagač Valéria. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 84. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. jan. 25-én. Halálának oka: mellkaslövés, szívsérülés.

Forrás: Esztergom HAK 137/1945.

Kocsis Istvánné Balla Erzsébet, háztartásbeli

31 éves; apja: Balla Pál, anyja: Köpe Erzsébet; házastársa: Kocsis István. Lakhelye: Esztergom, Kossuth L. u. 36. 1944. dec. 26-án bombatámadás okozta halálát.

Forrás: Esztergom HAK 11/1945.; vö. Gerendás – Református Egyházközség

Koller József, üvegyári munkás

33 éves; apja: Koller József, anyja: néhai Kovács Borbála; házastársa: Kovács Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Kereszt u. [ma: Lahner György u.] 7. 1945. febr. 19-én vesztette életét légítámadás (szívbénulás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 257/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Koloszár Béla

17 éves; 1945. márc. 17-én hunyt el fejlövés következtében.

Forrás: Gerendás – Evangélikus Egyházközség

Komainer Lajos

7 éves; apja: Komainer Lajos, anyja: Majthényi Julianna. Lakhelye: Esztergom, Horthy M. út [ma: Kiss János altábornagy u.] 91. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 5-én. Halálának oka: jobb alkar csonkolás, jobb comb szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 322/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Korencsi György, földműves

42 éves; apja: néhai Korencsi József, anyja: néhai Csipak Anna; házastársa: Ujhelyi Mária. Lakhelye: Esztergom, Bátori Schulcz Bódog u. 16. 1945. márc. 27-én hunyt el lövési sérülés (elvérzés) következtében. Bélay Iván kutatásai szerint: „*Korencsi György Tapolcán teljesített katonai szolgálatot, de 1944 karácsonyára szabadságot kapott. A kialakult harci események miatt azonban nem tudott állomáshelyére visszatérni, így ittbon maradt. 1945. március 21-én egy szovjet katona lépett be a Bátori Schulcz Bódor utcai ház kapuján. Meglátta a katonarubás Korencsi Györgyöt, ösztönösen rálőtt – halálos sebet ejtve rajta.*”
 Forrás: *Esztergom HAK 377/1945.*; Bélay

Kormos Józsefné Széles Irén

24 éves; anyja: néhai Széles Mária; házastársa: Kormos József. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Eperjesi út 25. 1945. jan. 10-én lövési sérülés következtében hunyt el.
 Forrás: *Esztergom HAK 233/1949.*

Korompai János, tanuló

10 éves; apja: Korompai József, anyja: Bábszki Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 21. 1945. márc. 15-én aknarobbanás oltotta ki életét.
 Forrás: *Esztergom HAK 342/1945.*; *Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia; A gondatlanság és pajkosság áldozatai.* HEH, 1945. március 17. 4.

Korompai József, tanuló

14 éves; apja: Korompai József, anyja: Bábszki Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 21. 1945. márc. 15-én aknarobbanás következtében életét vesztette.
 Forrás: *Esztergom HAK 341/1945.*; *Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia; A gondatlanság és pajkosság áldozatai.* HEH, 1945. március 17. 4.

Kóté Géza, bányász

30 éves; anyja: Kóté Mária; házastársa: Karvai Julianna. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Dorogi út 3. 1945. márc. 22-én hunyt el lőtt seb (elvérzés) következtében.
 Forrás: *Esztergom HAK 412/1945.*

Kovács Istvánné Hazelmayer Gizella

47 éves; apja: néhai Hazelmayer Sándor, anyja: néhai Lohner Julianna; házastársa: Kovács István. Lakhelye: Esztergom, Kertész u. [ma: Schweidel József u.] 10. 1945. febr. 28-án hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.
 Forrás: *Esztergom HAK 307/1945.*; *Gerendás – Szt. Anna plébánia*

Kovács János, földműves

38 éves; apja: néha Kovács János, anyja: Molnár Rozália; házastársa: Kovács Anna. Lakhelye: Esztergom, Alsó szérű sor [ma: Pöltenberg Ernő u.] 2. 1945. aug. 27-én hunyt el gránátrobbanás (agyroncsolás) következtében.
 Forrás: *Esztergom HAK 668/1945.*

Kovács Zoltán, MÁV-órabéres

21 éves; apja: Kovács István, anyja: néhai Hazelmayer Gizella. Lakhelye: Esztergom, Kertész u. [Schweidel József u.] 10. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. ápr. 1-jén, halának oka: a koponya, az agy és az arc szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 400/1945.

Kubovics Kálmán, Dr., ügyvéd

34 éves; apja: Kubovics Ferenc, anyja: Tölgyesi Terézia. Lakhelye: Esztergom, Kossuth L. u. 40. 1945. júl. 16-án hunyt el a Kolos Kórházban. Halálának oka: jobb szem, mindkét térd, lábszár és alkar szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 600/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Kupkó Antal, hegesztő

40 éves; apja: Kupkó Ferenc, anyja: Harangozó Mária; házastársa: Mitter Margit. Lakhelye: Esztergom, Batthyány L. u. 14. 1945. ápr. 21-én hunyt el a Kolos Kórházban. Halálának oka: bal vesetáj lövési sérülése.

Forrás: Esztergom HAK 446/1945.

Kurcz János, bányász

48 éves; apja: néhai Kurcz György, anyja: néhai Zámoli Anna; házastársa: Bekő Anna. Lakhelye: Esztergom, Petőfi u. 31. 1945. márc. 22-én hunyt el, halálát bombatámadás (agybénulás) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 359/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Kuris István, bányász

38 éves; apja: néhai Kurdis Ferdinand, anyja: Pintér Mária; házastársa: Bendisz Margit. Lakhelye: Esztergom, Szt. Lőrinc u. 11. 1945. márc. 25-én vesztette életét. Halálának oka: belövéstől származó szilánksérülés.

Forrás: Esztergom HAK 395/1945.

Kusnerik Jánosné Péter Julianna, háztartásbeli

22 éves; apja: néhai Péter János, anyja: néhai Juhász Emília; házastársa: Kusnerik János. Lakhelye: Esztergom, Kertész u. [ma: Schweidel József u.] 1. 1945. jan. 14-én hunyt el bombatámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 86/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Kusnerik József, vasesztergályos-segéd

20 éves; apja: Kusnerik József, anyja: Kecskeméti Anna. Lakhelye: Esztergom, Horthy M. út [ma: Kiss János altábornagy u.] 51. 1945. márc. 20-án hunyt el lőtt seb (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 369/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia; Gerendás – Szt. Anna plébánia

L

Ladányi Józsefné Fodor Rozália, háztartásbeli

27 éves; apja: néhai Fodor Tádé, anyja: Kollár Rozália; házastársa: Ladányi József. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 18. Légitámadás (elvérzés) következtében vesztette életét 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 229/1945.

Langmár Norbert, kereskedő

53 éves; anyja: néhai Langmár Mária; házastársa: Holdampf Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Papnevelde u. 2. 1945. febr. 23-án hunyt el bombarobbanás (légn nyomás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 287/1945.

Lankszammer Jánosné Papp Etelka

44 éves; apja: Papp József, anyja: Botka Mária; házastársa: Lankszammer János. Lakhelye: Esztergom, Gőzhajó u. 2. sz. 1944. dec. 22-én hunyt el légitámadás következtében (szívbénulás).

Forrás: Esztergom HAK 2/1945.

Lesch Károlyné Heiszler Erzsébet

69 éves; apja: néhai Heiszler Jaroslaw, anyja: néhai Tomoskovics Erzsébet; házastársa: néhai Lesch Károly. Lakhelye: Esztergom, Hévíz u. 11. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. ápr. 17-én, halálának oka: jobb comb és a bal kéz szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 435/1945.

Limpár Erzsébet, háztartásbeli

18 éves; apja: néhai Limpár Péter, anyja: néhai Kontra Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Barkóczy F. u. 3. 1945. márc. 11-én hunyt el aknasérülés (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 331/1945.

Lovas Ferenc, földműves

77 éves; apja: néhai Lovas Ferenc, anyja: néhai Szenczi Erzsébet; házastársa: Patkó Anna. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. 17. Bombarobbanás (elvérzés) okozta halálát 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 261/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Lugosi József, tanuló

9 éves; apja: Lugosi János, anyja: Vörös Róza. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 41. Aknarobbanás (elvérzés) következtében hunyt el 1945. márc. 15-én.

Forrás: Esztergom HAK 346/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia; A gondatlanság és pajkosság áldozatai. HEH, 1945. március 17. 4.

M

Magyari Károly, szabómester

47 éves; apja: néhai Magyarovits János, anyja: néhai Rakittyta Anna; házastársa: Boten Flóra. Lakhelye: Esztergom, IV. Béla király u. 5. 1945. febr. 19-én légitámadás (elvézés) következtében hunyt el.

Forrás: Esztergom HAK 231/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Magyari Károlyné Boten Flóra, háztartásbeli

52 éves; apja: néhai Boten János, anyja: néhai Szilágyi Zsófia; házastársa: Magyari Károly. Lakhelye: Esztergom, IV. Béla király u. 5. 1945. febr. 19-én hunyt el légitámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 232/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Majer Gyula

6 éves; apja: néhai Majer János, anyja: Kokol Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Gr. Apponyi A. u. [ma: Árok u.] 22. 1945. jan. 13-án bombarobbanás (elvézés) következtében vesztette életét.

Forrás: Esztergom HAK 81/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Majer Józsefné Flórián Julianna

37 éves; apja: Flórián László, anyja: Zab Apollónia; házastársa: Majer József. Lakhelye: Esztergom, Szentkirályi. 1945. jan. 4-én mellkaslövés következtében hunyt el a Kolos kórházban.

Forrás: Esztergom HAK 55/1945.

Majer Zoltán

5 éves; apja: néhai Majer János, anyja: Kokol Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Gr. Apponyi A. u. [ma: Árok u.] 22. 1945. jan. 13-án bombarobbanás (elvézés) következtében vesztette életét.

Forrás: Esztergom HAK 82/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Majthényi Ferenc, földműves

56 éves; apja: néhai Majthényi József, anyja: néhai Juhász Julianna; házastársa: Kovács Rozália. Lakhelye: Esztergom, Szt. Anna u. [ma: Mikszáth Kálmán u.] 35. 1945. febr. 20-án vesztette életét bombarobbanás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 274/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Markó István, szénbányász

36 éves; apja: Markó Béla, anyja: Mészáros Katalin; házastársa: Erős Borbála. Lakhelye: Esztergom, Szt. György u. 16. 1945. jan. 11-én hunyt el bombarobbanás (elvézés) következtében. Bélay Iván kutatásai szerint: „*Markó István, amikor a Balassa Bálint utcai házukat bombatalálat érte, a romok között lelte balálát.*”

Forrás: Esztergom HAK 74/1945.; Bélay

Maros Imre

2 éves; apja: Maros Imre, anyja: Pollák Teréz. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros]. 1945. jan. 12-én Dorogon (XIII. u. 706 sz. pince) gránátrobbanás következtében életét veszttette.

Forrás: Dorog HAK 46/1945.

Maros Imréné Pollák Teréz

23 éves; apja: Pollák Rezső, anyja: Pollák Teréz; házastársa: Maros Imre. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros]. 1945. jan. 12-én Dorogon (XIII. u. 706 sz. pince) gránátrobbanás következtében életét veszttette.

Forrás: Dorog HAK 45/1945.

Marsalek István

8 éves; apja: Marsalek Géza, anyja: Dinnyés Róza. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 41. [?]. 1945. febr. 20-án az esztergomi Kolos Kórházban veszttette életét. Halálát bombatámadás során elszenvedett sérülések okozták (agyrázkódás, bal comb törése).

Forrás: Esztergom HAK 244/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Marton Károly, borbizományos

35 éves; apja: Marton Károly, anyja: Kama Horváth Mária. Lakhelye: Esztergom, Akácfa u. [ma: Vasvári Pál u.] 24. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. jan. 26-án, halálát bal combjának szilánksérülése és nyílt törése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 139/1945.

Marton Róza, háztartásbeli

21 éves; apja: Marton Sándor, anyja: Zsilinszky Róza. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 15. 1945. febr. 20-án halt meg légitámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 228/1945.; Gerendás – Református Egyházkerület

Mátéffy Jenő, tűzoltó

23 éves; apja: Mátéffy Jenő, anyja: Barabás Berta. Lakhelye: Esztergom, Horthy M. út [ma: Kiss János altábornagy u.]. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 30-án. Halálának oka: a jobb alszár sérüléssel csontoklása, sercegő üszök.

Forrás: Esztergom HAK 392/1945.

Máthé Jenőné Hermincz Anna

41 éves; apja: néhai Hermincz Sándor, anyja: Somogyi Rozália; házastársa: Máthé Jenő. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros]. 1945. jan. 13-án hunyt el légitámadás (szívbénulás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 101/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia; Kis Sándorné (Máthé Anna) közlése

Mayer Józsefné Filgóssy Katalin, háztartásbeli

46 éves; anyja: Krausz Mária; házastársa: Mayer József. Lakhelye: Esztergom, Laktanya u. [ma: Mészéna u.] 15. Légítámadás (szívbénulás) következtében vesztette életét 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 250/1945.; Gerendás – Evangélikus Egyházközség

Mészáros István, V. o. gimn. tanuló

15 éves; apja: Mészáros Gyula, anyja: Lohbauer Katalin. Lakhelye: Esztergom, Deák F. u. 6. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 12-én. Halálát jan. 23-án elszenvedett sérülései okozták: lőtt sebek a bal térden és lábfejen, csonkolás a combban.

Forrás: Esztergom HAK 335/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia; Gyász hír. HEH, 1945. március 13. 2.

Mészáros János, földműves

25 éves; apja: Mészáros István, anyja: Hegedűs Mária; házastársa: Erős Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Barkóczy F. u. 23. 1945. jan. 31-én vesztette életét, halálát lőtt seb, elvérzés okozta.

Forrás: Esztergom HAK 153/1945.; Gerendás – Református Egyházközség

Mészáros János, fuvaros

39 éves; apja: néhai Mészáros Lajos, anyja: néhai Izsák Eszter. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Temesvári u. 20. 1945. jan. 6-án lövéses sérülés (elvérzés) okozta halálát.

Forrás: Esztergom HAK 118/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Miletits Antal, kegydíjas várfelügyelő

81 éves; apja: néhai Miletits Mátyás, anyja: néhai Polcza Apollónia; házastársa: néhai Orbán Rozália. Lakhelye: Esztergom, Káptalan tér [ma: Szent István tér] 13. 1944. szept. 5-én légítámadás következtében vesztette életét. Ő volt a második világháború első esztergomi polgári áldozata.

Forrás: Esztergom HAK 303/1944.

Móczik Ferenc, földműves

40 éves; apja: néhai Móczik Ferenc, anyja: néhai Farkas Teréz; házastársa: Krischneider Julianna. Lakhelye: Esztergom, Balassa B. u. 54. 1945. márc. 19-én hunyt el gránátsérülés következtében.

Forrás: Esztergom HAK 401/1945.

Móczik Ferenc, özv., földműves, napszámos

72 éves; apja: néhai Móczik Ignác, házastársa: néhai Farkas Terézia. Lakhelye: Esztergom, Balassa B. u. 24. 1944. dec. 24-én bombatámadás (légnymás) következtében halt meg

Forrás: Esztergom HAK 18/1945.

Móczik Lajosné Sáska Erzsébet

26 éves; apja: Sáska István, anyja: Bágyi Erzsébet; házasátársa: Móczik Lajos. Lakhelye: Esztergom, Hunyadi u. 7. sz. 1944. dec. 22-én bombatámadás következtében vesztette életét (elvézés).

Forrás: Esztergom HAK 17/1945.

Molnár István, fürdőfűtő

72 éves; apja: néhai Molnár Károly, anyja: ismeretlen; elvált. Lakhelye: Esztergom, Balassa B. u. 9. A Kolos Kórházban hunyt el haslövés következtében 1945. jan. 14-én.

Forrás: Esztergom HAK 92/1945.; Molnár Tibor közlése

Molnár Teréz, háztartásbeli

30 éves; apja: Molnár Géza, anyja: Wohlgemuth Katalin. Lakhelye: Esztergom, Malonyai u. 2. 1945. febr. 19-én hunyt el bombatámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 263/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Morvai Ferencné Kristek Katalin, kereskedő

69 éves; apja: néhai Kristek Vince, anyja: néhai Hász Viktória; házasátársa: Morvai Ferenc. Lakhelye: Esztergom, Pázmány u. [Liszt Ferenc u.] 2. Kórházban hunyt el 1944. dec. 8-án légítámadás okozta mellkasi és hasi belső zúzódások következtében.

Forrás: Esztergom HAK 422/1944.

Moskola Anna

16 hónapos; apja: Moskola László, anyja: néhai Kormos Julianna. Lakhelye: Esztergom, Kereszt u. [ma: Lahner György u.] 16. 1945. febr. 19-én hunyt el bombatámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 280/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Moskola István

4 éves; apja: Moskola László, anyja: néhai Kormos Julianna. Lakhelye: Esztergom, Kereszt u. [ma: Lahner György u.] 16. 1945. febr. 19-én vesztette életét bombatámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 279/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Moskola János

10 éves; apja: Moskola László, anyja: néhai Kormos Julianna. Lakhelye: Esztergom, Kereszt u. [ma: Lahner György u.] 16. 1945. febr. 19-én vesztette életét bombatámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 278/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Moskola Lászlóné Kormos Julianna

31 éves; apja: néhai Kormos István, anyja: ismeretlen; házastársa: Moskola László. Lakhelye: Esztergom, Kereszt u. [ma: Lahner György u.] 16. 1945. febr. 19-én bombatámadás (elvérzés) következtében elhunyt.

Forrás: Esztergom HAK 277/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Muzsik Árpád, hentes- és mészárosmester

66 éves; apja: néhai Muzsik János, anyja: néhai Grekovszky Borbála, házastársa: néhai Genbics [?] Teréz. Lakhelye: Esztergom, Deák F. u. 41. Bombarobbanás (elvérzés) okozta halálát 1945. febr. 19-én.

Forrás: Esztergom HAK 219/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Muzsik Gyula, tanuló

10 éves; apja: Muzsik Gyula, anyja: Király Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Deák F. u. 41. 1945. febr. 19-én hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 220/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Muzsik Gyuláné Király Erzsébet

37 éves; apja: néhai Király Lajos, anyja: Hering Mária; házastársa: Muzsik Gyula. Lakhelye: Esztergom, Deák F. u. 40. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 5-én. Halálának oka: bombasérülés, tetanus.

Forrás: Esztergom HAK 321/1945.

N

Nagy Béla, MÁV-váltókezelő

58 éves; apja: néhai Nagy András, anyja: néhai Sujok Angyél; házastársa: Olasz Teréz. Lakhelye: Esztergom, Hősök tere 11. 1945. márc. 18-án hunyt el bombatámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 381/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Német Jánosné

Bélay Iván kutatásai szerint: „Tata környékén aknatűzbe került, és szilánkjaitól megsérült. A tatai kórházba szállították, de már nem tudak rajta segíteni.”

Forrás: Bélay

Neuhóf Suski Mária, gimn. tanuló

12 éves; apja: Neuhóf Suski László, anyja: Szilva Mária. Lakhelye: Esztergom, Szt. Anna u. [ma: Mikszáth Kálmán u.] 11. 1945. febr. 19-én vesztette életét bombarobbanás (elvérzés) következtében. Halálesetéről Einczinger Ferenc is megemlékezett naplójában.

Forrás: Esztergom HAK 285/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia; Einczinger-napló

Ny

Nyitrai János, mázolósegéd

57 éves; apja: Nyitrai Mihály, anyja: néhai Póczik Anna; házastársa: néhai Béres Anna. Lakhelye: Esztergom, Kölcsey u. 4. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 22-én. Halálának oka: nyaklövés, szívbénulás.

Forrás: Esztergom HAK 380/1945.

Nyitrai Józsefné Papes Ilona, özv., piaci árus

67 éves; apja: néhai Papes Ferenc, anyja: néhai Serfőző Róza; házastársa: néhai Nyitrai József. Lakhelye: Esztergom, Ferenc J. út [ma: Bajcsy-Zsilinszky Endre út] 5. 1945. febr. 19-én hunyt el légítámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 328/1945.

O, Ó

Olcovszky János

69 éves; apja: Olcovszky János, anyja: Kun Anna; házastársa: Bodnár Mária. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros]. 1945. márc. 2-án Dorogon (Patakör 60. előtt) szívlövés következtében meghalt.

Forrás: Dorog HAK 71/1945.

Orbán Elemér

20 éves; 1945. jan. 7-én hunyt el fejlövés következtében.

Forrás: Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

P

Pál Endre, bányafelvigyázó

45 éves; apja: néhai Pál András, anyja: Farkas Mária; házastársa: Recska Ilona. Lakhelye: Esztergom, Széchenyi tér 6. 1945. jan. 15-én hunyt el. Halálának oka: elvérzés, ellenséges golyótól.

Forrás: Esztergom HAK 97/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Pálfi István, tanuló

12 éves; apja: Pálfi István, anyja: Kaszala Teréz. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 38. 1945. márc. 15-én aknarobbanás (elvérzés) következtében elhunyt.

Forrás: Esztergom HAK 344/1945.; Gerendás – Református Egyházközség: A gondatlanság és pajkosság áldozatai. HEH, 1945. március 17. 4.

Pálfi László, tanuló

10 éves; apja: Pálfi István, anyja: Kaszala Teréz. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 38. 1945. márc. 15-én veszítette életét aknarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 345/1945.; Gerendás – Református Egyházközség: A gondatlanság és pajkosság áldozatai. HEH, 1945. március 17. 4.

Pálmai Lajos, rendőr főtörzsőrmester

53 éves; apja: néhai Pifkó Imre, anyja: Prettnér Júlia; házastársa: Tóth Borbála. Lakhelye: Esztergom, Jókai u. 52. 1945. febr. 20-án hunyt el légítámadás (szív-bénulás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 256/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Pap István, napszámos

57 éves; anyja: néhai Pap Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, gyepmesteri telep. 1944. dec. 8-án légítámadás következtében életét veszítette (elvézés).

Forrás: Esztergom HAK 420/1944.

Pásztor Ferenc

26 éves; apja: Pásztor Ferenc, anyja: Garai Teréz. Lakhelye: Esztergom. 1946. ápr. 18-án hunyt el robbanástól eredő roncsolás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 125/1946.

Patkóczy Ferenc, kőművessegéd

21 éves; apja: Patkóczy Ferenc, anyja: Pifkó Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. 36. 1945. febr. 20-án hunyt el légítámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 238/1945.; vö. Gerendás – Szt. Anna plébánia

Patus Ernőné Valkovits Mária

30 éves; apja: Valkovits Gyula, anyja: Brandhuber Teréz; házastársa: Patus Ernő. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Temesvári út. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 21-én. Halálának oka: bal kar és gyomorsérülés aknaszilánktól.

Forrás: Esztergom HAK 375/1945.

Petróczi Lajos

Bélay Iván kutatásai szerint: „*Petróczi Lajos 1945. január 12-én a Sánc utcai házukban a kamra ajtaját javította. A Garamkövesd felől kilőtt ágyúlövedék a kamra sarkába csapódott és felrobbant. Petróczi Lajos a bal oldalát ért súlyos sérüléséből felépült, de a bal szemét nem sikerült megmenteni. 1946. február 5-én a szomszédjukban epegőrcsben szenvedő asszonynak orvosi segítségre volt szüksége. Elment Rajner doktorért és elkísérte az asszonyhoz. Eközben az udvaron részeg szovjet katonák bort követeltek. A zajra kilépett az ajtón, amikor az egyik katona rálőtt. A szobából kisető orvos már csak a halál beálltát tudta megállapítani.*”

Forrás: Bélay

Petrovics Ferenc, MÁV-kocsitisztító

71 éves; apja: néhai Petrovics Ferenc, anyja: néhai Tóth Pál Júlia. Lakhelye: Esztergom, Besze J. u. 3. 1945. febr. 20-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát bombasérülés a combon és koponyaalapi törés okozta.

Forrás: Esztergom HAK 245/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Piroska Lajos

21 éves; apja: Piroska János, anyja: Varga Éva. Lakhelye: Esztergom. 1945. máj. 22-én hunyt el lőszerrobbanás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 77/1950.

Polacsek Ferenc, földműves

19 éves; apja: Polacsek Ferenc, anyja: Koselák Anna. Lakhelye: Esztergom, Hunyadi u. 23. 1946. febr. 27-én aknarobbanás oltotta ki életét.

Forrás: Esztergom HAK 78/1946.

Porubszky Ferenc, vasöntő

18 éves; apja: Porubszky Mihály, anyja: Kertész Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Basa u. 1944. dec. 8-án bombarobbanás okozta sérülések következtében vesztette életét.

Forrás: Esztergom HAK 411/1944.

Putz Ferenc, pénzügyőri biztos

37 éves; apja: néhai Putz Pál, anyja: Bőhm Gizella; házastársa: Wittrich Anna. Lakhelye: Esztergom, Kossuth L. u. 45. 1945. jan. 19-én légitámadás következtében (csonttörés) életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 126/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Püspöki Gyuláné Miskolczi Teréz

34 éves; apja: Miskolczi János, anyja: Gruber Julianna; házastársa: Püspöki Gyula. Lakhelye: Esztergom, M. Terézia u. [ma: Terézia u.] 1. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 20-án. Halálának oka: aknasérülés, koponyaalapi törés.

Forrás: Esztergom HAK 374/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

R

Rácz Andrásné Berki Etel, háztartásbeli

62 éves; apja: néhai Berki György, anyja: néhai Rácz Mária; házastársa: Rácz András. Lakhelye: Esztergom, Szent Imre u. [ma: Petőfi Sándor u.] 55. 1945. febr. 19-én hunyt el légitámadás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 215/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Rákosi Gyula, MÁV-pályőr

50 éves; apja: néhai Rákosi Dezső, anyja: néhai Krupinszky Ágnes; házastársa: Szilágyi Mária. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], 13. sz. őrház. Bombatámadás (elvérzés) következtében vesztette életét 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 418/1945.

Reznicsek József, bányász

52 éves; apja: néhai Reznicsek Ferenc, anyja: néhai Vannai Mária felesége: Hock Ilona. Lakhelye: Esztergom, Új u. 14. 1944. dec. 22-én légitámadás következtében vesztette életét (elvérzés).

Forrás: Esztergom HAK 431/1944.

Róna Henrikné Kapp Margit, háztartásbeli

39 éves; apja: néhai Kapp Pál, anyja: néhai Matusz Mária; házastársa: Róna Henrik. Lakhelye: Esztergom, Szt. Gellért u. [ma: IV. Béla király utca] 4. 1945. febr. 19-én légitámadás (elvérzés) okozta halálát.

Forrás: Esztergom HAK 252/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Rumpli Mihály, MÁV-nyugbérés

65 éves; apja: néhai Rumpli János, anyja: néhai Hegedűs Teréz; házastársa: Ottlik Anna. Lakhelye: Esztergom, Barkóczy F. u. 33. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. ápr. 6-án. Halálának oka: jobb alszár szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 409/1945.

S

Sági István, földműves

13 éves; apja: Sági József, anyja: néhai Hospicsek Ilona. Lakhelye: Esztergom, Balassa Bálint u. 21/b. 1945. febr. 24-én hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 289/1945.

Schultz Károly Albert

3 éves; apja: Schultz Albert, anyja: [...] ³⁷⁸ Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 15. Légitámadás (elvérzés) következtében hunyt el 1945. febr. 20-án.

Forrás: Esztergom HAK 227/1945.; vö. Gerendás – Szt. Anna plébánia

Simcsák Albert, közsörűs, aggházi gondozott

79 éves; apja: néhai Simcsák Tamás, anyja: néhai Hollányi Zsófia; házastársa: néhai Hujter Mária. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 126. 1945. febr. 22-én vesztette életét bombatámadás (légnymás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 272/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Simonyi Gyuláné Tóth Margit, háztartásbeli

26 éves; apja: Tóth Ferenc, anyja: Hirmann Anna; házastársa: Simonyi Gyula. Lakhelye: Esztergom, Papnevelde u. Kórházban hunyt el 1944. dec. 10-én, halálának oka: légitámadás, mellkasi belső zúzódások.

Forrás: Esztergom HAK 423/1944.

³⁷⁸ Olvashatatlan vezetéknev.

Sinogli Mária, háztartásbeli

28 éves; apja: Sinogli Ferenc, anyja: Petró Ágnes. Lakhelye: Esztergom, Bottyán J. u. 8. Bombarobbanás (elvérzés) okozta halálát 1945. febr. 19-én.

Forrás: Esztergom HAK 218/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Slabár Andrásné Hajdányi Etel, háztartásbeli

59 éves; apja: néhai Hajdányi József, anyja: néhai Szili Eszter; házastársa: Slabár András. Lakhelye: Esztergom, Bátori Schulcz Bódog u. 2. 1945. jan. 14-én bombatámadás (elvérzés) okozta halálát.

Forrás: Esztergom HAK 91/1945.

Somodi Ferenc, tanuló

16 éves; apja: Somodi István, anyja: Simon Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Imaház u. 10. Bombarobbanás (elvérzés) oltotta ki életét 1945. febr. 4-én

Forrás: Esztergom HAK 172/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Soós Ákos, községi vezető jegyző

38 éves; apja: Soós Albert, anyja: Mezey Mária; házastársa: Kádár Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Kenderesi dűlő. 1945. jan. 5-én szovjet katonák agyonlőtték.

Forrás: Esztergom HAK 20/1945.; Gerendás – Református Egyházközség; Einczinger-napló

Spunda Ádám, mészégető

32 éves; apja: Spunda Mihály, anyja: Csacskovna Paulina; házastársa: Katzivek Ilona. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Kassai út 30. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. dec. 9-én. Halálának oka: jobb térd és mindkét lábszár szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 803/1945.; Megyei Rezső közlése

Stiaszny Lajosné Molnár Julianna

49 éves; apja: Molnár István, anyja: Csányi Etel; házastársa: Stiaszny Lajos. Lakhelye: Esztergom. 1945. márc. 17-én hunyt el, halálának oka: hát és mindkét tüdő roncsolása.

Forrás: Esztergom HAK 368/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Stróbl János, földműves

20 éves; apja: Stróbl József, anyja: Holop Róza. Lakhelye: Esztergom, Mária Terézia u. [ma: Terézia u.] 17. 1945. febr. 21-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát bombázás során elszenvedett sérülések okozták (jobb láb törése, a bal láb és a mellkas zúzódása).

Forrás: Esztergom HAK 241/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Strobl Mihályné Tóth Teréz, háztartásbeli

31 éves; apja: néhai Tóth József, anyja: néhai Gerendás Julianna; házastársa: Strobl Mihály. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 50. 1945. febr. 19-én hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 217/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Sz

Szabó Czibalmos József, kőművestanuló

18 éves; apja: Szabó Czibalmos István, anyja: Veisz Rozália. Lakhelye: Esztergom, Balassa B. u. 13. 1945. jan. 22-én hunyt el, halálát lőtt seb, elvérzés okozta. Bélay Iván kutatásai szerint: „*Szabó Czibalmos József a Balassa Bálint utcai házuk udvarán a lecsapott bomba szilánkjaitól kapott sérüléseiben halt bele.*”

Forrás: Esztergom HAK 158/1945.; Bélay

Szabó Elek

49 éves; apja: Szabó Dániel, anyja: Székely Linda; házastársa: Székely Erzsébet. Lakhelye: Esztergom. 1945. márc. 20-án a dorogi bányakórházban vesztette életét. Halálának oka: lőtt sebek a nyakon.

Forrás: Dorog HAK 161/1945.

Szabó Erzsébet

62 éves; apja: néhai Szabó István; anyja: néhai Patkó Erzsébet; elvált. Lakhelye: Esztergom, Táti u. 8. 1945. jan. 7-én vesztette életét légítámadás okozta szívbénulás következtében. (Halálesete 1945. jan. 4-ei dátummal Tát község halotti anyakönyvének másodpéldányában is szerepel.)

Forrás: Esztergom HAK 65/1945.; Tát HAK 6/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Szabó Mária, háztartásbeli

19 éves; apja: Szabó János, anyja: Ambrus Rozália. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Dorogi út 24. 1945. máj. 2-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a bal comb szilánksérülése, vérmérgezés.

Forrás: Esztergom HAK 472/1945.

Szabó Rácz István, rendőr főtörzsőrmester

51 éves; apja: néhai Szabó Rácz István, anyja: Horváth Szeder Anna; házastársa: Kis Anna. Lakhelye: Esztergom, Honvéd u. 51/a. 1945. máj. 22-én hunyt el robbanás (roncsolás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 510/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Szabó Terézia, háztartásbeli

40 éves; apja: néhai Szabó József, anyja: néhai Rumpli Klára. Lakhelye: Esztergom, Szent János-kút. 1945. márc. 17-én hunyt el légítámadás (szívbénulás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 349/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Szalay György, tanuló

6 éves; apja: Szalay Béla, anyja: Miklósi Margit. Lakhelye: Esztergom, Galamb u. 1. 1944. dec. 8-án légítámadás következtében életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 419/1944.

Szántai Imréné Móczik Rozália

82 éves; apja: néhai Móczik Imre, anyja: néhai Gere Teréz; házastársa: Szántai Ignác. Lakhelye: Esztergom, Sánc u. 1. 1945. márc. 19-én hunyt el, halálát bombazilánk okozta, elvérzett. Bélay Iván kutatásai szerint: „*Szántai Imréné a Sánc utcában lakott. A Duna párkányi oldaláról tüzéség lőtte Esztergomot. Az egyik lövedék a házukat találta el, a felrobbant lövedék szilánkjaitól halálos sebet kapott.*”

Forrás: Esztergom HAK 358/1945.; Bélay

Szegedi Ida, magánzónő

77 éves; apja: néhai Szegedi József, anyja: néhai Majsai Ida. Lakhelye: Esztergom, Kenderesi dűlő. 1945. január 5-én szovjet katonák lőtték agyon.

Forrás: Esztergom HAK 19/1945; Gerendás – Református Egyházkezség; Einczinger-napló

Szenczi Ferenc, vitéz, városi borszemlész

47 éves; apja: néhai Szenczi József, anyja: néhai Csernó Julianna; házastársa: Nyári Teréz. Lakhelye: Esztergom, Horthy M. út [ma: Kiss János altábornagy u.]. 1945. jún. 16-án hunyt el a Kolos Kórházban. Halálának oka: jobb könyök lövési sérülése.

Forrás: Esztergom HAK 554/1945.

Szenczi Józsefné Szóda Erzsébet

44 éves; apja: Szóda Mihály, anyja: Kiffer Erzsébet; házastársa: Szenczi József. Lakhelye: Esztergom, M. Terézia u. [ma: Terézia u.] 16. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 16-án. Halálának oka: jobb comb- és lábszár-roncsolás, homlokszilánk.

Forrás: Esztergom HAK 352/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Szentgyörgyi Mária, vm. tisztviselőnő

36 éves; apja: néhai Szentgyörgyi József, anyja: Fehér Mária. Lakhelye: Esztergom, megyei palota. 1944. dec. 25-én robbanás (elvérzés) okozta halálát.

Forrás: Esztergom HAK 117/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Szitás Gusztáv, kovácss.

43 éves; apja: néhai Sitás János, anyja: néhai Obendorfer Anna; házastársa: Adorján Julianna. Lakhelye: Esztergom, Attila u. 27. 1945. jan. 17-én vesztette életét bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 108/1945.

Szitás János, hittudományi főiskolai hallgató

22 éves; apja: néhai Sitás János, anyja: néhai Dudás Anna. Lakhelye: Esztergom, Attila u. 27. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. jan. 29-én, halálát tüdőlövés okozta.

Forrás: Esztergom HAK 152/1945.

Szitás Katalin

7 éves; apja: Szitás Gusztáv, anyja: Adorján Julianna. Lakhelye: Esztergom, Attila u. 27. 1945. jan. 22-én hunyt el a Kolos Kórházban. Halálát bombarobbanás, agyroncsolás okozta.

Forrás: Esztergom HAK 131/1945.

Szóda Ferenc, földműves

48 éves; apja: néhai Szóda Mihály, anyja: néhai Kiffer Erzsébet; házastársa: Kincses Bartal Rozália. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 20-án. Halálának oka: lőtt seb a fején és mellkason (bombarobbanás).

Forrás: Esztergom HAK 262/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Szokolai Róza, napszámosnő

51 éves; apja: néhai Szokolai István, néhai Kiss Teréz. Lakhelye: Esztergom, Döbönkút. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 21-én. Halálának oka: tüdőlövés, szívbénulás.

Forrás: Esztergom HAK 266/1945.

Szokolai Viktória, aggházi gondozott

49 éves; apja: néhai Szokolai István, anyja: néhai Kiss Teréz. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 128. 1945. márc. 20-án hunyt el. Halálának oka: belövési sérülés, elvérzés.

Forrás: Esztergom HAK 364/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Szucki Elek, lakatosmester

48 éves; apja: néhai Szucki Antal, anyja: Broi [?] Rozália; házastársa: Sós Regina. Lakhelye: Esztergom Kenyérmező [ma: Esztergom-Kertváros], Új telep. 1945. márc. 22-én hunyt el lőtt sérülés (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 429/1945.

Szűcs Sándor

56 éves; apja: néhai Szűcs András, anyja: néhai Bura Zsuzsanna; házastársa: Ters-tyánszky Margit. Lakhelye: Esztergom. 1945. márc. 19-én vesztette életét. Halálának oka: testszerte zúzott, roncsolt sebek, mellkasnyomás.

Forrás: Esztergom HAK 372/1945.; Gerendás – Református Egyházközség

T

Takács Kálmán

15 éves; 1945. márc. 23-án hunyt el lövés következtében.

Forrás: Gerendás – Evangélikus Egyházközség

Táky Imréné Gogola Sára, háztartásbeli

39 éves; apja: néhai Gogola Rezső, anyja: néhai Holecz Ágnes; házastársa: Táky Imre. Lakhelye: Esztergom, Hévíz u. 3. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 3-án. Halálát a fej és az agy szilánksérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 167/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Tátus Ferenc, földműves

37 éves; apja: néhai Tátus Ferenc, anyja: Gerendás Teréz; házastársa: Bartal Rozália. Lakhelye: Esztergom, Alsó Szerű sor [ma: Pöltenberg Ernő u.] 26. 1945. jún. 6-án hunyt el aknarobbanás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 540/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Tirner Ferenc, földműves

51 éves; apja: Tirner Mihály, anyja: néhai Dinnyés Erzsébet; házastársa: Kertész Julianna. Lakhelye: Esztergom, Táti út 14. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 26-án. Halálának oka: bal alszár roncsolt sérülése (bomba-támadás).

Forrás: Esztergom HAK 304/1945.

Tóbi Ambrusné Tóth Eszter

38 éves; apja: Tóth Sándor, anyja: Hegedűs Eszter; házastársa: Tóbi Ambrus. Lakhelye: Esztergom, Csarnok u. [ma: Irinyi József u.] 2. 1945. jan. 9-én a Kolos kórházban hunyt el. Halálának oka: lőtt seb a bal felkaron és a szív táján.

Forrás: Esztergom HAK 62/1945.; Gerendás – Református Egyházközség

Toldy László, építési vállalkozó

43 éves; apja: Toldi János, anyja: Czenczik Ilona; házastársa: Kocsicska Aranka. Lakhelye: Esztergom, Mária Valéria u. [ma: Táncsics Mihály u.] 6. 1945. jan. 7-én lövés következtében életét vesztette (orosz golyó által eltaláltatott). Haláláról Einczinger Ferenc is megemlékezett naplójában.

Forrás: Esztergom HAK 64/1945.; Einczinger-napló

Toldy Lászlóné Kocsicska Aranka, özv.

35 éves; apja: néhai Kocsicska Ödön, anyja: néhai Albrecht Róza; házastársa: néhai Toldy László. Lakhelye: Esztergom, Mária Valéria u. [ma: Táncsics Mihály u.] 6. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. jan. 19-én. Halálának oka: hasi szilánksérülés, tüdővizenyő. Haláláról Einczinger Ferenc is megemlékezett naplójában: „Toldy László özvegye, aki haslövést kapott Sárísápon, hazaszállítás után szintén meghalt; koporsóbiány miatt csak I/23-án temették. Három kislány marad árván utánuk, a legkisebb csak 3 hónapos (5 és 10 éves a többi). Tüdővizenyő a bejegyzett haláluk.”

Forrás: Esztergom HAK 121/1945.; Einczinger-napló

Torma Lászlóné Szabó Mária

30 éves; apja: Szabó János, anyja: Szaller Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Gr. Apponyi A. u. [ma: Árok u.] 12. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 20-án. Halálának oka: jobb és bal lábszártörés, hát roncsolt sebe (bomba-támadás).

Forrás: Esztergom HAK 281/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Tóth Ignácné Hegedűs Rozália, özv.

59 éves; apja: néhai Hegedűs István, anyja: néhai Komajner Teréz; házastársa: néhai Tóth Ignác. Lakhelye: Esztergom, Petőfi u. 26. 1945. febr. 20-án hunyt el bombatámadás (légnyomás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 424/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Tóth Irén Éva

8 éves; apja: Tóth Ferenc József, anyja: Polgár Erzsébet. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros]. 1945. ápr. 1-jén aknarobbanás következtében életét vesztette.

Forrás: Dorog HAK 111/1945.

Tóth István, gazd. kocsis

62 éves; apja: néhai Tóth Gáspár, anyja: néhai Partali Anna. Lakhelye: Esztergom, Hunyadi u. 16. 1945. febr. 17-én hunyt el, halálát fejlődés (elvérzés) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 208/1945.

Tóth János, molnárm.

62 éves; apja: néhai Tóth János, anyja: néhai Polta Mária; házastársa: Juhász Erzsébet. Lakhelye: Esztergom, Nagy Duna sor [ma: Horváth Géza sor] 3. 1945. jan. 12-én vesztette életét bombatámadás következtében. Bélay Iván kutatásai szerint: „Tóth János az utolsó hajómalom tulajdonosa a Nagy-Duna sori ház kertjében ásott óvóhelyből jött ki, amikor a Duna túlsó oldaláról kilőtt akna becsapódott a tőle nem messze álló szilvafa tövébe. A felrobbant akna szilánkjai a máját széttroncsolták, és ebbe a sériülésébe halt bele.”

Forrás: Esztergom HAK 95/1945.; Bélay

Tóth Katalin, háztartásbeli

14 éves; apja: Tóth Vilmos, anyja: Kovács Verona. Lakhelye: Esztergom, Tábor út [ma: Sugár út] 20. 1945. febr. 20-án hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 310/1945.; Dr. Máthé Béláné (Molnár Mária) közlése

Tőkei Jánosné Major Erzsébet

57 éves; apja: néhai Major János, anyja: néhai Csuptort Terézia; házastársa: Tőkei János. Lakhelye: Esztergom, Hunyadi u. 6. A Kolos Kórházban hunyt el 1945. jan. 18-án has- és gerinclövés következtében.

Forrás: Esztergom HAK 111/1945.

Tölgyessy Imréné Hatvani Ilona

49 éves; apja: néhai Hatvani Bertalan, anyja: néhai Bán Julianna; házastársa: Tölgyessy Imre. Lakhelye: Esztergom, Szent Vendel u. [ma: Földműves u.] 3. 1945. ápr. 17-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a has, a bal könyök és a bal belső boka szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 434/1945.

Trefán Dávid, konzervmester

50 éves; apja: néhai Trefán József, anyja: néhai Albert Ilona. Lakhelye: Esztergom, Molnár sor. 9. 1945. jan. 16-án hunyt el a Kolos Kórházban. Halálának oka: haslövés orosz fegyvertől.

Forrás: Esztergom HAK 114/1945.

Trexler Andrásné Krajcsik Klára, özv., háztartásbeli

76 éves; apja: néhai Krajcsik István, anyja: ismeretlen; házastársa: néhai Trexler András. Lakhelye: Esztergom, Hunyadi u. 27. 1944. dec. 25-én vesztette életét, halálának oka: bomba általi légnyomás.

Forrás: Esztergom HAK 4/1945.

U, Ú

U. Kiss Mihály, MÁV-váltóőr

29 éves; apja: U. Kiss Mihály, anyja: Papp Julianna; házastársa: Vida Margit. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 8. 1945. febr. 19-én hunyt el bombatámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 362/1945.; Gerendás – Református Egyházközség

Ujhelyi Mihály, földműves

41 éves; apja: Ujhelyi János, anyja: néhai Krischneider Borbála; házastársa: Trexler Ilona. Lakhelye: Esztergom, Balassa B. u. 22. 1945. márc. 23-án hunyt el lövési sérülés (agyroncsolás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 405/1945.

Ujvári Ferenc, földműves

71 éves; apja: néhai Ujvári János, anyja: néhai Adorján Teréz; házastársa: Stróbl Anna. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 61. 1944. dec. 27-én vesztette életét bombabarobbanásból eredő légnyomás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 578/1945.

Ujvári János, földműves

70 éves; apja: néhai Ujvári Mihály, anyja: néhai Koller Anna; házastársa: Patkó Julianna. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 50. 1945. febr. 19-én hunyt el légítámadás (szívbénulás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 253/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Ujvári Jánosné Patkó Julianna, háztartásbeli

67 éves; apja: néhai Patkó János, anyja: néhai Sebők Borbála; házastársa: néhai Ujvári János. Lakhelye: Esztergom, Simor J. u. 50. 1945. febr. 19-én hunyt el légítámadás (szívbénulás) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 254/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Ujvári Mihályné Sárgai Róza

44 éves; apja: néhai Sárgai János, anyja: Horváth Szeder Erzsébet; házastársa: Ujvári Mihály. Lakhelye: Esztergom, Szt. Anna u. [Mikszáth Kálmán u.] 35. 1945. febr. 20-án hunyt el bombarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 301/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

V

Vágássy Ödön, gyári munkás

40 éves; apja: néhai Vágássy Péter, anyja: néhai Hajós Juliánna; házastársa: Tóth Mária. Lakhelye: Esztergom, Akácfa u. [ma: Vasvári Pál u.] 30. 1945. febr. 4-én bombarobbanás (elvérzés) okozta halálát.

Forrás: Esztergom HAK 173/1945.

Vágássy Ödönné Tóth Mária, háztartásbeli

46 éves; apja: néhai Tóth Károly, anyja: néhai Tóth Lujza; házastársa: néhai Vágássy Ödön. Lakhelye: Esztergom, Akácfa u. [Vasvári Pál u.] 30. A Kolos Kórházban halt meg 1945. febr. 4-én, halálát a bal comb szilánksérülése, vérvesztés okozta.

Forrás: Esztergom HAK 174/1945.

Valasek János, szénbányász

44 éves; apja: néhai Valasek Ferenc, anyja: néhai Béres Zsuzsanna; házastársa: Hidvégi Mária. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kertváros], Temesvári út 26. 1945. febr. 10-én halt meg lőtt sérülés (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 186/1945.

Vanis József, városi utcaseprő

48 éves; apja: néhai Vanis Ferenc, anyja: néhai Habori Vilma. Házastársa: Fehér Mária. Lakhelye: Esztergom, Szenttamás u. 14. 1944. dec. 26-án Dr. Hamza József pincéjében öngyilkosságot követett el.

Forrás: Esztergom HAK 58/1945.

Varga Dejcző István, bányász

43 éves; apja: Varga Dejcző János, anyja: Szaller Anna; házastársa: Soóki Anna. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 24. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 8-án. Halálának oka: a bal comb lőtt sebe, szívbénulás

Forrás: Esztergom HAK 329/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Varga Dejcző Gyula, tanuló

12 éves; apja: néhai Varga Dejcző István, anyja: Sóki Anna. Lakhelye: Esztergom, Árpád u. 29. A Kolos Kórházban hunyt el 1946. jún. 20-án. Halálát szilánksérülés okozta.

Forrás: Esztergom HAK 201/1946.

Varga Lajos

42 éves; 1945. febr. 20-án hunyt el bombarobbanás következtében.

Forrás: Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Végh Endre, asztalostanonc

16 éves; apja: ismeretlen, anyja: ismeretlen. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kenyérmező], Fiú-nevelő. 1945. márc. 7-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a has, nyak, bal kar és jobb comb szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 325/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Velencei Ferencné Ipoli Julianna

37 éves; apja: néhai Ipoli Ferenc, anyja: Nagy Zsák Borbála; házastársa: Velencei Ferenc. Lakhelye: Esztergom, Táti út 15. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. márc. 1-jén. Halálának oka: bal térd szilánksérülése, sepsis.

Forrás: Esztergom HAK 312/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Vigh Gyula, kőművestanuló

16 éves; apja: néhai Vigh Ferenc, anyja: néhai Valent Anna. Lakhelye: Esztergom, Palkovics K. u. 6. 1945. márc. 17-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: hasi szilánk, bal térd és arc szilánksebe.

Forrás: Esztergom HAK 354/1945.

Vilsitz Gábor

2 éves; anyja: Vilsitz Erzsébet. Lakhelye: Esztergom. 1945. márc. 18-án hunyt el. Halálának oka: a fej szilánksérülése, agysérülés.

Forrás: Esztergom HAK 389/1945.

Virág Jánosné Balázs Erzsébet, özv.

47 éves; apja: néhai Balázs József, anyja: néhai Bakos Erzsébet; házastársa: néhai Virág János. Lakhelye: Esztergom, Kenyérmező-major [ma: Esztergom-Kertváros]. 1945. febr. 13-án hunyt el, halálát bombatalálat (agyalapi törés) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 490/1945.

Vodicska Anna

4 éves; apja: Vodicska István, anyja: Polacsek Ilona. Lakhelye: Esztergom, Bátori Schulcz Bódog u. 19. 1944. dec. 8-án légitámadás következtében életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 413/1944.; Bélay

Vodicska Istvánné Polacsek Anna, háztartásbeli

27 éves; apja: Polacsek István, anyja: Vilsitz Ilona; házastársa: Vodicska István. Esztergom, Bátori Schulcz Bódog u. 19. 1944. dec. 8-án légitámadás következtében életét veszítette. Bélay Iván kutatásai szerint: „*Vodicska Istvánné a légiriadó elhangzásakor a Bátori Schulcz Bódog utcai kertjükben ázott óvóhelyre igyekezett. A lecsapott bomba – karjában két gyermekével, Mártonnal és Annával – megölte.*”

Forrás: Esztergom HAK 415/1944.; Bélay

Vodicska Márton

4 éves; apja: Vodicska István, anyja: Polacsek Ilona. Esztergom, Bátori Schulcz Bódog u. 19. 1944. dec. 8-án légitámadás következtében életét veszítette.

Forrás: Esztergom HAK 414/1944.; Bélay

Vojtek István

8 éves; apja: Vojtek István, anyja: Sindler Mária. Lakhelye: Esztergom-Tábor [ma: Esztergom-Kenyérmező]. 1945. jan. 31-én a dorogi bányakórházban hunyt el. Halálának oka: gránátrobbanás.

Forrás: Dorog HAK 233/1945.

Vörösmarty Józsefné Nagy Mária, özv., háztartásbeli

56 éves; apja: néhai Nagy János, anyja: néhai Saliga Mária; házastársa: néhai Vörösmarty József. Lakhely: Esztergom, Bátori Schulcz Bódog u. 15. 1944. dec. 26-án hunyt el bombatámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 26/1945.

W

Waxler Aranka, varrónő

19 éves; apja: Waxler Sándor, anyja: Proks Katalin. Lakhelye: Esztergom, Major u. [ma: Eötvös József u.] 20. 1945. febr. 19-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát bombarobbanás (a bal comb nyílt törése) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 246/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Winkler Gézáné Csányi Etelka

37 éves; apja: néhai Csányi Ferenc, anyja: néhai Király Róza; házastársa: Winkler Géza. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 22-én. Halálának oka: koponyaalapi törés, bombasérülés.

Forrás: Esztergom HAK 284/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Winkler Mária, tanuló

13 éves; apja: Winkler Géza, anyja: Csányi Etel. Lakhelye: Esztergom, Erzsébet királyné u. 1945. febr. 20-án hunyt el, halálát bombarobbanás (elvézés) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 240/1945.; Gerendás – Szt. Anna plébánia

Z

Zalaba Miklós, városi tisztviselő

32 éves; apja: Zalaba József, anyja: Fray Anna; házastársa: Kócsi Ilona. Lakhelye: Esztergom, 76-os u. [ma: Tompa Mihály u.] 11. 1945. márc. 24-én hunyt el bombatámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 365/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Zimitz Péter, nyug. mozdonyvezető

64 éves; apja: néhai Zimitz Péter, anyja: néhai Pék Pál Katalin; házastársa: Csókás Margit. Lakhelye: Esztergom, Angyal u. 10. 1945. márc. 22-én hunyt el légítámadás (elvézés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 366/1945.; Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ AZON NEM ESZTERGOMI LAKHELLYEL RENDELKEZŐ POLGÁRI ÁLDOZATAI, AKIKNEK HALÁLESETÉT ESZTERGOMI POLGÁRI HALOTTI ANYAKÖNYVÉNEK MÁSODPÉLDÁNYÁBA JEGYEZTÉK BE

Bacskó Dénes, matróz

23 éves; apja: Bacskó Gábor, anyja: Écsi Zsófia. Lakhelye: Nagybajcs. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Bacskó Dénes, életét veszítette.

Forrás: Esztergom HAK 231/1944.

Balogh Lajos, MÁV-mozdonyvezető

34 éves; apja: Balogh Lajos, anyja: Horváth Terézia; házastársa: Preznyák Rozália. Lakhelye: Dorog, XI-es utca 859. A Kenyérmező-majori vasútállomásnál vesztette életét 1945. jún. 17-én aknarobbanástól eredő elvérzés következtében.

Forrás: Esztergom HAK 557/1945.

Bartalovics István, hajófűtő

49 éves; apja: néhai Bartalovics János, anyja: Ozsdivald Katalin. Lakhelye: Mohács. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Bartalovics István, életét veszítette.

Forrás: Esztergom HAK 239/1944.

Batoch Mihály, gyári munkás

35 éves; apja: néhai Batoch Mihály, anyja: Dudás Ágnes; házastársa: Matus Ilona. Lakhelye: Párkány-Nána [ma: Nána, Szlovákia], Fő u. 93. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. jún. 4-én. Halálának oka: lőtt és roncsolt sebek a bal karon és a háton.

Forrás: Esztergom HAK 532/1945.

Benefi József, földműves

19 éves; apja: Benefi Ignác, anyja: Baranyi Júlia; házastársa: Tóth Valéria. Lakhelye: Kéménd [ma: Kamenín, Szlovákia]. 1945. ápr. 25-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát a bal kéz és a jobb comb szilánksérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 460/1945.

Benyik Mihály, gyári munkás

22 éves; apja: Benyik Mihály, anyja: Brecka Teréz. Lakhelye: Piszke. 1945. máj. 19-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: jobb térd tályog, szilánksérülés után.

Forrás: Esztergom HAK 502/1945.

Berkes András, motorkezelő

33 éves; apja: Berkes József, anyja: Bögi Julianna; házastársa: Foczmann Anna. Lakhelye: Tokodaltáró. 1944. dec. 21-én légítámadás (szívbénulás) következtében hunyt el az esztergomi Petz likőrgyár előtt.

Forrás: Esztergom HAK 155/1945.

Csutora Gyuláné Zahovay Ilona

21 éves; apja: Zahovay István, anyja: Rác Ilona; házastársa: Csutora Gyula. Lakhelye: Párkány [ma: Štúrovo, Szlovákia]. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1944. dec. 23-án, halálát bombasérülés, koponyaronsolás okozta.

Forrás: Esztergom HAK 41/1945.

Dani Márton, hajófüttő

21 éves; apja: Dani János, anyja: Müller Katalin. Lakhelye: Harta. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Dani Márton, életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 234/1944.

Divald Béla, hajóskapitány

44 éves; apja: Divald Benedek, anyja: Tomanovics Genovéna. Lakhelye: Bécs. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Divald Béla, életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 233/1944.

Duchony Erzsébet

2 éves; apja: Duchony Lajos, anyja: Putz Emerencia. Lakhelye: Párkány [ma: Štúrovo, Szlovákia]. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1944. dec. 22-én, halálát koponyaronsolás, bombasérülés okozta.

Forrás: Esztergom HAK 39/1945.; vö. Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia

Faller Antal, uszálykalauz

24 éves; apja: Faller János Lajos, anyja: Steinfeld Éva; házastársa: Stulik Katalin. Lakhelye: Bezdán [ma: Бездан, Szerbia]. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Faller Antal, életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 236/1944.

Flórián Anna, tanuló

12 éves; apja: Flórián László, anyja: Flórián Etel. Lakhelye: Bajna, Esztergom vm. 1945. okt. 14-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: aknaszilánk sérülések a vékony- és vastagbeleken.

Forrás: Esztergom HAK 724/1945.

Glázer István, földműves

23 éves; apja: néhai Glázer István, anyja: Glázer Anna; házastársa: Pális Mária. Lakhelye: Dorog, Szt. Borbála telep 1093. sz. 1945. jan. 16-án hunyt el, halálát gránátszilánk (elvézés) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 176/1945.

Godó Imre, munkaszolgálatos (szabósegéd)

19 éves; apja: Godó Vince, anyja: Simon Júlia. Lakhelye: Párkány [ma: Štúrovo, Szlovákia], Szt. Imre út 634. 1944. szept. 20-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát bombarobbanási sérülések okozták.

Forrás: Esztergom HAK 321/1944.

Góra István

5 éves; apja: Góra József, anyja: Zsitva Hermin. Lakhelye: Ebed [ma: Obid, Szlovákia]. 1945. okt. 9-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: agyrontcsolás, a koponya és az agy szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 708/1945.

Gozolits József, hajófűtő

42 éves; apja: Gozolits József, anyja: Rót Mária. Lakhelye: Budaörs. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Gozolits József, életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 244/1944.

Heimann Ede, tanuló

7 éves; apja: Heimann László, anyja: néhai Bednárik Anna. Lakhelye: Bajna, Esztergom vm. 1945. okt. 14-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: máj-, gyomor-, vékonybél- és vastagbél-sérülés aknaszilánktól.

Forrás: Esztergom HAK 725/1945.

Hulicska János, posta-vonalfelvigyázó

36 éves; apja: Hulicska János, anyja: Juhász Ilona; házastársa: Kanyicska Julianna. Lakhelye: Kürt [ma: Strekov, Szlovákia], Esztergom vm. 1945. márc. 20-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát haslövés (szívbenulás) okozta.

Forrás: Esztergom HAK 373/1945.

Ivanics István, bányász

34 éves; anyja: Ivanics Julianna; házastársa: Tanti Margit. Lakhelye: Tokod. 1945. júl. 23-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: gennyes mellhártyalob lövés után.

Forrás: Esztergom HAK 613/1945.

Jung Dezső, fűtő

41 éves; apja: Jung István, anyja: Béres Róza. Lakhelye: Csillaghegy. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Jung Dezső, életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 240/1944.

Kara Antalné Tréger Róza

32 éves; apja: néhai Tréger János, anyja: Kara Róza; házastársa: Kara Antal. Lakhelye: Kesztlőc, Esztergom vm. 1945. márc. 29-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát a mellkas, mindkét alszár és lábfej szilánksérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 391/1945.

Kiss Kálmán

19 hónapos; apja: Kiss Kálmán, anyja: Kaczer Ilona. Lakhelye: Muzsla [ma: Mužla, Szlovákia], Esztergom vm. 1945. ápr. 8-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban, halálát a koponya szilánksérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 410/1945.

Köles József, bányamunkás

46 éves; apja: néhai Köles János, anyja: néhai Pecho Anna; házastársa: Szabó Borbála. Lakhelye: Sárísáp. 1945. jún. 16-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: has, mellkas, bal boka szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 556/1945.

Kormos Antal, napszámos

48 éves; apja: néhai Kormos Pál, anyja: néhai Hágás Éva; házastársa: Dubiczki Rozália. Lakhelye: Pilisszántó, Pest vm. 1945. júl. 10-én hunyt el a Sáros-völgyben (Esztergomonál) aknarobbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 628/1945.

Kovács Imre, vincellér

52 éves; apja: néhai Kovács Imre, anyja: néhai Szabó Berta; házastársa: Maricsek Anna. Lakhelye: Muzsla [ma: Mužla, Szlovákia]. 1945. júl. 1-jén hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát a koponya és az agy lövési sérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 575/1945.

Krasznavölgyi János, tanuló

15 éves; anyja: Krasznavölgyi Mária. Lakhelye: Piliscsaba. 1945. máj. 9-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a nyak szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 484/1945.

Kürtösi Jenő, hajófutó

38 éves; apja: Pazerics Mihály, anyja: Szász Mária; házastársa: Skutzi Erzsébet. Lakhelye: Budapest. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Kürtösi Jenő, életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 245/1944.

Lakatos Ödön, zenész

17 éves; apja: Lakatos Béla, anyja: Horváth Julianna. Lakhelye: Letkés [ma: Letkýš, Szlovákia]. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. ápr. 12-én. Halálának oka: bal lábfej aknaszilánk általi leszakítása.

Forrás: Esztergom HAK 419/1945.

Madari István, földműves

16 éves; apja: Madari József, anyja: Vincze Mária. Lakhelye: Bajna, Esztergom vm. 1946. márc. 7-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát aknasérülés okozta.

Forrás: Esztergom HAK 84/1946.

Magát Gyula, tanuló

9 éves; apja: Magát András, Ocskai Erzsébet. Lakhelye: Csata [ma: Čata, Szlovákia]. 1945. ápr. 22-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: hasi szilánk, a jobb alszár nyílt törése.

Forrás: Esztergom HAK 453/1945.

Maliskó József, pályafelvigyázó

19 éves; apja: néhai Maliskó György, anyja: néhai Lehotkai Rozália. Lakhelye: Bény [ma: Bíňa, Szlovákia]. 1945. nov. 16-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: szilánksérülés a nyakon.

Forrás: Esztergom HAK 776/1945.

Marton Károly, bányász

36 éves; lakhelye: Dorog, Szt. Borbála telep 1094. sz. Gránátrobbanás okozta halálát 1945. jan. 16-án.

Forrás: Esztergom HAK 177/1945.

Mellinger András Róbert

18 éves; lakhelye: Budapest. Halálának időpontja ismeretlen, holttestét a Búbánat-völgyben, a szovjet aknazár eltávolítása alkalmával fedezték fel.

Forrás: Esztergom HAK 508/1945.

Mogyorós Gyula, napszámos

21 éves; apja: Mogyorós Gyula, anyja: néhai Czilling Terézia. Lakhelye: Bény [ma: Bíňa, Szlovákia]. 1945. ápr. 30-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a has és a jobb farpofa szilánksérülése.

Forrás: Esztergom HAK 467/1945.

Mongult Kornél, tanuló

10 éves; apja: Mongult János, anyja: Kohut Ilona. Lakhelye: Szőgyén [ma: Svodín, Szlovákia]. 1945. máj. 7-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: repeszdarab az agyvelőben.

Forrás: Esztergom HAK 479/1945.

Nagy Vince, MÁV-pályamunkás

19 éves; apja: Nagy Vince, anyja: Klacsán Katalin. Lakhelye: Nagyöved [ma: Veľké Ludince, Szlovákia], Esztergom vm. 1944. szept. 20-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát bombarobbanási sérülések okozták.

Forrás: Esztergom HAK 323/1944.

Pál László, földműves

17 éves; apja: Pál Ferenc, anyja: Kőnig Mária. Lakhelye: Kerekegyháza. 1945. febr. 28-án hunyt el Esztergomnál a szentgyörgymezői határban. Halálának oka: lőtt seb, elvérzés.

Forrás: Esztergom HAK 736/1945.

Pengő György, napszámos

64 éves; apja: néhai Pirtyák János, anyja: néhai Majer Ilona; házastársa: Majer Katalin. Lakhelye: Pilisszentlélek, Esztergom vm. 1945. ápr. 23-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát mindkét lábszárának és bal térdének szilánksérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 450/1945.

Petróczi Sándor, tanuló

9 éves; apja: Petróczi Gyula, anyja: Kopp Erzsébet. Lakhelye: Nagysáp, Esztergom vm. 1945. máj. 11-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát a koponya és az agy lövési sérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 486/1945.

Pilcz Ferenc, vonatkormányos

37 éves; apja: Pilcz József, anyja: Fischbäch Anna. Lakhelye: Bécs. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Pilcz Ferenc, életét veszítette.

Forrás: Esztergom HAK 235/1944.

Prim József, uszálykalauz

29 éves; apja: néhai Prim István, anyja: Simon Anna. Lakhelye: Tolna. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Prim József, életét veszítette.

Forrás: Esztergom HAK 232/1944.

Putz György Gábor

3 éves; apja: Putz Ferenc, anyja: Mitrich Anna. Lakhelye: Párkány [ma: Štúrovo, Szlovákia], Honvéd u. 643. 1944. dec. 22-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban bomba okozta fejfűzűdás következtében.

Forrás: Esztergom HAK 43/1945.

Putz József, tanuló

14 éves; apja: Putz József, anyja: Klotz Rozália. Lakhelye: Csolnok, Esztergom vm. 1946. jún. 21-én vesztette életét Esztergom határában kézigránát-robbanás (elvérzés) következtében.

Forrás: Esztergom HAK 202/1946.

Raj János, tanuló

10 éves; apja: Raj Medárd, anyja: Raj Margit. Lakhelye: Csata [ma: Čata, Szlovákia]. 1945. ápr. 22-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: hasi szilánk, jobb lábszár nyílt törése.

Forrás: Esztergom HAK 447/1945.

Schubert Jánosné Ūrűgi Julianna, űzv.

50 éves; apja: néhány Ūrűgi István, anyja: Pilinger Mária; házastársa: néhány Schubert János. Lakhelye: Tokod, Esztergom vm. 1945. márc. 16-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát a jobb felkar és a mellkas szilánksérűlése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 353/1945.

Stany János

12 éves; apja: Stany János, anyja: Kűnig Sára. Lakhelye: Nagybűrzsűny. 1944. nov. 27-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát robbanás okozta roncsolások okozták.

Forrás: Esztergom HAK 397/1944.

Strűbl István, uszálykalauz

22 éves; apja: Strűbl Jűzsef, anyja: [...] ³⁷⁹ Mária; házastársa: Szűp Anna. Lakhelye: Gűnyű. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szűntrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legűnyűség 12 tagja, kűztűk Strűbl István, életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 237/1944.

Szabű Pál, tisztviselő

52 éves; apja: néhány Szabű Jűzsef, anyja: Bűm Rozália; házastársa: Szabű Mária. Lakhelye: Garamkűvesd [ma: Kamenica nad Hronom, Szlovákia]. 1944. dec. 24-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a jobb comb bombasilánk általi roncsolása.

Forrás: Esztergom HAK 34/1945.

³⁷⁹ Olvashatatlan vezetűknűv.

Szádovszky Pál, földműves

14 éves; apja: Szádovszky János, anyja: Kelecsényi Erzsébet. Lakhelye: Kéménd [ma: Kamenín, Szlovákia], Esztergom vm. 1945. ápr. 14-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: szilánksérülés, hashártyagyulladás.

Forrás: Esztergom HAK 425/1945.

Szarvas János, bányász

40 éves; apja: néhai Szarvas Ferenc, anyja: Szűcs Teréz; házastársa: Ábrahám Piroska. Lakhelye: Tokodaltáró. 1945. jan. 27-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: lőtt sebek a jobb combon, merevgörcs.

Forrás: Esztergom HAK 141/1945.

Szlama József, MÁV-pályamunkás

23 éves; apja: Szlama István, anyja: Szlavek Mária; házastársa: Lugosi Mária. Lakhelye: Ebed [ma: Obid, Szlovákia], Esztergom vm. 1944. szept. 20-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát bombarobbanási sérülések okozták.

Forrás: Esztergom HAK 325/1944.

Sztojka Géza, napszámos

24 éves; apja: néhai Sztojka Kálmán, anyja: néhai Sztojka Borbála; házastársa: Lakatos Aranka. Lakhelye: Guta [ma: Kolárovo, Szlovákia]. 1945. ápr. 30-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálát a gerincagyi tájék szilánksérülése okozta.

Forrás: Esztergom HAK 469/1945.

Török Emil, tanuló

16 éves; apja: Török Béla, anyja: Szkirka Katalin. Lakhelye: Kolozsvár [ma: Cluj-Napoca, Románia], Király u. 1. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. febr. 20-án. Halálának oka: a hasi részek sérülése bombaszilánktól.

Forrás: Esztergom HAK 242/1945.

Trenka István, hajófűtő

24 éves; apja: Trenka József, anyja: Fleckenstein Katalin. Lakhelye: Őrszállás [ma: Stanišić, Szerbia]. 1944. jún. 19-én 15 óra 30 perckor a Regensburg vontató a Duna 1724. folyamkilométerénél (a szénrakodónál) aknára futott. A tragédia során a legénység 12 tagja, köztük Trenka István, életét vesztette.

Forrás: Esztergom HAK 238/1944.

Udzely János, középiskolai tanuló

18 éves; apja: Udzely János, anyja: Miskolczi Anna. Lakhelye: Kassa [ma: Košice, Szlovákia], Prohászka u. 42. 1945. jún. 18-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a jobb lábfej aknaszilánk általi leszakítása.

Forrás: Esztergom HAK 558/1945.

Urbán János, bányász

32 éves; apja: néhai Urbán János, anyja: Motuz Mária; házastársa: Csivi Mária. Lakhelye: Bajna, Esztergom vm. 1945. jún. 14-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: bal térd gennyedése szilánksérülés után.

Forrás: Esztergom HAK 553/1945.

Valent István, napszámos

17 éves; apja: Valent Kálmán, anyja: Kovács Mária. Lakhelye: Bart [ma: Bruty, Szlovákia], Esztergom vm. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. ápr. 9-én. Halálát a jobb és a bal lábszár aknaszilánk általi csonkolása okozta.

Forrás: Esztergom HAK 414/1945.

Varga Lajos, gyári munkás

42 éves; apja: Varga Ferenc István, anyja: Szócs Rozália; házastársa: Molnár Erzsébet. Lakhelye: Újpest, Szt. László tér 1. 1945. febr. 20-án hunyt el Esztergomban (Szt. Anna u. [ma: Mikszáth Kálmán u.] 35.). Halálának oka: bombarobbanás, elvérzés.

Forrás: Esztergom HAK 670/1945.

Viktori Ferenc, napszámos

16 éves; anyja: Viktori Mária. Lakhelye: Tokodaltáró, Esztergom vm. 1945. okt. 30-án hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: mindkét kéz robbantott sebe, kivérzés.

Forrás: Esztergom HAK 752/1945.

Zelmann István, földműves

25 éves; apja: Zelmann István, anyja: Csilek Erzsébet. Lakhelye: Bátorkeszi [ma: Bátorove Kosihy, Szlovákia]. 1945. júl. 15-én hunyt el az esztergomi Kolos Kórházban. Halálának oka: a jobb felkar, a jobb mell és a bal kéz roncsolása (akna).

Forrás: Esztergom HAK 597/1945.

Zsabka Béla, tanuló

10 éves; apja: Zsabka Kálmán, anyja: Maricsek Mária. Lakhelye: Karva [ma: Kravany nad Dunajom, Szlovákia]. Az esztergomi Kolos Kórházban hunyt el 1945. ápr. 17-én. Halálának oka: tetanus, a jobb kéz I. és II. ujját patron leszakította.

Forrás: Esztergom HAK 432/1945.

Rövidítések

- Bélay = Bélay Iván: Emlékezés második világháborús hőseinkre. *Esztergom és Vidéke*, 2003. október 16. 9.
- Einczinger-napló = Einczinger Ferenc: *Város a harcvonalonban. Esztergom vészterhes napjai az 1944–1945 év fordulóján.* (Másolata a szerző birtokában.)
- Gerendás – Szt. Péter és Pál Plébánia = Gerendás Jánosné összeállítása Németh Mária közreműködésével a második világháború esztergomi áldozatairól az Esztergomi Szent Péter és Pál Plébánia anyakönyvei alapján. Esztergom, 2008. március. (Másolata a szerző birtokában.)
- Gerendás – Evangélikus Egyházközség = Gerendás Jánosné összeállítása Ferenczy Andrea evangélikus lelkész közreműködésével a második világháború esztergomi áldozatairól az Esztergomi Evangélikus Egyházközség anyakönyvei alapján. Esztergom, 2008. július. (Másolata a szerző birtokában.)
- Gerendás – Református Egyházközség = Gerendás Jánosné összeállítása Ágoston Csaba ref. lelkész közreműködésével a második világháború esztergomi áldozatairól az Esztergomi Református Egyházközség anyakönyvei alapján. Esztergom, 2008. július. (Másolata a szerző birtokában.)
- Gerendás – Szt. Anna plébánia = Gerendás Jánosné összeállítása Adorján Istvánné közreműködésével a második világháború esztergomi áldozatairól az Esztergomi Szent Anna Plébánia anyakönyvei alapján. Esztergom, 2008. április. (Másolata a szerző birtokában.)
- HAK = Halotti anyakönyv
- HEH = *Háborús Esztergomi Hírek*

A HOLOKAUSZT ESZTERGOMI ÁLDOZATAINAK NÉVSORA³⁸⁰

Arm Mária	Büchler Zsigmond
Arm Sándor	Büchler Zsigmondné
Arm Sándorné	Csányi Tibor, dr.
Balog László	Csányi Tiborné Balla Sarolta, dr.
Balog Lászlóné Kühner Hedvig	Davidovics Ákos
Bauer Imre	Dembik Éva
Bauer Imréné	Dembik Tiborné Grósz Ilona
Bauer Ottó	Deutsch Erzsébet
Bauer Sándor	Deutsch Judit
Bauer Sándorné	Deutsch Vilmosné
Bauer Tibor	Diamant Bernátné, özv.
Benis Mór	Diamant Károly
Berényi Gyuláné, dr.	Dombosi Mórné, dr.
Berényi János	Ducks Dezső
Berényi Zsigmond, dr.	Ducks Gyula
Berényi Zsigmondné, dr.	Ducks Sándorné Steiner Gabriella
Berger Herrmanné	Ducks Terézia
Binetter Manóné, özv.	Eckstein Edit
Binetter Rózsi	Eckstein Géza
Birkenhauser Alajosné	Eckstein Lajosné, özv.
Biró Dezső, dr.	Engelhardt Ignác
Biró Eszter	Engelhardt István
Biró Ferenc	Erdélyi Vilma
Biró Ferencné Barabás Lili	Fantusz Dávid
Biró Józsefné Balogh Irén, özv. dr.	Fantusz Edit
Biró Péter	Fantusz Ernőné
Biró Tamás	Fantusz Gézáné
Brenner Mór	Fantusz Tibor
Brenner Mórné Weisz Olga	Fantusz Zsuzsa

³⁸⁰ Jelen névsor alapjául az esztergomi járásból deportált zsidók emlékművén szereplő névsor szolgált, amelyen 467 deportált és 53 munkaszolgálatos neve és életkora szerepel. Az emléktáblák ugyanakkor nem tüntetik fel az áldozatok lakhelyét. Ebből a névsorból a polgári halotti anyakönyvek bejegyzései, a Yad Vashem Intézet adatbázisa, továbbá más levéltári források alapján gyűjtöttük ki a holokauszt 322 esztergomi áldozatának nevét. A névsor pontosítása és a részletes életrajzi adatok összeállítása további kutatások feladata.

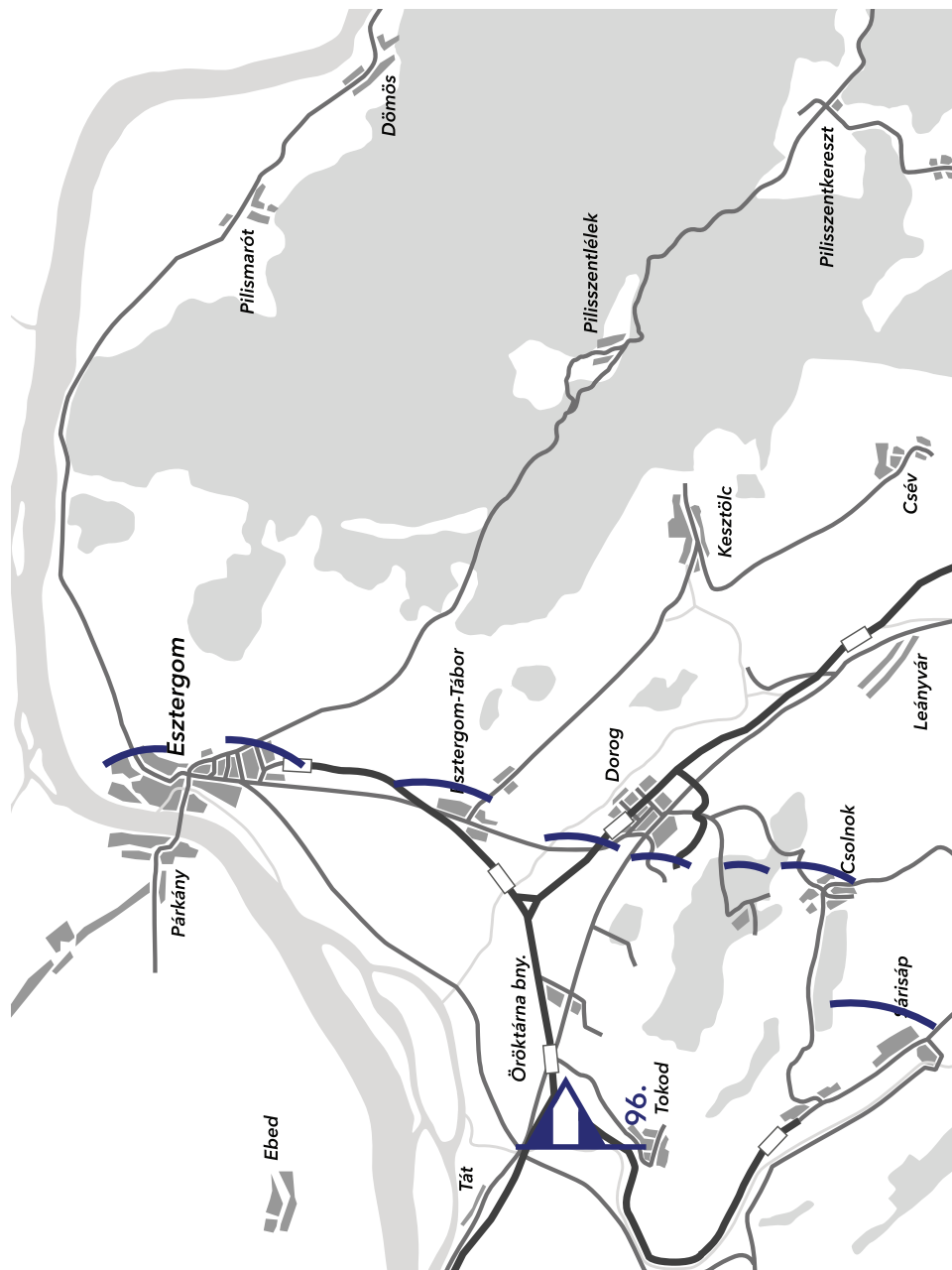
Fazekas Géza	Gerő Sámuelné Deutsch Irén
Fazekas Gézáné	Goldmann Marika
Fényes Józsefné	Goldmann Zsigmondné
Fischof Mihály	Gross Dezsőné
Fischof Mihályné	Grünhut Arnold
Fleischmann Mór	Grünhut Arnoldné
Fleischmann Mórné	Grünhut Márta
Fleischmann Sándor	Grünhut Rudolfine
Fleischmann Vilmosné	Háber Józsefné
Frank Andor	Háber Katalin
Frank Andorné	Háber Sándorné
Frankl Editke	Haffner Kálmánné
Frankl Jenő	Haffner Rózsika
Frankl Jenőné	Haffner Sándor
Fried Benő	Haffner Sándorné
Fried Benőné	Hecht Aranka
Fried Gyuri	Herzog Gyula
Friedländer Béla	Herzog Gyuláné
Friedländer Rezső	Herzog Klári
Friedländer Rezsőné Gyárfás Klára	Hirsch Ágika
Frommer Ferenc	Hirsch Izidorné, özv.
Frommer Ignác	Hirschorn Nándorné
Frommer Ignácné	Hirschorn Tibor
Frommer Judit	Hirschorn Tiborné
Frommer Sándorné	Jellinek Adolf
Frommer Szidi	Jellinek Adolfné
Fuchs Lajosné, özv.	Jellinek Ágnes
Galambos István	Jellinek Ignácné, özv.
Galambos József	Jellinek Istvánné
Galambos Józsefné	Jellinek Mihály
Galambos Sándor	Jellinek Tiborné
Gang Imre	Kardos Jakab
Gang Oszkár	Kardos Jakabné
Gang Sándor	Kardos Jenőné, özv.
Gang Sándorné Klopfer Olga	Katona Géza
Ganz Lajos Ignác	Kaufmann Lajos
Ganz Lajos Ignácné Salamon Anna	Kaufmann Regina
Gerő Alfrédné Kohn Ilona, özv.	Kelemen Sándor
Gerő Sámuel	Kelemen Sándorné

Kemény Béla	Márkus Lászlóné
Kemény Imre	Marmorstein Dávid
Kemény Imréné	Marmorstein Mórné
Kemény Lajosné Kempfner Regina, özv.	Márton Dezső
Kerényi Erzsébet	Márton Dezsőné
Kerényi Izsóné	Müller Izidor
Kertész Mártonné, özv.	Müller Izidorné
Kinszker Ármin	Müller Klára
Kinszker Árminné Stern Borbála	Müller Márk
Király Ernő	Müller Márkné
Király Erzsébet	Németh Adolfné
Király Gáspár	Németh Mariska
Király Gáspárné	Németh Rózsi
Király Mórné	Neumann György
Klaber Hugó	Neumann István
Knisch András	Neumann Jenő
Knischné E. Sára	Neumann Jenőné
Koch Regina	Pallós Albert, dr.
Kohn Gyuláné, özv.	Pallós Albertné
Kovács Andor	Páter Jozefin
Kovács Ernő	Patriász Zsigmond
Kovács G. Rózsi	Patriász Zsigmondné
Kovács Judit	Pick Andriská
Kovács Teréz	Pick Jenőné
Kovácsné Sch. Lily	Pollák Aladár
Krammer Sámuel	Porgesz Sándorné, özv.
Krammer Sámuelné	Putz Nándor, dr.
Kuhn Gáborné, özv.	Reich Adolfné, özv.
Lakos Sándorné	Révész Károlyné, özv.
László Györgyné Háber Izabella, dr.	Révész Mór
Leier Zelma	Rosenberg Dezső
Lenkei Emil	Rosenberg Dezsőné
Lenkei Emilné	Rosenberg Fülöp
Lőwy Izidor	Rosenberg Fülöpné
Lőwy Izidorné	Rothstein Dezső főkántor
Lőwy Lajos	Rothstein Dezsőné
Lőwy Lajosné	Scheiber Ervin
Lőwy Sándorné	Scheiber Györgyi
Lőwy Zsuzsika	Scheiber Győző, dr.

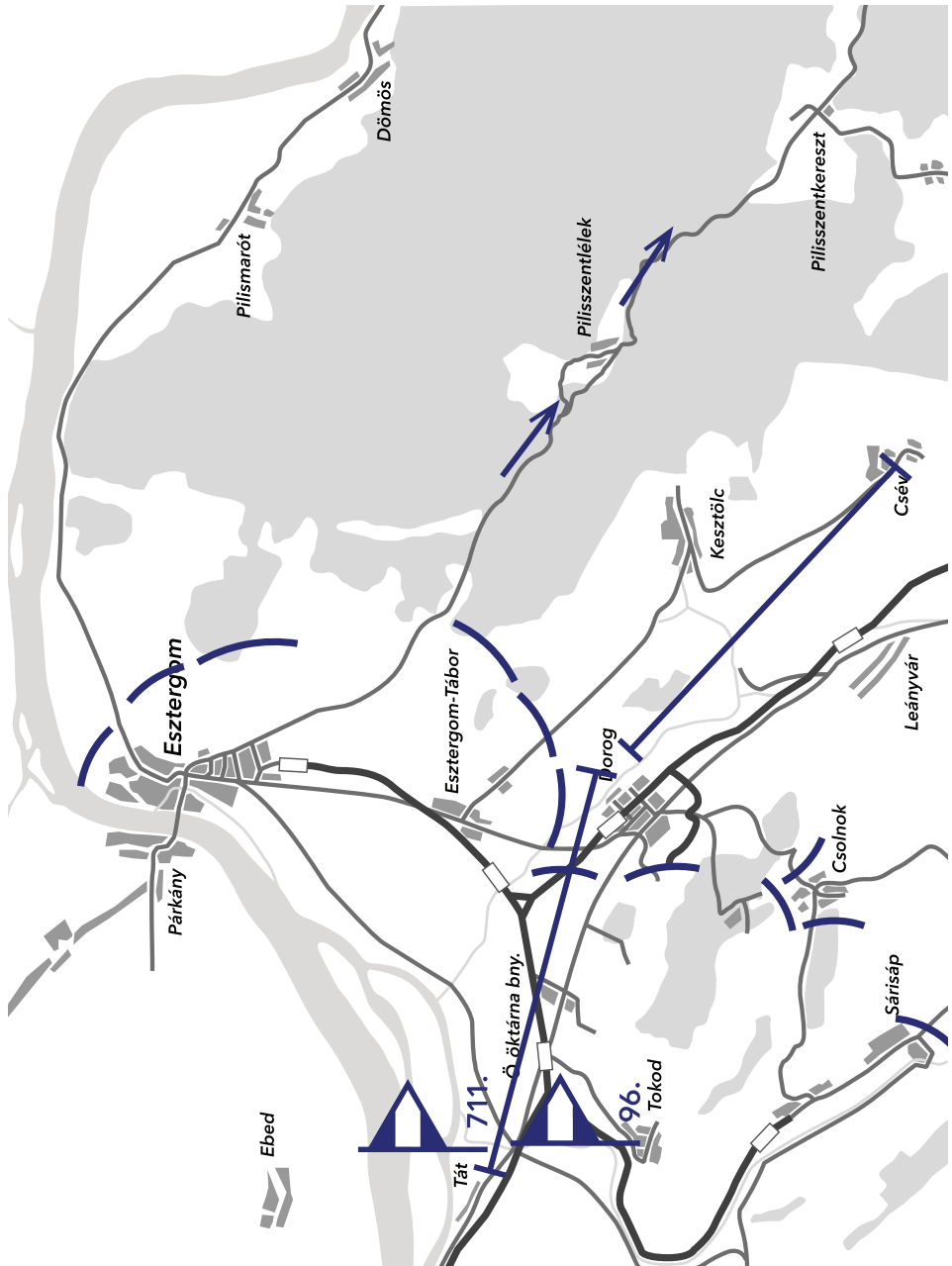
Scheiber Marian	Steiner Gyuláné, özv.
Scheiber Zoltán	Steiner Gyurika
Scheiber Zoltánné	Steiner Gyurika
Schmidek Sománé	Steiner Hermin
Schneller Józsefné	Steiner István
Schneller Nathán	Steiner Istvánné Veisz Elza
Schneller Palika	Steiner Jenőné H. K.
Schönwald Manó	Steiner Józsefné Kemény Ida, özv.
Schönwald Manóné	Steiner Józsefné, özv.
Schönwald Mária	Steiner Lacika
Schrank Ödön	Steiner László
Schulhof Imre	Steiner Lászlóné, dr.
Schulhof Imréné	Steiner Licike
Schulteisz Adolfné	Steiner Matild
Schulteisz Mátyás	Steiner Miksáné, özv.
Schulteisz Mátyásné	Stern Sándor
Schulteisz Vera	Stern Sándorné
Schwarz Lajos	Sternberger Sándor kántor
Schwarz Lajosné Róth Éva (Irma)	Sternberger Sándorné
Schwartz Adolfné	Szántó Géza
Schwartz Antalné	Szántó Gézáné Hecht Mária
Schwartz Boriska	Szécsényi Hédy
Schwartz Manó	Székely Anna Klára
Schwartz Manóné Halász Sára	Székely Henrikné Ullmann Franciska
Schwartz Pálné, dr.	Székely Marietta
Schwartz Vilmos	Székely Róza Erzsébet
Schwartz Vilmosné	Székely Vilmos
Singer Arnoldné	Székely Vilmosné
Singer Karolín	Szűcs Sománé, özv.
Sommermann Árpád	Tauber Gyuláné
Sommermann József	Tauber Imre
Sommermann Márk	Tauber Magda
Sommermann Márkné	Tauber Miksáné
Spiegel Ármin, dr. (főrabbi)	Tiefenthal Gyuláné, özv.
Spiegel Árminné, dr.	Timár Bertalan
Steiner Ágnes	Timár Bertalanné
Steiner Anikó	Unfried Mátyásné
Steiner Ferenc Jenő	Vajda Árminné Áldori Vilma, özv.
Steiner Ferenc Jenőné Schwarz Erzsébet	Vermes Ignác

Vermes Ignáczné	Wellner Tibi
Weindlinger Ede	Wellner Zsuzsi
Weisz Endre	Wetzler Igánczné Kaufmann Mária
Weisz Etel	Wetzler Ignác
Weisz Irma	Wetzler Jakabné Róth Katalin, özv.
Weisz Magda	Wetzler Magdolna
Weisz Margit	Wild Árminné
Weisz Márton tanító	Wild Béla
Weisz Mártonné	Wild Béláné
Weisz Mór	Wotitzki Iván
Weisz Mórné Háber Károlina	Wünschbach Vilma
Weisz Sándor, dr.	Zuckerman dl Jakab
Weisz Sándorné	Zuckerman dl Jakabné Polák Mária
Wellner Mór	Zwillinger Ferencné, özv. dr.
Wellner Mórné	Zwillinger Hermanné

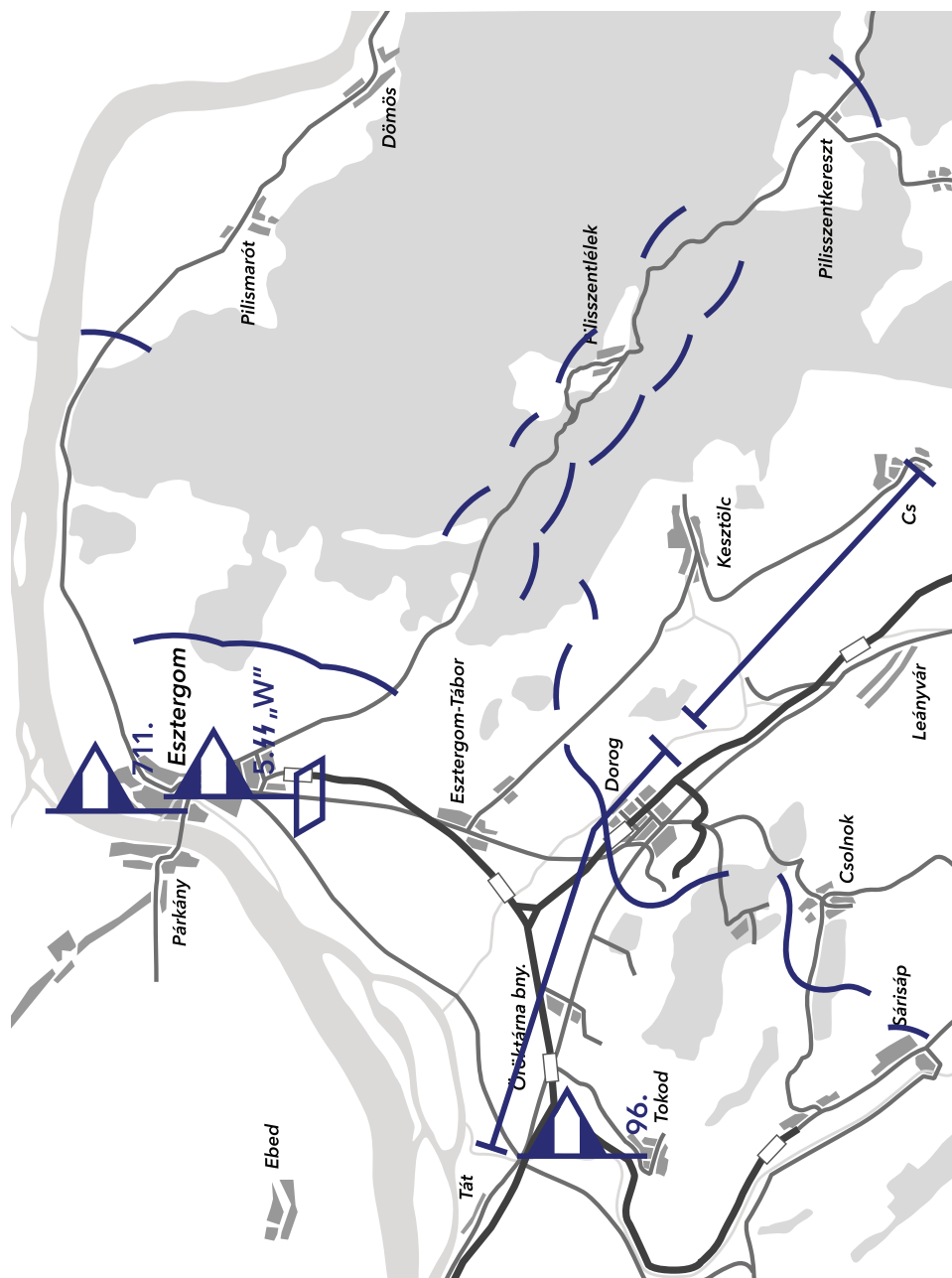
TÉRKÉPEK

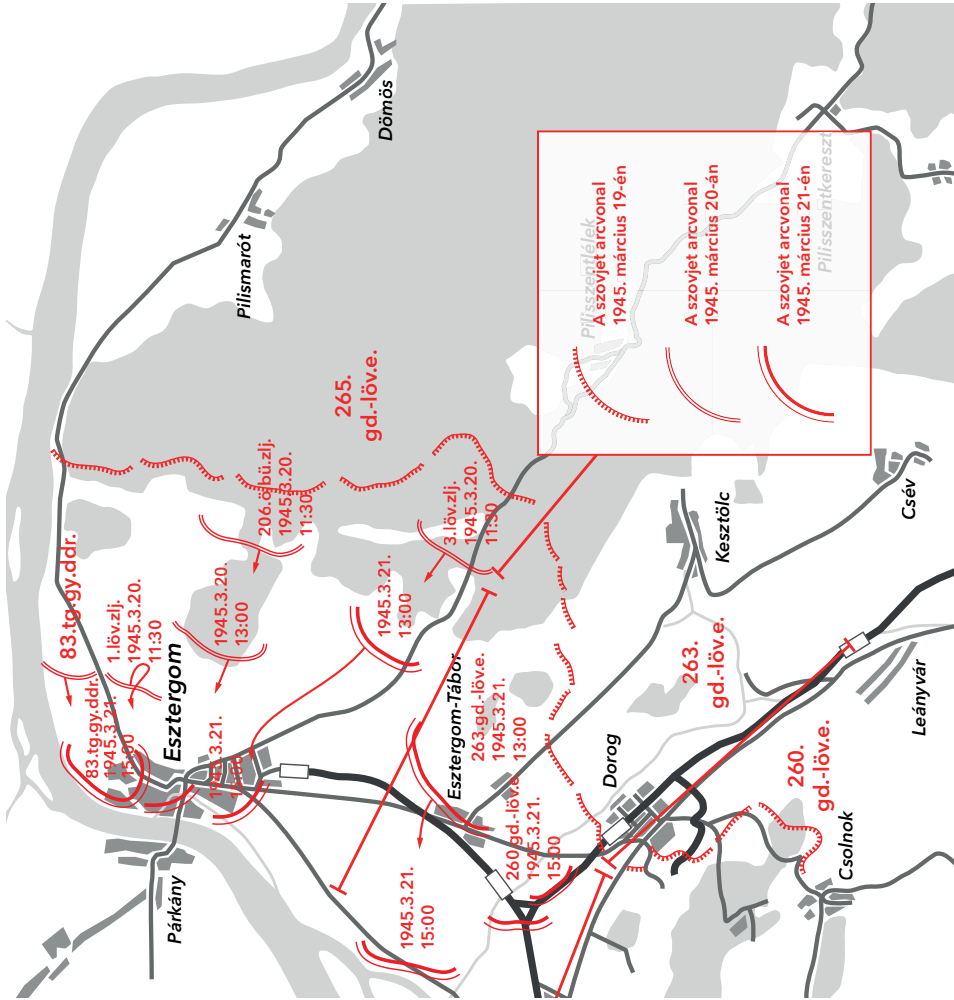
A német 96. és 711. gyalogbadosztály alakulatainak helyzete 1945. január 7-én

A német 96. és 711. gyalogbadosztály alakulatainak behyűzete 1945. január 9-én

A „Balck” seregszert erőknek helyzete Esztergom térségében 1945. január 13-án

Áttekintő térképvázlat a szovjet 86. gárda-lövészhadosztály
1945. március 19–21. közötti barcairól

FÉNYKÉPEK

*Az esztergomi Bazilika sérült szobrai, háttérben a lerombolt Mária Valéria híddal, 1945.
(Fortépan 183828, adományozó: Divéky István)*

A Regensburg vontató a jobb part felől, rajta a Duna uszály (Tóth Ferenc gyűjteményéből)

Az elsüllyedt Regensburg a bal part felől (Tóth Ferenc gyűjteményéből)

*A Ferenc József út (ma Pázmány Péter utca) az 1944. december 8-ai szovjet légitámadás után
(Erős Ambrus gyűjteményéből)*

*A Ferenc József út (ma Pázmány Péter utca) az 1944. december 8-ai szovjet légitámadás után
(Erős Ambrus gyűjteményéből)*

*A Ferenc József út (ma Pázmány Péter utca) az 1944. december 8-ai szovjet légitámadás után
(Erős Ambrus gyűjteményéből)*

*Az esztergomi Bazilika az 1944. december 8-ai szovjet légitámadás után
(Erős Ambrus gyűjteményéből)*

*Az esztergomi Bazilika az 1944. december 8-ai szovjet légitámadás után
(Erős Ambrus gyűjteményéből)*

*Az esztergomi várhegy a Duna felől az 1944. december 8-ai szovjet légitámadás után
(Erős Ambrus gyűjteményéből)*

*A DGT March motorosának helyzete egy 1947-ben készült jegyzőkönyv vázlatán
(Tóth Ferenc gyűjteményéből)*

A DGT March motorosa a zátonyon (Tóth Ferenc gyűjteményéből)

Német 2 cm-es Flak 38 légvédelmi gépágyú az esztergomi vár oldalában 1945 januárjában (Mirko Bayerl gyűjteményéből)

SS-páncélgránátosok a „Konrad” hadművelet idején (Mirko Bayerl gyűjteményéből)

SS-páncélgránátosok harc közben (Mirko Bayerl gyűjteményéből)

SS-páncélgránátosok a Pilis hegységben (Mirko Bayerl gyűjteményéből)

SS-páncélgránátosok a Pilis hegységben (Mirko Bayerl gyűjteményéből)

Krupp Protze tebergépjármű és 15 cm-es Grille önjáró löveg a Pilis hegységben 1945 januárjában (Mirko Bayerl gyűjteményéből)

A Kolos híd roncsai (Viola Bence gyűjteményéből)

A Horthy híd roncsai (Viola Bence gyűjteményéből)

A Horthy híd maradványainak kiemelése 1947-ben (Viola Bence gyűjteményéből)

A Horthy híd maradványainak kiemelése 1947-ben (Viola Bence gyűjteményéből)

*Katonasírok a Szent Anna temetőben 1945-ben
A háttérből még hiányzik a szovjet katonák emlékműve (Deák Sándor tulajdona)*

Katonasírok a Szent Anna temetőben 1945-ben (Deák Sándor tulajdona)

Katonasírok a Szent Anna temetőben 1945-ben (Deák Sándor tulajdona)

Gyászoló hozzátartozók az 1945. február 20-án hősi halált halt Simándi József honvéd sírjánál a Szent Anna temetőben (Deák Sándor tulajdona)

*Joseph Zeitlinger őrvezető halotti értesítője és síremléke a budaörsi német–magyar katonai temetőben
Zeitlinger 1945. január 16-án esett el Csolnoknál (Csáthy Péter magángyűjteménye)*

*Franz Schiesl őrvezető halotti értesítője és síremléke a budaörsi német–magyar katonai temetőben
Schiesl 1945. február 13-án esett el Esztergomnál (Csáthy Péter magángyűjteménye)*

*Anton Rohrer szakaszvezető halotti értesítője és síremléke
a budaörsi német–magyar katonai temetőben*

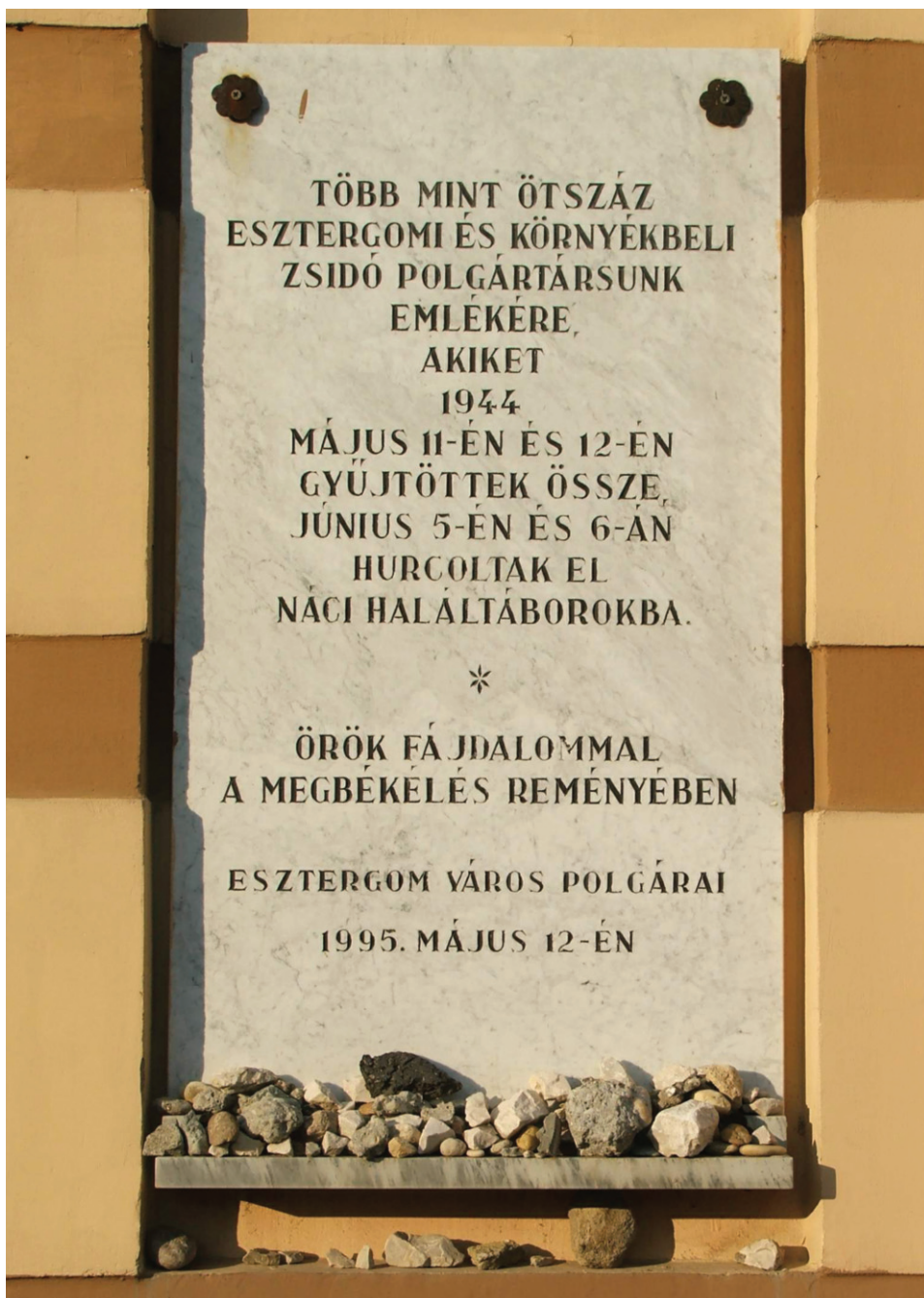
Rohrer Esztergom-Tábornál esett el 1945. január 23-án (Csáthy Péter magángyűjteménye)

*Josef Heindl őrvezető halotti értesítője és síremléke a budaörsi német–magyar katonai temetőben
Heindl 1945. január 5-én esett el Esztergom-Tábornál (Csáthy Péter magángyűjteménye)*

*Alois Heppner szakaszvezető halotti értesítője és síremléke
a budaörsi német–magyar katonai temetőben
Heppner 1944. december 25-én esett el Dorognál (Csáthy Péter magángyűjteménye)*

Az Esztergomból és az esztergomi járásból deportált zsidók 1995-ben felavatott emléktáblája az egykori zsinagóga falán (Viola Bence fotója)

*A második világháború esztergomi polgári és katonai áldozatainak 2019-ben állított emlékműve
(Holop Zoltán fotója)*

**AZON SZEMÉLYEK ÉS SZERVEZETEK NÉVSORA,
AKIK ADOMÁNYAIKKAL ANYAGILAG IS HOZZÁJÁRULTAK
ESZTERGOM MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS EMLÉKMŰVÉNEK
FELÁLLÍTÁSÁHOZ**

dr. Alberti Péter
Bánhidy András
Bánomy Antal Károly
Gedeon Sándorné
Gerendás Jánosné
Prantner Ivett Rita
Prantner József László
Prantner Magdolna Szilvia
Prantnerné Szenczi Teréz Magdolna
Szentlázár Kovácsi Városrészért Alapítvány
Urbán Lászlóné
továbbá egy magánszemély, név nélkül.

Miklós Tamás történész 1987-ben született Esztergomban. Diplomáját a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerezte meg 2010-ben. Fő kutatási területei: Esztergom helytörténete, valamint a második világháború magyarországi harceseményei. Tudományos publikációi többek között a Hadtörténelmi Közleményekben, az MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltára Évkönyvében, a Folia Historicában, a Romológiában és az Esztergom Évlapjaiban jelentek meg. Négyesi Lajossal közösen a Huszonhatos hadiemlékkönyv szerkesztője. Első önálló kötete az Esztergom körüli harceseményeket dolgozza fel, és a város polgári áldozatainak állít emléket.

KOMÁROM-ESZTERGOM
MEGYEI LEVÉLTÁRA